

В. ШЕКСПІР

ГАМЛЕТ

Переклад
М. СТАРИЦЬКОГО

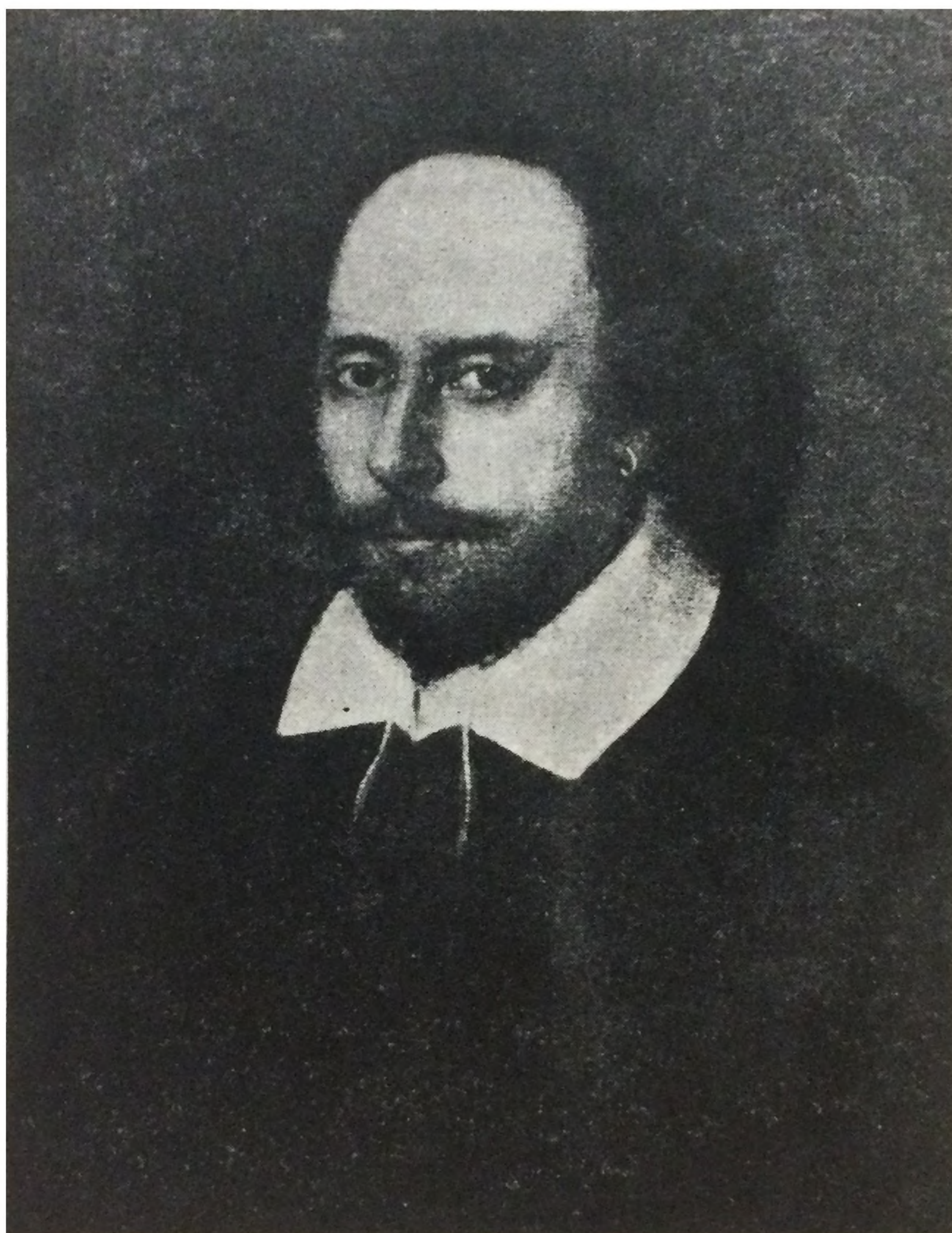
Стаття
С. РОДЗЕВИЧА

Редакція, стаття й примітки
А. НІКОВСЬКОГО

КНИГОСПІЛКА

Бібліографічний опис та цифри
для бібліотечних каталогів на цю
книжку розміщено в „Літописі Україн-
ського Друку” та „Нартовому репер-
туарі” Української Книжкової Палати.

Київський Окрліт № 1268.
Держтрест „Київ - Друк”,
1-ша фото-літо-друкарня.
Зам. № 83—3000.

В. ШЕКСПИР.

«ГАМЛЕТ» ТА ГАМЛЕТОВА ПРОБЛЕМА

Стаття С. Родзевича

«Шекспір—абсолютна індивідуальність. На свій власний лад фантазує він і творить» — характеризував у свій час творця «Гамлета» Віктор Гюго, підкреслюючи, що такий, як Шекспір, поет у кожному рядку своєї книги, в кожному зітханні поеми, покрику драми—відбиває «власну його організацію, спостереження, досвід, ілюзії й пристрасти, своє єство» («Post-scriptum de ma vie»). А одночасно знав Гюго, що «мистецтво, як і все на землі, має свої закони», і за яскравий приклад цього бере він якраз Шекспірівську добу, XVI вік, складний історичний момент «переходу від релігійної єдності до волі віри, до громадської вольности», переходу від «середньовічного синтезу до філософської аналізи».

Отже, хоч Шекспір і «абсолютна індивідуальність», він ніби-то втілює в собі цю переходову епоху, він справді її син. Епохи, коли бурно кипіла в жилах кров, коли визволена від схоластичних пут вільна думка й вільне почуття остільки ж відважно володіли методом «філософської аналізи», як рука мечем та рапірою, коли таємничі океани приваблюють конквістадорів—завойовників нового, далекого, фантастичного, і їхні кораблі надпливають до берегів Індії й Америки. Немилосердні нові аргонавти, лицарі торговельного капіталізму, несуть вони з собою во славу «цивілізації» смерть, спирт і сифіліс. І серед цих «колонізаторів велику роль починає відігравати в XVI ст. Англія. З 1553 р. по 1584 р. морські експедиції Себастьяна Кабота, Гемфрі Джільберта, Фробішера, Девіса закладають основу морської великоможности Англії, і вже в 1584 році Вальтер Ралей засновує на східному березі Америки першу англійську колонію — Віргінія. Відгуком цих успіхів на морі була Шекспірова «Буря» з її екзотичним ко-

лоритом, постатями чарівника Просперо й дикуна Калібана. За цих часів саме могли з'явитися в драматичній літературі поруч із Макбетами та Лірами жорстокі лихварі Шейлоки і романтичні купці як Антоніо, мала народитися й своєрідна «духовна аристократія» — Гамлети, люди історичного пере-хрестку, складних інтелектуальних шуканнів. Пригадаймо, що Гамлет називає себе почутливим, ласощолюбним і тим часом має нахил до меланхолії, рефлексії, далекий середньовічної поетизації жінки, умовного її виспівування.

Проте середньовічний дуалізм і в Гамлетові, і в житті ще дуже помітний, ще не переможений до краю, бо ще беруться заграви вогнищ «святої інквізиції», ще вірять у безсмертну душу, хоч і лунає вже Гамлетівське «що там?». І часом, під хвилини роздуму, ваганнів, в'язницею показується світ, але ж часом тільки, бо прекрасна тлінна, а з тим многобарвна й принадна ця плоть життя, що її так уміють спостерігати й малювати малярі доби Відродження, цінуючи й густе вино земної плодючости. Рубенс, Тіціян, Рембрант у малярстві, Шекспір у поезії виявляють цю Діонісівську стихію в мистецтві Ренесансу.

Рубенс милується з дикої грації звірів—левів, леопардів, тигрів. Його жінки та чоловіки — «міцні, повнокровні, в розквіті сил і здоров'я», а п'яні Сілени—рідні брати Шекспірового Фальстафа. Малює Рубенс і мадон, але за висловом Мутеровим, святі його жінки «остільки могутні й м'ясисті, такі мають гладкі форми, що не віриш у святість їхню»¹. Той самий світ чудесної, п'яної матерії приваблює й Рембрандта, але в нього вона поглиблюється, «учуднюється» за допомогою контрастів світотіни. Рембрандт малює сліпуче жіноче тіло на темно-оксамитовому тлі, він любить селезнистий шовк, золото й самоцвіти, кохається в старому вині, що грає в кришталевім келиху. І поруч Рубенса й Рембрандта — співець «вічної мужности», творець титанів, знеможених у боротьбі із світом, повних творчого суму й тих гамлетівських ваганнів, що їх зазнав сам Мікель Анджело, запитуючи в себе, в одній з поезій—«Що мені робить? Я повний сумніву»... Але було б помилкою гадати, що артисти доби Відродження тішилися

¹ Р. Мутер. Історія малярства. Т. II.

лише матеріальним життям, бо поряд Рубенсових вакханок усміхається таємнича Джоконда Леонардо да-Вінчі, а з його жіночого портрета в Ліхтенштайнівській галерії дивиться на нас на темному тлі екзотичного краєвиду бліде та хиже обличчя леді Макбет. Шекспір, кажемо ще раз, був сином своєї епохи і тому, не зважаючи на тяження, як і художників Ренесансу, до монументального, яскравого, барвистого—відчувається в ньому де-який роздвій. Це зовсім не моральна щуплість, розгубленість Гамлетиків Щигрівського повіту й різноманітних їх варіацій, але цілком природній роздвій сильної, геніяльної людини, що її складні переживання, персональні мрії й розчарування, скепсис і віра—перетворюються на патетичні філософські й моральні Гамлетові запитання, запитання до своєї сучасності, своєї епохи, а крізь них і до прийдешнього. Шекспірів Гамлет уміє запитувати, сміятися, ремствувати, вагатися, але він також уміє вмерти в б о р о т ь б і, коли потрібно, і про це забув Тургенєв, що його відома стаття «Гамлет и Дон-Кихот» призвела до фатального масового «гамлетизування» всякого роду «зайвих людей» в літературі ХІХ ст.

Шекспір не може спокійно, як Рубенс, милуватися з прекрасного тіла, бо знає він, які темні пристрасті й інстинкти живуть у ньому, і поруч Офелії чи Корделії бачимо образи «хижачок»—леді Макбет, Гонерільї, Регани. Провідні образи Шекспірових героїв свідчать про його любов до натур емоційних, палких, імпульсивних, як от Ричард ІІІ, Отелло, Коріолан, Ромео, але слід відзначити, що всі вони—роковані на трагічну загибель люди, і кожен з них, переховуючи в душі якусь таємну рану, падає під тягарем своїх пристрастей. І чи не має кожний з них у своїй психіці частки Гамлетівського скепсису, чи не заспокоєний роками й знанням Гамлет являється в постаті мудрого Просперо («Буря»), тоб-то сам Шекспір, який пройшов знаменну путь од скептицизму данського принца до пантеїзму й глибокої людяности Просперо, що вміє не помстою карати ворогів, а прощенням. Шекспіра-артиста вабить, як Рембрандта, гра світотіни в нашій психіці, її контрасти, і тому за часів романтизму знайдуть у нього Віктор Гюґо та його прихильники незрівняні зразки бажаної художньої маніри, знамените «beau et laid»—«прегарне й бридке».

Характерно і те, що «відкрили» Шекспіра й зрозуміли його Гамлету ХІХ ст., — люди історичного роздоріжжя, але більш од данського принца втомлені, старіші від нього на два століття, сучасники Наполеонової деспотії, реставрації й «демократичної» липневої монархії.

Шекспір-драматург не знає психологічного деталізування, немов поспішаючи використати все багатство епохою виявлених почуттів, інстинктів, думок і пристрастей. Його принадує проблема кохання молодої дівчини до літнього вже чоловіка («Отелло») і неминуча в цьому випадкові проблема ревнощів, стихія пристрасти—тема кохання й смерти («Ромео та Джульєтта»), що її намітив Данте в епізоді Паоло та Франческа да-Ріміні, контраст егоїзму і самовідданої любови («Король Лір»), взаємовідносини поміж особистістю й «юрбою» в реальних умовах соціальної й політичної боротьби («Коріолан», «Юлій Цезар»), проблема злочинства і кари («Макбет» і «Ричард ІІІ»). Деталізація цих Шекспірових тем, складна психологічна аналіза — це завдання наступних літературних поколінь другої половини ХVІІІ і всього ХІХ ст., коли, наприклад, мотив Гамлетового роздвою лунатиме в патетичних визнаннях Вертерових, Сен-Пре, Рене, Обермана, Октава та численних їх літературних варіаціях.

Вивчаючи Шекспіра, не можна не зазначити, що в композиції й літературному стилі його трагедій віддає він помітну данину театральній сучасності, нагромаджуючи криваві сцени, уводячи до складу дієвих осіб у п'єсах блазнів, відьом, химеродників, не уникаючи мелодраматичних, а часом і навмисне простацьких комедійних сцен у стилі народніх фарсів. Але ж якраз цей самий «місцевий колорит» епохи й утворює своєрідну красу Шекспірових п'єс. Тимчасове й місцеве підкреслює, поглиблює вічне й вселюдське, аж ніяк не заважаючи Шекспірові бути великим психологом і представником своєї епохи.

Мотив «Гамлета» — моральна самотність особистости, що стоїть по-над аристократичною «юрбою», що відчуває гостро всю її ницість, фальш, брентить і в останньому творі Шекспіровому—«Бурі». Остання ця пісня «Евонського лебедя» має своєрідний якийсь, таємничий колорит, що його джерело не в зовнішній фантастиці чарівництв Просперо, постатях відьми

Сікоракси та її сина Калібана, духа Арієля, але в мелосі, музиці слова, ліричним забарвленні образів. Гострим духом моря потягає від неї, і читаючи цю п'єсу — немов поринаєш у ті сні, що сняться під далеку колискову пісню прибою. Вся вона симфонічна, і не випадково відіграють у ній таку велику роль різноманітні голоси, шелести, співи її музика — важкий ведмежий танок і вигуки п'яного Калібана химерно сплітаються з срібними Арієлевими мелодіями, а в гуркоті грому мелодично лунає голос Міранди, що розмовляє з розгніваним батьком.

У п'єсі чимало реальних, побутових образів — блязня й п'янички, Трінкуло й Стефано, нехитрої, близької до природи дівчини—Міранди, мужнього, Фернандо, але слід відзначити, що тема кохання Міранди й Фернандо—це тільки сюжетна канва, звичайна ідилія, поряд якої подано величню трагедію Просперо, чий образ структурно зв'язаний з символістичними постатями дивовидного Калібана й Арієля, світлого ельфа, що виконує волю Просперову. Навряд чи можна вбачати в Калібані якусь алегорійне втілення того екзотичного й «дикунського», з чим довелось зіткнутися в XVI ст. західноєвропейській «цивілізації» по островах та побережжях Атлантичного й Великого океанів. Гуманний Просперо-Шекспір не міг бути остільки немилосердним до реальних дикунів, що їх він і не знав на ділі, та й самий зміст цього образу, величнього символу самотності, надто складний, щоб можна його було тлумачити, як персоніфікацію колонізаторської політики Англії... Калібан—символ примітивних, темних інстинктів тої «маси», «юрби», що проти неї ворогує Коріолан, представник аристократії, Просперо, як пізніше Фавст і Манфред, посідає всі таємниці знання, має силу над стихіями, але його магія—це тільки символ. Не в тім вона, що вміє Просперо викликати бурі, а в тім, що вміє приборкати, лютіші від реальних бурі власної душі. Як і Гамлет,—зазнав він лиха й облуди в житті, але не мститься своїм ворогам, караючи їх лише острахом смерті, і це відрізняє Просперо від Гамлета, Отелло та Коріолана. В «Бурі» нема взагалі крові, смерті, звичайних у трагедіях Шекспірових, немов хоче він наприкінці життя знайти вихід із темного цього світу пристрастей, марних шуканнів, фатальних помилок, крові й сліз. Цікаво, що в пер-

шому акті бренть макбетівська ще музика — грім, блискавиці, голосіння вітру, тоді як у фіналі чути, за ремаркою Шекспіровою, — «урочисту музику». Перейшла буря, втихомирились розлютовані хвилі, і Просперо вимовляє знаменні ці слова: «свій гнів я покорив, тепер підвладний розумові він. Відрадініше буває завше нам простити, ніж карати». Просперо зрікається своїх магічних знань, надлюдської своєї сили, бо він тепер не чарівник і не міланський герцог, а лише — людина, він приймає все життя, мириться з ним. І це героїчне, вистраждане «замиріння», що його дано пізнати лише вибранцям, тим, хто відважно змагався з бурями, з самим собою, це ясна й глибока блакить дозрілого світоприймання, яку вже не затьмарять грозові хмари гамлетівських ваганнів.

Тільки геніяльний письменник міг пройти цю творчу путь од «Гамлета» й до «Бурі». В «Гамлеті», як і в Шілерових «Розбійниках», кожен, навіть той, хто не знає Шекспіра, відчуває молоде поривання, молоде надхнення в патосі думки й почуття, мовного стилю данського принця, і тут найближче підходимо ми до многовікової загадки. «Гамлет», перейнятий складним ліризмом, це той літературний сфінкс, що його загадки даремно спитуються розв'язати численні Едипи протягом ХІХ ст. Як це не дивно, знаючи «Гамлета», нічого майже не знаємо ми про його автора, бо Шекспір офіційної біографії — син Стретфордського різника, другорядний актор, лихвар і комерсант, а до того ж, за спогадами стретфордських мешканців, п'яничка, — не тільки не допомагає нам зрозуміти Гамлета, але, навпаки, цей образ робить ще більш складним, таємничим у своїй відокремленості від особи того Шекспіра з Стретфорду. Через це на прочуд мізерне обізнання наше з життям геніяльного письменника студіювання «Гамлета» до останнього часу було надто іманентним, полягало, здебільшого, в тлумаченні образу данського принця на підставі ідеалістичної філософії, етики й естетики ХІХ ст.

Ще за часів раннього німецького романтизму, за часів Шекспірового культу, характерної шекспіроманії представників романтичної драматургії, дотепно зазначив Август Шлегель, що «Гамлет» «нагадує іраціональні рівняння, в яких завжди залишається одна частина невідомою», і ця от частина «не має жодного вирішення». Пізніше, в ХХ ст., тонкий кри-

тик, І. Аненський, з де-якою іронією називає Гамлета «найущіпливішою з поетичних проблем»¹, маючи Полонія за першого його критика. Полоній був певний того, що посідає таємницю Гамлетової трагедії, і коли останній прошиває шпагою зухвалого діда, то Шекспір, на погляд Аненського, «цілком свідомо насадовлює на шпильку першого, хто насмілився мріяти про те, що базарною мовою потрапить він висловити Елевсинську тайну його близняка».

Почасти це так, хоч і розуміється, жодної Елевсинської таємниці тут немає. Кожний художній образ, не вважаючи на всі, навіть найбільше перекональні до нього коментарії, сприймається суб'єктивно, крізь складний фільтр того, що називаємо філософським нашим, естетичним «я», тієї аперцепції, що має глибоке соціальне коріння. Мимоволі часом, ускладняємо й спрощуємо ми ці світові образи, про що красномовно свідчать сценічні втілення Гамлета. Від Гарріка і Кіна і до сучасних театральних Гамлетів — тягнеться довжезна низка данських принців, і кожен з них — своєрідний, єдиний Гамлет. Інший не тому лише, що не повторюються психо-фізичні й творчі особливості кожного актора-Гамлета, а ще і в зв'язку з тим, що кожна епоха має свій стиль у мистецтві, свої засоби сценічної інтерпретації. Достотно повторює актор слова Шекспірового Гамлета, перекладаючи ці символи думок і почуттів авторових власною мовою, мовою своїх емоцій, своїх думок, свого хисту, і в цьому полягає секрет художньої довідності сценічних Гамлетів і блідости не меншого числа історично-літературних і критичних портретів данського принца—Гамлетів, перекладених на цей раз мовою естетично-філософських теорій, систем та формул, які мають розкрити «Елевсинську тайну». Влучно іронізує з приводу претенсій кожного з шекспірознавців на глибину й новизну їх досліджень «Гамлета» німецький критик Олександр фон Вейлен, зазначаючи, що «кожна нова книга про Гамлета має завжди дві частини—доладну й кепську: доладна—це завжди перша, в якій відзначає автор, що його попередники не зрозуміли Гамлета, кепська — це друга половина, де він пропонує власне своє розуміння й виявляє, що також Гамлета

¹ И. Анненский. Вторая книга отражений. С.П.Б. 1909.

не розуміє...» Коли звести разом все те, що було написано про Гамлета в ХІХ ст.,—утворюється велетенський калейдоскоп суперечностей, що в них цікаво відбиваються зміни громадсько-політичних, філософських та літературних течій, методів студіювання літератури, зокрема Шекспірової творчості. Гамлет — резонер, теоретик (Шлегель), меланхолік (Геснер), песиміст (Паульсен), ласкава, спокійна людина (Босуель), романтик-візіонер (Кольридж), типовий естет (Коллінз), актор (Перельман), оборонець правди (Макс Вольф), оборонець протестантської морали (Mai-Rodegg), «син щастя, сильний, ані трохи не меланхолік» (Гільберт). У ХХ ст. на підставі теорії Фрейдової з'являються досить сміливі спроби підійти до Гамлета з боку психоаналізу. Так, наприклад, Ернст Джонс (Ernst Jones) вбачає в «Гамлеті» сексуальну проблему, зв'язує сюжет трагедії з митом про Едіпа. Гамлет уникає помсти, бо соромиться й затаює від самого себе грішне почуття до своєї матери. Тієї самої думки додержується криміналіст-психолог Ерік Вульфен (Erich Wulffen), який вбачає в Гамлеті всі ознаки тяжкої спадковості, виродження. До курйозів фрейдіанської критики слід записати й такі, напр., «поглиблення» Гамлетової проблеми, як-от припущення Жозефа Квінсея Адамса (Joseph Quincey Adams), що до жорстокого поводження Гамлета з Офелією спричинилося бажання короля спокусити останню...

Інтимне й літературне життя письменників, громадська діяльність, спогади про нього сучасників — на звичайному й важливому цьому шляху біографічного студіювання будь-якого письменника численні шекспірознавці завжди надібували на якісь чудні примари. Ще в ХVІІІ ст. один із них, Стівенс, одверто зазначив, як мало знаємо ми про автора «Гамлета», а саме,—що народився він у Стретфорді на Евоні, був одружений, мав дітей, виступав, як другорядний актор у Лондоні, повернувся до рідного міста, написав духовну й помер... Факти, як бачимо, надто недостатні для того, хто сподівався б знайти в Шекспіровій біографії першоджерело складних Гамлетових переживань.

¹ Див. статтю С. Обручева «Современное лицо Гамлета»— «Печать и революция», 1925, V—VI, де подано огляд сучасної критичної літератури до «Гамлета».

Характерно й те, що протягом першого століття по смерті Шекспіровій один лише вікарій Уфд записав деякі відомості в самому Стретфорді, а саме, що—«пан Шекспір був людина простодушна, любив за часів юнацтва відвідувати театри, витрачав що-року 1000 фунтів і вмер од надмірного пияцтва»¹. Дослідження пізніших шекспірознавців ані трохи не розкривають цієї біографічної таємниці, ще більш її згущуючи. Довідуємось, напр., що 18-літній Шекспір (р. 1582) одружився з дочкою фермера—Ганною Сесуей, що з 1586 по 1592 р. він десь мандрує, з'являється р. 1592 в Лондоні, грає в труні лорда Чемберлена, а з 1597 р. живе в Стретфорді. Творець лихваря Шейлока, він сам поринає в bagno судових позовів, комерційних спекуляцій, притягаючи до суду, наприклад, Джона Клейтона й Роджерса, які заборгувалися йому в сумі 10—20 карбованців, відкупає збір вовни. Що-до Шекспірового заповіту, то цей, здавалось би, першорядної ваги біографічний документ, викликає в нашій уяві яскравий образ типового дрібного буржуа в стилі Бальзакового Гранде чи Гобсека й жодною мірою не зв'язується з уявленням про автора «Короля Ліра», «Отелло», «Бурі». Жодного слова про книги, про рукописи, видання своїх творів, а з тим докладно, до кумедних подробиць, відзначено, які саме речі й яке число фунтів стерлінгів припадає на родичів і знайомих Шекспірових. Єдиний в історії літератури заповіт, немов би злий чийсь жарт!.. «Буря»—поетичний заповіт Шекспіра й реальна «духовна»—не можна вигадати більш нісенітного, нечуваного контрасту!

Ми далекі, розуміється, від романтичного погляду на поета, як «жерця», що завжди й повсякчас підіймається над мізерну, прозаїчну «юрбу», знаємо, що й Пушкінів Модарт у повсякденному, реальному житті незрідка був «гуляка праздний», що не можна ототожнювати людину й артиста, але все ж таки—як пізнати в Шекспірові і авторові «Гамлета» Стретфордського буржуа, що його надгробне погруддя нагадує невмирущого гульвісу Фальстафа?

В статті до «Гамлета» в виданні Брокгауза проф. М. Розанов, аналізуючи трагедію, відзначає деякі автобіографічні її моменти, але вони досить сумнівні, як от, наприклад, ніжна

¹ Див. Ф. Шипулинский. Шекспир-Ретленд. М. 1924.

прихильність Шекспірова до свого батька, що вмер р. 1601, чи бездушність і розбещеність жінки, що її кохав Шекспір. Певний вплив мали на песимістичну кондепцію трагедії, на думку Розанова, передчасна й трагічна смерть лорда Соутгемптона, друга й повсякчасного його порадника, невеселі вражіння від придворного життя, що з ним стикався Шекспір, чулу й вразливу душу якого пригноблювала свідомість свого соціального стану, аристократична зневага до актора. З усіх цих припущень цілком реальний факт—смерть батька, але ж «ніжна прихильність» до нього письменникова це вже від «легенди», поетизації, та й смерть поважного Стретфордського міщанина а-ні трохи не освітлює провідного мотиву трагедії—трагічної смерті короля й Гамлетової помсти. Соутгемптон, як побачимо, відіграв певну роль в житті Шекспіровому, хоч вона значніша за гіпотезою Шекспір—лорд Ретленд.

Якщо Шекспірові довелось спостерігати двірське життя, то не зовсім зрозуміле ставлення Гамлетове до мандрівної трупи акторів, з якими він поводиться, як аристократ, жодною мірою не виявляючи припущених демократичних думок і враженого самолюбства Шекспіра-актора.

Віддавна дивувала вдумливих читальників Шекспірових творів ціла низка якихось таємничих прогалин у біографії великого письменника, зацікавлювали деякі загадкові факти, як от, наприклад, подільна транскрипція ймення—Шек-Спір (Shake-Speare), що дає два слова—«той, хто торсає списом», шість лише автографів Шекспірових—на купчій, на заставній та заповіті, при чому всі вони написані ріжним письмом. Вражала й відсутність не тільки спогадів про письменника, але й схожих, правдоподібних його портретів. Перший з них виритуваний Дройшютом, у виданні Шекспірових творів 1623 року має досить двозначний напис— («гравер змагався з природою»), дає немов вирізану з кардону маску. Що-до сучасного погруддя письменникового в Стретфордському мавзолеї, то воно пізнішого походження й являє собою, за С. Венгеровим,—«головудебелого мужчини з туповатим, безклим обличчям і дуже скидається на Фальстафову статую». Що це друге погруддя—видко з виданої р. 1656 книги Дудґеля «Ворквікшайрська старовина», де на малюнку пам'ятника бачимо сухого, непоказного міщанина з торбиною в руках.

Цікаве й те, що батьківщина Шекспірова — Стретфорд згадується в великій географічній енциклопедії 1645 року тому тільки, що це містечко дало Англії архієпископа Кентерберійського Жегана й лондонського суддю Гюґо Клонтона!.. А-ні слова про творця «Гамлета» й «Бурі»... Слід відзначити, що поховано Шекспіра не в пантеоні великих діячів та письменників англійських—Вестмінстерському абатстві, а в скромній провінційальній каплиці. Інтригувало завжди дослідувачів Шекспірової творчості й те, що з 1612 р. до 1616-го молодий ще письменник, що щедро так обдарував світ своїми творами, протягом цих чотирьох років не видає жодної п'єси.

Низку трагедокомічних непорозуміннів викликали за всіх часів і Шекспірові трагедії, зокрема «Гамлет», коли доводилось, аналізуючи їх, звертатися до біографії письменникової, шукати в ній відповіді на ті «іраціональні рівняння», що ними незрідка були складні образи, характери й ситуації п'єс. У першому виданні «Гамлета», наприклад, нема ще типового для нього данського колориту, Гамлетова мати не бере активної участі в отруєнні свого чоловіка.

Все це, всі темні моменти й прогалини в житті й творчості Шекспіровій примушували вже в першій половині ХІХ ст. критично ставитися до традиційної біографії, до ідентичності Шекспіра-драматурга й Шекспіра-актора. Шекспірова легенда вперше зазнала серйозної й докладної критики в книзі американки Делії Бекон «Вияснення філософії драматичних творів Шекспірових» (1856), за гіпотезою якої автором невмирущих трагедій був великий вчений Френсіс Бекон, канцлер Єлисавети, що, мовляв, побоюючись, як автор трагедій політичного змісту, утисків з боку деспотичної королеви,—заховався під псевдонімом. Проте ціла низка фактів—літературний стиль відомих нам Беконових творів, його політична діяльність — примушує сумніватися в цій гіпотезі хоч вона й за наших часів має ще своїх переконаних прихильників. Чимало «беконіянців», наслідуючи Делію Бекон, сприяли руйнуванню легендарної Шекспірової біографії.

Основоположник другої гіпотези, найправдоподібнішої, на наш погляд¹, за якою творцем «Гамлета» був лорд Роджер

¹ Не торкаємось тут гіпотези Абеля Лефрана, за якою Шекспіром був лорд Дербі.

Меннерс Ретленд,—німецький письменник Альвор, що його книжка «Das neue Shakespeare-Evangelium» («Нове Шекспірове євангеліє») з'явилася друком на початку ХХ-го стол. Гіпотезу цю пізніше розвивав другий німецький письменник К. Блейбтрей в книзі «Der wahre Shakespeare» («Справжній Шекспір»), а р. 1908 до висновку про тотожність Шекспіра й Ретленда, як авторів, дійшов бельгійський професор Данблон, при чому цікаво відзначити, що привід до цього дала йому стаття перекonanого стретфодіянца, відомого шекспірознавця, Сіднея Лі—«Майбутнє Шекспірознавства», де він наводить декілька витягів із рукописних матеріалів, знайдених у замку Ретлендів-Бельвуар. Тут, наприклад, у книзі прибутків і видатків, записано витрату 44 шілінгів, які було сплачено Шекспірові за якісь «напівпрофесійні послуги». Довідуємось і про те, що Роджер Ретленд домагався в геральдичній комісії дворянського гербу для Шекспірового батька. Цей дивний факт свідчить про якісь інтимні взаємовідносини між вельможним лордом і бідним провінціалом-актором. На погляд Данблona та його послідовників, цей актор був підставним лише автором Ретлендових п'єс, живим його псевдонімом. Такого роду «співробітництво» незрідка траплялося за Шекспірових часів, і відомий письменник XV-го ст. Грін зазначає, що соціяльний стан, аристократична достойність лордів-письменників примушували їх «знехотя власним іменем підписувати свої твори», і тому вони воліли поєднатися з якимось бездарним поетом, щоб він «підписував їхні вірші своїм іменем». Таким-от чином, за мальовничим висловом Гріновим, «осел починає високо заноситися, і він, що не вміє грамотно писати англійською мовою без допомоги клерків,—доконче намагається бути за батька інтермедій».

Як поставитися до Данблонової гіпотези, чи розв'язує вона проблему життя й творчості Шекспірової, чи розкрито ту прекрасну таємницю, що її відчував Ч. Дікенс, читаючи Шекспірову біографію? Як і всяка гіпотеза,—привабна гіпотеза Шекспір-Ретленд має чимало спірних моментів, роз'яснюючи разом з тим дуже вдало темні сторінки життя й творчості Шекспірові. Зрозумілою стає колосальна ерудиція письменникова, аристократична його психологія, патетично виявлена в «Коріюзані», широке й інтимне, сказати б, знання англій-

ської історії, двірських інтриг, розваг та звичаїв. У стислому й популярному цьому нарисі не можна зупинитися на всіх відомих нам моментах Ретлендового життя, які збігаються з місцем подій у Шекспірових п'єсах, настроями й переживаннями героїв, деякими деталями композиційними то-що. Більш-менш докладно зроблено це в книжці Шипулінського «Шекспір - Ретленд», до якої й відсилаємо читачів. Можна та й слід критично поставитись до цієї гіпотези, але навряд чи виграє щось від цього традиційна біографія Шекспірова. Знаменний, на наш погляд, той саме факт, що цей традиційний образ легендарного походження, і досить легко розпізнати різні його шари, що невпинні спроби розшукати в імлі минулого справжнього Шекспіра органічно спричиняються до соціологічного вивчення літературної його спадщини.

Ф. Бекон, Ретленд, Дербі—найкращі представники тієї інтелігенції, аристократії духу, що поволі утворюється під час гострої й болючої сутички переможного абсолютизму з феодалами-лордами, зародження й розквіту нової соціальної сили—торговельного капіталізму, фінансової буржуазії. Докладне й всебічне вивчення життя цих припущених авторів «Гамлета» поглиблює, перш за все, сприймання й розуміння Шекспірових творів, його образів крізь епоху, реальне оточення, дозволяє говорити про великого драматурга не темною мовою «елевспинських містерій», але спокійною мовою історика й соціолога, що, розуміється, ані трохи не зменшує глибини й складності Шекспірових трагедій.

Шекспір-Ретленд (народився Роджер Меннерс Ретленд р. 1576 у замку Бельвуар, що в Лейчестерському графстві), коли б він і не був творцем «Гамлета», своїм недовгим, але ж таким многобарвним, інтенсивним життям, життям, що в ньому дійсно втілено «дух» епохи,—допомагає нам сприймати данського принца, як образ реальний, життєвий, а не абстрактну якусь схему, «ірраціональне рівняння». Академічний Гамлет, що його вбирали в пишну сухозлотицю своїх абстракцій та схем естети, моралісти та філософи всіх епох і шкіл,—з *homo univ. a* алхімічних реторт перетворюється на людину свого часу, своєї класи. Гамлет повний фатальних суперечностей, забобонний і релігійний, але це не заважає йому скептично ставитися до ідеї божої благоді, називаючи світ в'язницею.

Принц, аристократ—він із гіркою іронією ставиться до двірського етикету, зневажає таких королевських лестунів, як Полоній, і добрим словом згадує блазня Йорика. Скептик і філософ, для якого світ—в'язниця, а рідна Данія—найгірша, який знає, що слава, кохання—це тільки привабливе марево, він щиро заздрить Фортинбрасові з його нехитрим, але цільним світовідчуттям. Цинік і скептик, що може звертатися до Офелії з непристойними натяками й афоризмами, він ніжно її кохає—«як сорок тисяч братів кохати не можуть».

Навіть самий стиль Гамлетової мови—заклики, вигуки, запитання, незакінчені речення, павзи, інтонаційне багатство, метафоричність, оригінальність і сміливість його поезики й лексики—красномовно свідчать про те, що перед нами зовсім не флегматик, не меланхолік, не «зайва людина». Уявіть собі Тургеневським Гамлетом—Ретленда, вихованця Кембріджського університету, студента Падуанського університету, друга неспокійного, бунтівливого Генрі Саутгемптона—фаворита Єлисавети, пізніше її ворога, Ретленда діяльного учасника Есексового заклоту проти всесильної королеви, автора «Ричарда II»—(політичного памфлета), покараного Єлисаветою і віддарованого Яковом I, за часів панування якого Ретленд відвідав Данію, яко королевський посаг, Ретленда—щасливого чоловіка Єлисавети Сідней—дочки вояка і поета—Філіпа Сідней, автора популярного в свій час роману «Аркадія».

Гамлети—«мыслящие, сознательные, часто всеобъемлющие, но также часто бесполезные и осужденные на неподвижность»—в цю Тургеневську формулу ніяк не вкладається Ретлендів образ, такий динамічний, яскравий! І чи не більше спокуси поставити данського принца поруч із ним, аніж робити з Гамлета якусь химерну проекцію рефлексії й істеричного песимізму Вертерів, Рене, Оберманів, Печориних! Проте слід відзначити, що в численній Гамлетівській літературі маємо і такі праці, як от, наприклад, відома книжка Куно-Фішера, де іманентна й історично-культурна аналіза трагедії доводить досить переконуюче, що Гамлет—це духом і волею сильна людина, і до цього висновку доходять за наших часів «формалісти», підходячи до »Гамлета» з боку специфічної його структури, як театрального твору, що обумовлює своєрідне розгортання характерів. Цікаву спробу формальної аналізи

«Гамлета» подає С. Обручев у згаданій вище статті «Сучасне Гамлетове обличчя».

На погляд критика, сприйняття сильних емоцій не може йти невпинно, наростаючи, бо це втомлює глядача, і тому подає їх драматург, як низку хвиль, що їх напруженість поступово збільшується.

По моменті найвищого підймання емоційної хвилі настає момент спаду, деякого тимчасового заспокоєння. С. Обручев налічує сім таких емоційних хвиль у «Гамлеті», а саме: бурхливе реагування Гамлетове в сцені з привидами (I дія), у сцені з декламацією (кінець II дії), реагування на п'єсу, що викриває злочинство короля й королеви (III дія), на побачення з матір'ю (III дія), на перехід Фортінбрасового війська (IV дія), на смерть Офелії (V дія) і нарешті — фінальна сцена.

По кожній хвилі, підготовленій відповідними натяками—«оголення ситуації»,—наступає «падіння потенціалу», і рядова хвиля починається з якої-небудь незначної сцени, що дає віддих глядачеві. Сама природа трагедії потребує героя з сильними емоціями, які ніби-то вибухають час за часом і на які не здатний мрійник, меланхолік чи резонер.

Погоджуючись з Куно-Фішером, називає Обручев Гамлета натурою активною, відзначаючи цілу низку його вчинків—симуляцію божевілля, організацію вистави, виказування матери, вбивство Полонія, підроблення листа, бій з корсарами, повернення до Данії, двобій з Лаертом, вбивство короля,—дотепно завважаючи, що цілком безпідставно закидають Гамлетові делкі з критиків бездіяльність, моральну його млявість, бо коли б Гамлет забив короля ще в першій дії, то подати нам «чотирі дії щасливого панування Гамлетового—на це не зважився б і Шекспір»...

Цікаво, що і в програмі 2-го Московського Художнього театру, що ставив Гамлета в 1924 р., героя трагедії зхарактеризовано, як людину активну—Гамлет «протестує, героїчно змагається з оточенням за те, що вважає суттю свого життя». Гадаємо, що й молодий, але повний сил і можливостей український театр піде цим природним шляхом шукання нового Гамлета, Гамлета двох бурхливих і величних епох—Відродження і нашої. Варт відзначити, що привід до такої інтер-

претадії Шекспірового героя дають і літературні джерела трагедії—середньовічна скандинавська легенда про Амлета в хроніці данського літописця XII-го в.—Саксона Граматика. З цієї саме легенди в її переробці істориком Карла IX Бельфоре, з його «Трагічних історій» («Histoires tragiques»—1564) запозичив Шекспір сюжетну схему своєї трагедії—братовбивство й одруження з жінкою вбитого (один із правителів Ютландії, Фенгон, убиває свого брата Горвендила), удаване божевілля юного сина Горвендилового Амлета, вбивство дворака, що підслухав розмову Амлета з його матір'ю Герутою. З цієї самої саги взято такі мотиви, як от заслання Амлета та підроблення листа, що везуть англійському королеві Амлетові супутники. Змінюється в Шекспіровій трагедії тільки останній мотив легенди—довге і щасливе панування Амлетове. Герой саги, за характеристикою М. Розанова,—«людина хитра, обережна, байдужна й відважна. Амлет має свій певний план помсти, до здійснення якого неухильно йде»¹.

Зіставляючи Гамлета трагедії з героєм саги, М. Розанов гадає, що останній в Шекспіровій п'єсі підпадає під «грунтовну переробку», навіть, що це «дві цілком різні постаті», що «грубого й жорстокого местника заступає людина з ніжною духовною організацією». Проте досить інтенсивні спроби сучасних критиків Шекспірових знайти справжнє, не спотезоване, не театральне обличчя Гамлетове,—примушують нас обережно ставитися до категоричного твердження Розанова. «Перш за все—пише в своїй статті Обручев—слід відмовитися від традиційного уявлення Гамлета, як героя вишуканого, шляхетного, величного, в чорній кереї на блакитній підбивці». До того ж і сам Розанов зазначає, що в першій редакції трагедії образ данського принца похмурніший, що тільки в другій редакції «Шекспір примушує оплакувати Полонія» і взагалі в ній «зростають елементи песимізму, розчарування, меланхолії і скептицизму». Варт відзначити, що і Аненський в своїй суто-імпресіоністичній статті «Проблема Гамлета» зауважив цілком справедливо—«хитрий Гамлет легенди Бельфоре і воїн Саксона Граматика не могли не відбитися в складному образі трагічного героя».

¹ Передмова до «Гамлета» в виданні Брокгауз - Ефрона (т. III).

Ми вже згадували про досить численні спроби коментаторів трагедії виявити в ній автобіографічні моменти, звязати її з власним життям Шекспіровим і деякими фактами з життя сучасної аристократії англійської. Не раз, аналізуючи мотив Гамлетової помсти, підкреслюючи патетичне і якесь інтимне його забарвлення, зіставляли фабулу й героя трагедії з родинними переказами Есексів, з самим Есексом. Ходила така чутка, що ніби-то вітчим Есекса—граф Лейстер—був винний у смерті Есексового батька, а також і в смерті своєї першої дружини—Ами Робсарт. У листах своїх до леді Річ Есекс зазначає в Гамлетівському стилі, що меланхолія і веселість опадають його по черзі, що частіше буває він похмурим, то-що; ліризм і патос Гамлетові здобувають певне обґрунтування на теорії Шекспір-Ретленд. Есекс, як ми знаємо, був близьким другом Ретлендовим, а з другого боку аналогічний випадок трапився в родині другого товариша Ретлендового—Саутгемптона, мати якого, Мері Броун—графіня Монтеґю, одружилася втретє з Уільямом Гарвей, викликавши цим велике обурення свого сина. Що до характерної зміни образу і ролі Гамлетової матери в другій редакції трагедії, де її змальовано як свідому співучасницю злочинства, то вона, можливо, пояснюється інтимними переживаннями самого Ретленда. Року 1603 його теща, вдова Роберта Сіднея, пізніше вдова Есексова, одружилася втретє з графом Кланрікордом. Але не тільки нестачість одної жінки чи там кількох, на погляд Шипулінського, спричинилась до песимізму Гамлетового. Коли Гамлет і Лір ганьблять жінку, в його уяві виникав образ розпусної Єлизавети, яка скаравши свого коханця Есекса, сквернила його пам'ять із вироком моральним і фізичним—Робертом Сесілем.

Так це чи не так, але в усякому разі ці романи з життя англійської аристократії, легкі її звичаї, поодинокі жіночі образи були тим життєвим матеріалом, що впливав на вразливого поета, надавши сюжетній схемі стародавньої легенди й образів королеви патосу сучасності, ліризму, перейнятому якимись особистими, інтимними враженнями, настроями.

Гіпотезою Ретленд-Шекспір пояснюється і данський колорит другої редакції трагедії, в якій з'являються народні данські вислови, власні данські ймення (Гертруда, напр., замість Герути Бельфоре). Бенкети, пиятика, гульня, що за них

розповідає Гамлет у розмові з Гораціо, Шекспір-Ретленд міг бачити на власні очі при дворі данським. За коментарій з цього боку до «Гамлета» може бути щоденник Уільяма Сегара, де зазначає він, описуючи один з бенкетів, що «можна занедужати людині, відповідаючи на данські здравиці». З цього ж Сегарового щоденника дізнаємось про данський звичай давати ясу з гармат під час королевських бенкетів,—звичай, що дивує Гораціо. Сегар, сам утомлений цими вакхічними розвагами, оповідає, що Ретленд 19-го липня відплив до Англії. Треба додати, зазначає в своїх примітках М. Старицький, «що такі нецотребства не в одній тільки Данії водились, але і в самій Англії», і коли данський король приїхав до Англії, то й там «були такі пияцтва, що королі валялися п'яні на килимах долі». В Кронсборзькому палаці міг бачити Шекспір-Ретленд і той знаменитий килим, що за ним ховається в п'єсі Полоній. Це не звичайний стінний гобелен, за яким не можна сховатися, а величезний шовковий килим, що поділяє залю на дві половини, з портретами на ньому всіх данських королів. Зрозумілою стає тоді і сцена з порівнянням портретів, Гамлетові слова про те, що портрет його дядька йде за портретом його попередника. І ще одна риза—це місце першої дії трагедії. Замок Ельсінор у трагедії підноситься по-над морем, стоїть на високій скелі, тоді як історичний Ельсінор збудований на рівному місці, але ж руїни такого якраз замку міг побачити Шекспір-Ретленд у містечку Скарборо на узбережжі східньої Англії, куди після двохтижневої блуканини викинула буря його корабля, коли повертався він до Англії. Що-до планани з гарматами і льоху під нею, то це характерна відзнака Ретлендового замку Бельвуар.

Р. 1612, 26-го червня, вмер у Кембриджу Ретленд, і знаменно, з цього саме року і до 1816—року смерти Стретфордського Шекспіра—не з'явилося жодного твору великого письменника. Передчасна смерть розв'язала всі Гамлетові питання, заспокоїла навіки полум'яне серце.

Побіжно, в загальних рисах, накреслили ми складну проблему Шекспірового авторства в зв'язку з «проблемою Гамлета», зупинившись переважно на останньому етапі в історії розуміння Гамлета. Що-до важливого питання про вплив цієї Шекспірової трагедії на західньо-європейську літературу

XIX ст., то це вже мало би бути темою спеціального дослідження. Обмежитись слід деякими вказівками на той великий інтерес, що його викликала до себе протягом усього XIX ст. трагедія данського принца. Вже з другої половини XVIII ст. починається вплив «Гамлета» на західно-європейську літературу, коли англійські актори (Меклін, Давід Гаррік) наближаються до правдивого, не знівченого переробками Шекспірового тексту, а Драйден називає автора «Гамлета» найчуйнішим і найглибшим письменником. Високо цінував Шекспіра і Ричард Стіль, а відомий англійський поет А. Поп написав про нього спеціальну критичну розвідку.

В Німеччині, слідом за Бодмером, називає Шекспіра великим драматургом і Лесінг у «Літературних листах» і «Гамбурзькій драматургії», закликаючи до нього німецьких поетів, як животворного джерела, його трагедіями захоплюються пізніше поети з доби «бурі й натиску»—Клінгер, Ленц, молоді Гете і Шіллер. Гетів Вільгельм Майстер «жив у світі Шекспірових героїв, не знаючи, не відчуваючи себе по-за цим світом», а Шіллер у листі до Рейнгольда зазначає, що в його Дон-Карлосі живе Гамлетова душа. Як каже Гете, Гамлетом та його монологами сновнені були всі молоді голови. Найголовніші місця з трагедії знали на пам'ять і з охотою їх цитували; кожен вважав за своє право перебувати в такому самому меланхолійному настрою, як і данський принц. Відбивається вплив «Гамлета» і в «Вертері», і в «Фавсті» Гетевих, у Байроновій поезії, в Шатобріановому «Рене» і в романтичній поезії французькій 20-30 років XIX ст. За висловами Розанова—«Гамлетова душа розгорнутою книгою була для індивідуалістів XVIII та XIX ст., в якій читали вони про власні тяжкі переживання й розчарування. Коли ж останні знаходили своє оформлення в романтичній драмі,—Шекспір, вірніше сказати, його творчість, був неперевершеним зразком, ідеалом, до якого прагнули «бурхливі генії». «Я полум'яний романтик, теб-то я за Шекспіра проти Расіна і за лорда Байрона проти Буало»—писав (р. 1818) Стендаль. У славнозвісній передмові до «Кромвеля», блискучому маніфесті романтичної школи французької (1827 р.), Шекспіра називає Віктор Гюго «богом театру». З відважністю 25-літнього драматурга оголошує він: «нема ні правил, ні зразків; певніше—нема інших правил,

крім законів природи, що підіймаються над усім мистецтвом, і спеціальних законів композиції, обумовлених особливостями даного сюжету».

Шекспір, за мальовничим порівнянням В. Гюґо,—«поетичне верхів'я нових часів», він—«драма, що розтоплює з одного подиху високе і смішне, жахливе й блазенське, трагічне й кумедне».

Протягом усього ХІХ ст. залишався Шекспір «вічним супровідником» усіх великих письменників, незалежно від літературних течій і шкіл. Пригадаймо, яке значіння мав Шекспір у Пушкиновій творчості. Великий поет Т. Г. Шевченко,—зазначає Куліш,—«Шекспіра возив з собою, куди б не їхав». Р. 1831 Лермонтов писав: «вступаюся за честь Шекспіра. Если он велик, то это в «Гамлете». Автор «Гамлета» для нього «гений необ'ємлемый, проникающий в сердце человека, в законы судьбы». 17-літнього Достоевського приваблює Гамлетівська філософія, і він, як каже Гросман (Л. Гросман—Бібліотека Достоевского. 1913), од ранніх листів і до останніх творів залишається «вірним культові Шекспіра». Наприкінці ХІХ століття данський критик Георг Брандес, звертаючись до Гамлета, пише ліричні, пройняті щирим патосом рядки: »ми любимо тебе, як брата! Твій сум—наш сум, твоє обурення—воно і наше, твій гордий розум помститься за нас над тими, хто сповняє землю порожнім своїм галасом, хто володіє нею».

Гамлет, як бачимо, перетворюється тут на символ демократичних прагнень західньо-європейської інтелігенції, і ще раз переконуємося в тім, що гранистий образ данського принца—живий, що Шекспір, за висловом Луначарського, «не може для нас постарітися», бо він—«людську душу розглядає наче в лупу, викриває найголовніші риси», а в цікавій статті «Принц Гамлет» читаємо: «під верхнім шаром сучасної людини в Гамлетові ще не сповна завмерла бурхлива палкість античного героя, інстинкти борця, які, кінець-кінцем, викриваються, хоч і запізно». Мізантроп і аристократ, Гамлет в останню хвилину «відчуває свій глибокий звязок із людством» і «герой перемагає в ньому софіста і ритора». (А. Луначарский. Литературные силуэты).

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД «ГАМЛЕТА»

Стаття А. Ніковського

Справа художнього перекладу стоїть перед нами в останні часи різко і гостро. Культурний народ мусить мати кращі світові твори мистецької й наукової думки в своїм культурнім набутку—це одно, а друге—мусить їх мати (в добрих перекладах, рішаючи цим проблему розуміння тих творів та також, одночасно, розвиваючи свою мову і видобуваючи з самої мови властиві їй прикмети, годящі для висловлення всякої думки. Розрослі культурні потреби різко прискорюють темп перекладницької роботи, а прискорений темп розхитує й деформує добрість тої української мови, що нам подається тепер в перекладах. Оглядаючи марні лани нашого перекладного набутку за останнє десятиліття, надходить немилый висновок, що мова українська ще занадто бідна для віддання складної чи точно сформульованої думки, образової й наукової. Чи правдивий цей висновок? На жаль, відповіді доведеться шукати в сфері того, що зветься ремісництвом чи кустарництвом. Переклад з англійської мови замовляють людині, що добре знає англійську мову, переклад з німецької—що добре знає німецьку, коли перш за все треба упевнитися, чи добре знає людина мову українську, а потім питатися, яку вона ще мову знає. Хто на становищі фахівця один рік слябізує українщину, але перед тим слябізував англійщину, тому і книжки і доручення: клади на мову рідних верб, хоч би ще й не чув, про що верби шелестять. Тяжка це і фатальна помилка, що віяких культурних проблем не розв'язує, а вертає нас на порожні позиції.

Тим часом, незалежно від мотивів і обставин, було вже зроблено колосальну роботу підготовчу для нашої практичної буденної праці, і нам би лишалося тільки використати її на

пожиток сучасний,—власне, одібравши підхоже—взяти, відсіявши непідхоже—викинути. Не дивна річ, що мовні проблеми, як вони довгі і широкі, стояли перед нашими дідами, чому ж дивно, що вони стоять перед нами й сьогодні? Адже славнозвісний письменник російський, ушанований і полюблений на свій 60-літній ювілей, про революцію каже добре, про організацію каже—ще ліпше, за промисловість—надзвичайно, про бадьорий дух—що-найкраще, але перший документований його вислів, власноручна стаття від візити до добрих, ліпших, надзвичайних, що-найкращих суворо й різко проказує до російських письменників: мусите знати те, про що пишете, щоб не брехати, мусите знати те, чим пишете, щоб вам вірили,—спершу навчіться мови, бо ви, та й ніхто инший, вчите повно,-пів,-не-освічену масу говорити своєю рідною мовою, котрою єдиною тільки й дано вам говорити.

У нас добромовний дезидерат вважається за вияви, прояви, відрижки та гикавки якогось націоналізму, і то найбільше з боку тих, кому—себ-то письменникам—цей дезидерат на очі виставляється. Отже на мовну полеміку сьогоднішнього дня подається стародавній експеримент одного з наших предків, М. Старицького, переклад Шекспірової трагедії «Гамлет», зроблений і виданий року 1882 з додатком Лисенкової музики на божевільні пісні Офелії.

На Валуєвське «не было, нет и быть не может» пішло скільки відповідей і рефлексів від української інтелігенції, зокрема і особливо пішла робота «бічною сапою», що мала впевнити себе самих та й инших, що було, єсть і бути може. Зовсім неприхована звучить у передмові М. Старицького до перекладу «Гамлета» думка, що от не вважаючи не тільки на офіційні заборони, але не оглядаючись і на наші власні сумніви що-до культурности нашої мови, можна і треба вживати деї мови для культурних потреб, можна піти на таке колосальне ризико, щоб вивірити дозрілість деї мови на найкультурніших здобутках людської мистецької думки. Після «Сербських народніх дум і пісень» (1876 р.) М. Старицький береться дуже високого щабля, Шекспірового «Гамлета», щоб перевірити свої власні й тої гнаної та зневаженої мови української можливості; він, як якийсь язиковий Гамлет, кидається від знавців мови української до знавців англійської, борю-

кається між вірністю оригіналові та характерністю висловів українських, шукає золоті та позолочені й мідяні середини в художнім та культурнім вислові українським. Якою ціною купив М. Старицький дозвіл на переклад з чужої мови на українську,—певне, деякі винуждені подарочки цензорам,—але нарікань і глузів мав він подостатком. Стара «Костомара» опала мокрим рядом Михайла Старицького «ковальство», неможливі неологізми, недопущенну штучність «у що б там не сталося», а рідне, обожуване російське громадянство привітало перекладача пародією, видаваною за факт—«Чи бути, чи не бути,—ось де заковика». Від 1882-го року М. Старицький мав ще інші терени для культурних експериментів: від малого тиражу «Гамлетового», від незнамого читача і від злісного рецензента він кинувся на поле театру, де можна було цю залюблену культуру і мову перевірити перед юрбою, що платить за місце від 20 коп. до 2-х карб., і для театру, щоб не спускати з очей струмись живого маси, пише, перероблює, пече й печатає драми, комедії, трагедії—все, щоб тільки бачити й чути в сірій масі хоч би які передзнаки прийдешнього всенароднього розцвіту.

«Гамлет» заліг на полицях аматорів українського слова і так переležав 46 років, щоб знов прийти до життя й до віщуння нових днів. Перед приходом предтечі чути було глас вопіючого в пустині, але тепер у поновленій формі «Гамлет» перекладу М. Старицького повинен з'явитися в-останнє, бо наші величезні культурні потреби законом попиту повинні спродити нового перекладача Шекспіра, котрому не годен буде розв'язати постолу ні Старицький, ні редактор цього видання, ні видавці його: він сам один подасть руку панові Вільяму Шекспірові. В одному тільки він не перевищить Старицького, бо Старицький робив не з попиту, а з внутрішньої потреби, Старицький робив, відчуваючи майбутній характер української мови.

Отже, мова про ковальство і новотвори М. Старицького. Перевірка показує, що ні того, ні другого не було. Здебільшого, це були вивідні форми з уже даних основ, форми утворені за всіма правдивими і головне правдиво відчутими законами української мови. П. Филипович у передмові до перекладів з О. Пушкіна наводить приклад такий: для пушкінського

«забвенный» М. Старицький ужив «забутній»; Б. Грінченко для «забутній» дав такі значіння: «забывчивый» і «вызывающий забвение», в М. Уманця при «забвенный» стоїть «забутній» і тільки в словнику А. Ніковського 1927 року при «забутній» стоїть третє проти Б. Грінченка значіння—«забвенный». При цьому, треба додати, що я не знав цього значіння в Старицького, а просто знав, що має бути й таке значіння. Висновок робить честь Старицькому, бо він угадав ту вивідну форму, до якої прийшов инший, малий словолюб через 30 років.

Шкода, що український мовний ґрунт через розум свійських і зичливість добросусідських критиків був такий неплідний, а то б ми мали на тепер, чого доброго, багатющу лексичну спадщину, може й не меншу ніж росіяни. Борис Грінченко і не смів думати робити доконані дієслівні форми, коли йому ілюстраційні картки давали недоконані—на кожне слово, форму і спосіб мали бути штемпльовані папери. Инша річ Володимир Даль: феноменально безталанний як белетрист, він показався феноменально талановитий, як лексикограф і навіть лексиколог,—він відгадав процеси російської мови на ближчі прийдешні 100 років, тільки добре приглянувшись цим процесам за ближчі перейдені 100 років, і наробив таку силу вивідних форм, що тоді виглядали на чорти-батька-зна що, тільки не на слова живої тодішньої мови, а котрі тим часом по-малу приходять до життя. Задосить того ще один приклад: тепер кожне каже в руській мові: *изживать* недостатки, *изживание* ненормальностей, *дефекты изжиты*,—звичайнісіньке слово. У Дала стоїть: «*Изживают, изжит что, проживать; проводит или изводит живучи... Век изжил, а ума не нажил.*» Але далі, як тверський діалектизм: «*Изживаю третьего мужа, привел бог пережить двоих*». Отже далівський діалектизм стався тепер на всю кістку і мастку російським літературним словом. Але далі ще ліпше: *Изживание и изжитие*,—слова просто таки невидані й нечувані в ХІХ столітті, а тепер, останні три роки, живі аж тріпощуться, і то спеціально в тому місцевому тверському значінні. От і говори після цього про ковальство та новаторство, коли нічого нового під місяцем нема, коли треба говорити про дух мови, про відчуття її, про інтуїцію мови... а дух, відчуття та інтуїція—

це все дурні слова, котрі всі разом намагаються замістити правдиве слово—знання мови. Михайло Старицький знав мову, а не те що був якимсь запаленим спіритом, провісником чогось незнаного,—його неологізми її, на око, прості вигадки були й показалися на ділі сильними діалектизмами, що пізніше прийшли до життя—не в українській живій мові, ні, а в знанні та свідомості наших письменників і письменників: вони пізніше довідалися того, що знав він; його нові вивідні форми були формально регулярним процесом, до котрого приходимо аж ми.

Тому й подається українському читачеві цей переклад, бо тут єсть значня мови, єсть сучасна мова, з корінням у справжніх ґрунтах всенародніх, тому нарешті, що цей переклад дуже близький до оригіналу. Мова «Гамлета» в перекладі М. Старицького може її сьогодні бути за джерело вивчення української лексики, фразеології, синтаксису; вона чиста й надзвичайно проста. Про частоту й простоту — далі, про близькість до оригіналу—ось тут. Коли виходив 1899 року Кулішів переклад «Гамлета»,—у нас дуже мало відомий, бо вийшов у Львові, — Іван Франко писав у передмові таке: «Переклад д. Старицького беручи загалом дуже свобідний, Зовсім наперекір своїй виразній обіцянді він змінив розмір віршовий у цілій драмі, і замість англійського драматичного blanc-verse (п'ятистопного ямба) завів розмір сербської юнацької пісні, що зовсім не надається до драми. Де є римовані вірші у Шекспіра (при кінці деяких монологів), там їх у Старицького нема і загалом про дословність перекладу навіть у прозових частях нема що й говорити. Се зрештою не є така велика біда, тим більше, що повна дословність тут нераз попросту неможлива, коли переклад має передати не тільки слова, а й думку первотвору. Важніше те, що переклад, при яким у передмові заявлено, що «ані на кому не відбігає від первотвору», вийшов майже на цілу третину довший від того первотвору».

Закиди ці кругом несправедливі: 1) Старицький взяв п'ятистопний хорей з трьома головними наголосами, взяв очевидно свідомо, бо знав дуже добре й інші, ямбові, наприклад, ритми; справа вибору ритму залежить зрештою від перекладача, аби лиш у йому зміщлася енергія її загальний характер оригіналу;

2) римовані вірші у Шекспіра і в перекладачів виходять надто сентенціозно, дешево: «Сцена, повість—От чим піймаю королівську совість» (пер. Куліша); 3) про дословність перекладу Старицького, Кулішевого чи чийого іншого взагалі нема що говорити, бо це взагалі неможлива річ, як також і непотрібна: віддання духу, змісту, думки оригіналу з найбільшим наближенням до слів, висловів і конструкції первотвору,— ось у чім полягає близькість чи т. зв. дословність перекладу; 4) ні Куліш, ні Старицький, ні хто інший з перекладачів Шекспіра числом рядків до нього не наближаються, а коли й наближаються, то доходять цього ціною спрощення, скорочення тексту, бо характер англійської мови має недосяжну для слов'янських стислість, компактність. Найкраще з цього приводу навести думки найталановитішого і препрославленого перекладача Шекспіра на французьке Франсуа Гюґо:

«Шекспір це один з тих поетів, що як-найбільше від перекладача обороняються. Давнє насильство, над Протестом учинене (примусили провіщати, *A. H.*), символізує намагання перекладачів. Генія упіймати — тяжка справа. Шекспір не здається — треба його збагнути, Шекспір викручується — треба за ним ганятися. Він тікає—й думками, й висловом... Якої сміливості треба, щоб віддати на французьке зухвалу подекуди красу цього поета! Величезна трата прийдешнього, в любоснім ліжку творена; краї, гублені між поцілунками, майбутні прийдешні держави, що зникають в зліплених губах Антонія й Клеопатри; імперії, зруйновані в пестощах і давані на несказанну насолоду — всі ці високості віддано словами: *Kissed away Kingdoms*. Шекспір не дається перекладачеві й стилем і мовою. Англійська мова що-сили ховається від французької. Не однакові бо їхні полюси: англійська мова—саксонська, а французька—латинська. Теперішня англійська мова—це мало не німецька мова XV ст., ще й правописом близька... Про англійську мову Карл Дюре писав р. 1613-го: «... Одна мова—північна, друга—південна. Одна сусідує з туманами, степами, снігами, холодними пустелями, з хмарними, повними невиразних образів, просторищами. Друга сусідує з ясеними, світлими країнами. В першій більше місячного сяйва, в другій—сонця. Південь проти півночі, день проти ночі, промінь сонця проти спліну. Якась хмара, туман звисають над англійською фразою, але

цей туман—краса: в Шекспіра він усюди. Французька ясність мусить перейти цю хмару, не розвіюючи її. Іноді переклад мусить розплистися як щось невловиме. Якась хвиля заносить тривогу до Шекспірової меланхолії і свідчить про північне. Особливо Гамлет має невиразність, неясність. Коли йому це забрати, — це означало би вбити Гамлета, його огортає густий туман. Доточно означити Гамлета — це все одно, що його знищити». Треба, й це дуже важно, щоб переклад не був більше конденсований, як оригінал. Шекспір не хоче, щоб його перекладали як Таціта».

Одначе був такий український перекладач, що спробував Шекспіра як Таціта, до слова, перекладати (Павло Свій, «Нива» галицька 1865 р.).

Встріхнувсь як переступник на голос апелю
Страшенно. Чував я, що півень, той
Трубач ранок ознаймующий, своїм
Чутним, страшним голосом пробуджає
Бога дня, і на цей знак кожний дух...

—мабуть, що годі, буде, доволі. У Куліша це саме виглядає так:

І затрусилось тоді, як грішник
Від призову страшного. Чував нераз я,
Що півень, сей трубайло ранній, будить
Дневного бога, і по його гаслу
Дух неприкаянний, що блудить в морі,
Чи то в огні, в землі або в повітрі,
Втікає до свого притулку; правду ж
Нам запевняє те, що ми бачили.

У Михайла Старицького:

А здрігнувсь він, мов злочинець лютий
Від страшного поклику. Чував я,
Ніби півень, цей ранковий сурмач,
Своїм криком голосним, горластим
Розбужа денного бога з сону,
Й на те гасло вся нечиста сила,
Де б на той час не була—чи в морі,
Чи в огні, чи на землі, чи в вітрі—
Мерщій никне по таємних сховах:
Як оде ми й бачили тут зараз.

У Старицького на два рядки більше, зміст і характер один, односкладових слів у Старицького більше, що всякій мові

надає енергії й краси, мова—зовсім сучасна, тим часом як у Куліша: призов, трубайло, запевняти правду, вбачати—сприймаються не враз, Кулішів переклад може й сьогодні дав би радість знавцеві й аматорові мови, але в його лексиці мало Шекспіра і багато Куліша; слов'янізмів, русизмів та архаїзмів накопичено аж тяжко читати, індивідуальність Кулішева не підбилася ні Шекспірові, ні вимогам загальної мови. Зате Старицький — приступний, сучасний, простий, де простий Шекспір, і широкомовний, де Шекспір туманний або надто для нашої мови лаконічний. Тоді М. Старицький просторіша переказує неясну або непіддатну на короткий вислів думку оригіналу, зостаючись при характері Шекспірового тексту. Вульгаризації жадної нема, хоч з погляду точности всім, і нашим обом, перекладачам можна було б закинути, що вони зделікатнюють Шекспіра; мова про динічні жарти, гру словами, крепку лайку. Стилистична націоналізація тексту сталася тільки в кількох місцях, де само це навертається: наприклад, як же його при—«поки трава виросте, коняка здохне», не сказати—«поки сонце зійде, роса очі виїсть», хоч і тут Старицький делікатно покинув другу половину приказки. Але заміна одного афоризму іншим якимсь, паралельним, часом буває просто обов'язкова. Чи сучасний перекладач, натрапивши десь у Шекспіра на фразу: «хай оборонить вас милость божа спереду, ззаду та й з усіх боків» передасть її до-слова, чи пригадає українське: «хрест на мені, хрест на спині, і вся я в хрестах, як свиня в реп'яхах»,—як знати.—Може як-раз ні те, ні друге, а дасть щось третє, паралельне, бо між перекладом і оригіналом ніколи не може й не повинен стояти знак рівності, а тільки паралельности, рівнобіжности, відповідности.

Ось такі загальні міркування, що спонукали нас видати повнений переклад «Гамлета». Все ж таки, треба було признати, що текст М. Старицького хибує кульгавим віршом, якого треба виправити. Цю роботу шкода було віддавати холодній руці редактора, а тому доручено давній і близькій співробітниці М. Старицького не в одній літературній праці—Л. М. Старицькій-Черняхівській, дочці поета. Це подвійне право вона здійснила, переписавши текст на-ново й поробивши виправлення вірша в стилі й духові і характері Михайла Старицького і їх обох писаннів, що сподіваємося

вибавить редактора від нарікань на блюзнірство над покійником. Одначе, звіряючи текст з оригіналом, доводилося робити чимало виправлень і редакторові, власне все те, що вимагав Шекспірів текст, його точне значіння або загальний зміст даного уривку чи вислову; робилися також пошукування по інших перекладах та коментаторах, подекуди наведено в примітках і мотиви, чому дано таку чи иншу редакцію,—отже тогосвітні примари ні Шекспірова, ні Старицького, не мають причини приходити до редактора ночами. Шануючи традицію її оцінюючи дуже високо й Кулішеву роботу над «Гамлетом», редактор, щоб уникнути власного філологічного гамлетизму в сумнівних місцях, де йому здавалося Кулішеве слово щасливішим, заводив його до тексту, здебільшого нотуючи це в примітках. Примітки мають характер як коментарія,—вяснень замотаних місць чи ситуацій, так і виправдань чи пояснень поодиноких слів і висловів у тексті. До видання 1882-го року було додано аж дев'ять номерів співів-балад Офелії музики М. В. Лисенка, котрі ми тут не подаємо, бо це мало би інтерес тільки для театральної вистави, а коли у нас зайде аж на виставлення «Гамлета»—ці ноти буде знайдено. Весь текст «Гамлета» подається так, як він був у Старицького, себ-то з Кембриджського видання, де повходили тексти першого видання, видання in folio 1623 року та інші, що правда не завжди абсолютно ймовірні, але загалом уже традиційні. Всякі інші подробиці що-до тексту читач знайде в примітках. В «Додатку» до цього видання подаємо передмову М. Старицького до видання 1882 року, цікаву як принципіальною позицією, так і тими справами літературними, що клопотали тогочасне літературне покоління.

Г А М Л Е Т,
ПРИНЦ ДАНСЬКИЙ.
Трагедія на 5 дій.

ЛІЦВІ ЛЮДИ.

К л а в д і й, король Данський.

Г а м л е т, небіж Клавдіїв, син попереднього короля.

П о л о н і й, старший вельможа дворовий.

Г о р а ц і о, друг Гамлетів.

Л а е р т, син Полоніїв.

В о л ь т и м а н д

К о р н е л і й

Р о з е н к р а н ц

Г і л ь д е н ш т е р н

О з р и к.

С в я щ е н и к.

М а р ц е л л о

Б е р н а р д о

Ф р а н ц и с к о

Р е й н а л ь д о, слуга Полоніїв.

К а п і т а н.

П о с л а н ц і.

Т і н ь Г а м л е т о в о г о б а т ь к а.

Ф о р т и н б р а с, принц Норвезький.

Г е р т р у д а, королева Данська, Гамлетова мати.

О ф е л і я, Полонієва дочка.

Почет королівський, придворці, офіцери, військо, актори,
моряки, вістуні, прислужники, гробарі й інші.

Діється в Ельсинорі.

Д І Я 1.

СЦЕНА 1.

Ельсинор.¹ Тераса перед замком.² Франциско на варті,
(Увіходить Бернардо).

Бернардо

Хто тут?

Франциско

Стій! Сам перше озовися;
Гасло як?³

Бернардо

«Нехай король панує».

Франциско

Пан Бернардо?

Бернардо

Він самий.

Франциско

Дуже справні;
Саме в час прийшли.

Бернардо

Вже продзвонили
Північ. Ти іди відпочивати.

Франциско

Щира дяка, що змінили вчасно,
Бо пройняв до серця прикрий холод.

Бернардо

Чи гаразд минула варта?

Франциско

Й миша

Не шурхнула.

Бернардо

Ну й гаразд. Добраніч.
Як Горація й Марцела стрінеш,
Що на сю ніч вартові чергові,
То скажи, щоб не барились.

(Ввиходять Марцелло і Горацій).

Франциско

Добре.

Та от я либонь їх вже і чую.
Стій, хто йде?

Гораціо

Країни цієї друзі.

Марцелло

Й королеві данському підданці.

Франциско

На добраніч.

Марцелло

А, військовий бравий,
Прощавай! а хто змінив?

Франциско

Бернардо.

Ну, щасливо! (Йде геть).

Марцелло
Гей, Бернарде!

Бернардо
Ось я!
Чи Горацій то з тобою?

Гораціо
Щось на нього схоже⁴.

Бернардо
А, панове,
Здоровенькі! Просимо до гурту.

Марцелло
Ча з'являлося ж і сю ніч тее?⁵

Бернардо
Я не бачив ще його.

Марцелло
Горацій
Каже, ніби все те нам ввижалось;
Не йме віри приви́дові то́му,
Що аж двічі ми уже вбачали;
Так оце я й ублагав невіру,
Щоб сю ніч він вартував тут з нами,
І як часом та мара й сьогодні
Прийде знов, то щоб він сам допевнивсь,
Що не дурять нас маною очі,
Та щоб з нею й забалакав навіть.

Гораціо
Ет! Не прийде.

Бернардо
Сядь на час, ми ще раз
Опануєм твої вуха: міцно
Затуляєш їх, аби не чути
Про ту річ, що двічі ми вбачали.

Г о р а ц і о

Добре, сядьмо; ну, нехай Бернардо
Нам розкаже.

Б е р н а р д о

В ніч минулу, вчора,
Як та зірка, що іде на захід
Од півночи, стала там на небі,
Де й тепер зоріє, я й Марцело,
Ледве дзвін ударив першу...

(З'являється привид).

М а р ц е л л о

Тихо!

Он-он-он! Дивись, надходить знову.

Б е р н а р д о

Та ж і постать, як король покійний.

М а р ц е л л о

Ти промов, Горацію, до нього:
Адже вчений⁶.

Б е р н а р д о

Придивися щільно,
Чи не схоже з королем.

Г о р а ц і о

Дві краплі!

Я не стямлюсь з переляку й дива.

Б е р н а р д о

Він бажає, як мені здається,
Щоб до його обізвався хто словом.

М а р ц е л л о

Ну ж, Горацію, спитай, озвися.

Г о р а ц і о

Що ти, хто ти, що на зле вживаєш
Глупу ніч, бо взяв на себе постать
І войцьку пишну зброю, в котрій
Тут хожав король покійний Данський?
Озовися—заклинаю богом.

М а р ц е л л о

Він образивсь...

Б е р н а р д о

Глянь, пішов як гордо.

Г о р а ц і о

Стій! Промов! Озвися,—заклинаю!
(Привид зникає).

М а р ц е л л о

Геть пішов, не хоче одмовляти.

Б е р н а р д о

Ну, Горацій. Сполотнів, тремтиш пак.
Не химера це, либонь щось більше:
Як ти мислиш?

Г о р а ц і о

Присягаюсь богом,
Не повірив би тому я зроду;
Отже в тім мене переконали,
Явні, певні свідки—власні очі.

М а р ц е л л о

І чи ж він на короля не схожий?

Г о р а ц і о

Так як ти на себе. Та ж і зброя,
У якій він бивсь з Норвегом гордим.⁷
Так і брови він насупив грізно,

Як колись серед палкої сварки
Швиргонув з санок на лід поляка⁸...
Дивна річ.

Марцелло

Отак же само й перше,
І якраз, як стала північ глупа,
Він проходив поуз варту двічі
Грізною лицарською ходою⁹.

Гораціо

Я не знаю що й до чого все це...
Але так міркую: це, здається,
Нам сумне, страшне пророкування
Про тяжкі нещастя у державі.¹⁰

Марцелло

Сядьмо! Хай, хто знає, нам розкаже,
Нащо пильна та сувора варта
Всіх підданців в королівстві нашім
Потомляє, знуджує що-ночі.
Нащо лють що-дня гармати мідні,¹¹
По чужих скуповують країнах
Зброю всю військову. За-для чого
Силоміццю звідусіль зганяють
Теслярів, майстрів на кораблярні,
Де й неділя кожному за будень.¹²
На кий біс ці всі гвалтовні спіхи,
Що і ніч рівняють з днем у праці?
Хто б мені це з'ясував?!

Гораціо

Я можу
Так, принаймні, як говорять люди.
Фортинбрас, норвезький той державець,
Як відомо з заздлости лихої,
Викликав на герць смертельний якось
Нашого покійного державця,
Що ось зараз тінь його з'являлась.
Гамлет в герці тім, як лицар славний,¹³

(А такім вважали його всюди)—
Вбив на смерть норвежця Фортинбраса;
Й на основі чесної угоди,
Що вони заклали проміж себе
За печаттю й радою лицарства,—
Фортинбрасові всі землі власні
Мали впасти королеві данців;
І так само й наш король покійний
Мав програти певну частку панства
Фортинбрасу, скоро б той подужав.
Так ото ж всі Фортинбраса землі,
Що мовляв, по силі тої вмови
В спадщину дістались королеві.
А тепер, бач, син вже Фортинбрасів
Запальний, запеклий і завзятий
Назбирав по закутках кордонних
Гольтіпак, бурлаків цілу зграю,
Що майнути хоч за хліб готові
Куди хоч, аби їм здобич мріла;
І не инше що собі наважив,—
(Так, принаймні, наш уряд міркує)—
Як зненацька, силоміць, оружно
Одібрати в нас назад всі землі,
Що втеряв в тім герці його батько.
Ось у цім, здається, і причина
Головніща заходам всім нашим.
Через те і варта завжди пильна,
Всюди рух та метушня, та клопіт.

Б е р н а р д о

Мабуть так, це справді, не що инше
І тепер нам з'ясувати може,
За-для чого привид той віщливий
Тут з'явився у вояцькій зброї,
Ще й зовсім до короля подібний,
Бо з-за його були й будуть звади.

Г о р а ц і о

Порошинка, а й вона часами
Запорошить розуміння око.

В славнім Римі, в найпишнішу дббу,
Незадовго перед тим, як вбито
Цезаря, могутнього державця,
Всі могили розіп'яли пащі,
Й мертвяки по вулицях у Римі
Скрізь блукали в покривалах білих,
Квилячи та скиглячи страшенно.¹⁴
А на небі проявились мітли
Із хвостами вогневими; роси
Стали падать кров'яні; на сонці
Темні плями виявились... Навіть
Місяць цей, це світище холодне,
Що панує в Нептунівім царстві,¹⁵
Помінився і погас в темноті,
Наче був то день страшного суду,—
Оттакі ж і це знаки пророчі,
Віщуни пригод тяжких і смутку,
Попередні посланці недолі,
Заспіви до злигоднів майбутніх;
Посилає їх земля і небо
В цю країну на пересторогу.

(Привид увіходить).

Тихо! гляньте. Он, вернувся знову!
Хай тепер хоч громом мене вдарить,
А йому я заступлю дорогу!¹⁶
Стій, маро! Як що ти маєш голос,
Якщо словом володієш,—мов нам;
Може маю що вчинити добре
Тобі в спокій, а собі в рятунок,—
То кажи! Або тобі відоме
Лихо т'яжке, що над краєм вісить,
Що можливо одвернути вчасно,—
То кажи! А може закопав хто
В земні надра скарб надбаний здирством,
Бо й за те, мовляв, ви, духи, часто
Мусите по смерті сновигати,—
То кажи! З'ясуй мені. Стривай-бо!

(Півень крикнув).

Стій! Промов! Спини його, Марцеле!

Марцелло

Чи не кинуть келепом до нього.¹⁷

Гораціо

Кидай, кинь, якщо не схоче стати.

Бернардо

Ось він!

Гораціо

Ось де!

(Мара зникла).

Марцелло

Зник; пішов. Недобре,
Що його спиняли силоміццю:
Він такий величній, невразливий,
Мов та пара. Замахи ці марні,—
Тільки глум та зла над ним зневага.

Бернардо

Він уже наваживсь був мовляти,
Як в ту мить десь кукурікнув півень.

Гораціо

А здрігнувсь він, мов злочинець тяжкий,
Від страшного поклику. Чував я,
Ніби півень, цей сурмач ранковий,
Криком дужим голосним, горластим
Збуджує денного бога з сону,¹⁸
Й на те гасло вся нечиста сила,
Де б на той час не була,—чи в морі,
Чи в огні, чи на землі, чи в вітрі—
Враз зникає по таємних сховах,
Як оце ми бачили тут зараз.¹⁹

Марцелло

Справді зник він, ледве крикнув півень.
Кажуть люди, що в свят-вечір саме,
Цілу ніч перед Різдом Христовим

Кукуріка досвітчаїий птах той,
І тоді зовсім вже не насміє
Й потикнутись де нечиста сила;
Ночі ті цілющі, і немає
Злих відьом, планид, чаклунок лютих,
Чари їх тоді не мають сили:
Ніч така і доброчинна й гожа.

Г о р а ц і о

Чув і я, та таки трохи й вірю.
Краще ж ви до сходу сонця гляньте:
Ранок встав в своїй рожевій ризі
І пливе вже по росі перлистій
З того кряжу. Час покинуть варту.
Ну, ходімо! Раджу вам я друзі:
Слід про все, що сеї ночі зріли,
Сповістити Гамлета нам принца,
Бо в заклад я й голову заставляю,
Що мара німою будши з нами, —
З ним запевне розмовляти стане.²⁰
Що ж, чи згода, щоб йому сказати,
Як велить повинність нам і приязнь?

М а р ц е л л о

Так і зробим! Гамлета де здібать
Рано, знаю я як найпевніше.

(Виходять).

СЦЕНА 2.

Ельсинор. Пишна світлиця у замку.
Грають сурми. Увіходять: Король, Королева, Гамлет, Полоній,
Лаерт, Вольтиманд, Корнелій, вельможне панство і почет ко-
ролівський.

К о р о л ь (сідаючи на троні)

Хоч ще пам'ять про сконання брата
Дорогого у нас надто свіжа,
Хоч і нам би подобало краще
В серці нашім тугу-жаль носити,

Та й усім підданим нашим рівно
Смутком темним оповити чола,
Але розум супроти природи
Повстає, і нам велить у-міру
Сумувати, та й про себе дбати.
То ж тому свою сестру спочатку,
А тепера королеву нашу, —
Володарку вдовиного паю
В нашім славнім і лицарськім панстві,
Узяли собі ми за дружину.
Нашу радість притиснула туга,
Хоч сльоза одно тьмарила око,
Та другеє втіхою світилось;
При труні гули пісні весільні,
А при шлюбі—похоронні співи.
Щастя з горем важили ми рівно.
Ми схилились на пораду мудру,
Що єсте у справі цій давали,
І за це усім вам щира дяка.
А тепер річ поведу про друге:
Знайте ви, що молодий Норвежин
Фортинбрас, щось важучи за-легко
Наші сили, взяв собі у думку,
Що за смертю любого нам брата
Наше царство розійшлось на скрепах,
Розхиталось і валитись має.
Захопивсь химерою він тою,
Що йому б то все оте сприяє,
Й обража нас посланцями й править
Через них гвалтовно всі ті землі,
Котрі батько його стратив в бої,—
Брат покійний виграв по закону,
Оттака про нього річ. Тепера
Третя річ про нас і це зібрання.
Королю Норвезькому і дядьку
Молодого Фортинбраса ми ось
Пишемо, що хворий, ветхий деньми,
Не встає він певно з свого ліжка
І не зна про заміри небожі;

То ж нехай ті розпочинки спинить,
Бо вербунки й озброєння війська
Кояться в його державі власній.
Так ото ж на те ми посилаєм
Вас, Вольтманде, й вас, Корнеле любий,
Одвезти старому королеві
Ці листи шанобні та ласкаві,
А в умовах з королем величним
Ви поводитись повинні згідно
З цим осібним писаним наказом.

(Подає папери)

Прощавайте,—нехай пильність ваша
Нам посвідчить і прихильність вашу!

Корн. і Вольт.

Цим, королю, як і иншим завжди,
Доведем ми нашу щирість.

Король

Певні ми, що так. Ідїть здорові.

(Корн. і Вольт. виходять)

А тепер, Лаерте,
Що нового нам сказати маєш?
Ти хотів чогось у нас прохати,—
Що ж такеє? Ти сам добре знаєш,
Що до діла виречене слово
Перед Данським королем,—не гине.
Я не знаю, щоб б ти й зміг бажати,
На що б я вже наперед не згодивсь;
Голова не так до серця щира,
І рука не так до уст услужна,
Як до батька твого данське берло.
Що ж ти хочеш? Ознаймуї, Лаерте!

Лаерт

Я бажаю тільки ласки й згоди
Вашої, величній господарю,
Щоб мені до Франції вернутись.

Я звітіль у Данію спішився,
Щоб тут вам засвідчити шанобу
При вінчанні; але ту повинність
Я вчинив і мушу вам признатись,
Що мої думки, і всі бажання
Линуть знов до Франції й благають
Вашого призову.

К о р о л ь

А від батька
Дозвіл є? Що нам Полоній скаже?

П о л о н і й

Він його, королю, намаганням
Видер в мене; я нарешті з жálezом
Згодився на те його бажання:
Проти волі я поклав печатку.
То дозвольте, хай вже з ласки їде.

К о р о л ь

Їдь, Лаерте. Їдь де хочеш вільно
І своїм орудуї власним часом,
Користуйсь, втішайсь ним до вподоби!
Мова, Гамлете, тепер до тебе,
Близького нам родича і сина.

Г а м л е т

(На бік) Родичі, на жаль, не те, що рідні.²¹

К о р о л ь

Як, ще й досі криють тебе хмари?

Г а м л е т

Навпаки, господарю мій,—сонце
Біля мене надто сяйвом грає.

К о р о л е в а

Гамлете мій любий, чорне вбрання²²
Скинь та глянь на короля приязно.

Годі вже, втопивши в землю очі,
Все шукати батька постать славну.
Сам ти знаєш, — це всесвітня доля:
Що живе, — те й помирати мусить,
Перейти звідсіль у віковічність.

Г а м л е т

Так, це річ звичайна, королево!

К о р о л е в а

А як так, то через що ж в цім році
Це тобі здається чимсь непевним?

Г а м л е т

Як «здається», королево? Ні бо!
Не здається, але й справді є так.
Я не знаю жодного «здається»...
Добра мамо! Ні, не плащ цей чорний,
Ні звичайне це жалоби вбрання,
Ні зітхання, ні протяглий стогін,
Ні джерéла сліз гірких, несхнучих,
Ні усі ознаки ті й прикраси,
У які вбиратись любить туга,
Не з'ясують, як я й чим болюю...
Все оте «убранням» може бути,
Бо всім тим і личкуватись можна.
Те, що я на серці дійсне маю,
Не вдавання, а справдешність щира;
Більш вона за всі оздоби туги.

К о р о л ь

Гамлете, ти вартий слави й шани,
Тим, що батька так ховаєш пам'ять
І смутний свій обов'язок чиниш.
Та згадай: — І батько твій, і дід твій,
Прадід теж, батьків своїх ховали,
І нащадка певний обов'язок
Час якийсь за батьком потужити, —
Але так журитись через міру, —

Це ж уже упертість. Жаль надмірний
Виявляє й нерозважний розум,
Горду волю й легкодухе серце,
Непокір до бога, та... нарешті—
Навіть і не личить це людині.
Нащо тим у край вражати серце,
Що звичайне і щоденне всюди,
Що відоме і малому навіть,
Од чого ніхто втекти не може.
Та це й гріх великий перед богом
І мерцеві, і природі кривда,
І самому розуму образа,
Бо для нього смерть є річ звичайна
І він нам одпоконвіку навіть
Промовля над кожним трупом грізно:
«Так повинно бути!..» Ми прохаєм,—
Кинь, ти, геть оту журбу нікчемну,
Та вважай за рідного нас батька.
Хай весь світ те зна, що ти найближчий
До престолу нашого і серця,
Що тебе кохаємо ми щиро,
Як кохати сина батько зможе.
Що ж до думки в Віттенберг вернутись—
Перекір вона бажанням нашим;
І тебе ми просимо зостатись
Нам на радість та на втіху—тута.
Згодься з нами, перший наш вельможо,
І коханий родичу і сину.²³

К о р о л е в а

Гамлете, хай неньчине жадання
Не йде марно: прошу й я, не їзди
В Віттенберг, а з нами тут зостанься.²⁴

Г а м л е т

Ваша воля,—я корюсь їй завжди.

К о р о л ь

Ось одповідь і шанобна й гожа.
Гамлете, будь з нами рівним тут.

Час нам, пані. Ця слухняність добра
Твого сина аж на серці в мене
Усміхнулась радістю. За ласку
Я бажаю, щоб гармати грубі
Сповіщали аж до хмар високих
Кожен кубок, що король сьогодні
За здоров'я друзів буде пити.
Хай і в небі грім земний лунає,
І воно хай відгукне громами
На гукання наші. Ну ходімо!

(Всі, крім Гамлета, виходять).

Г а м л е т (сам)

О, коли б це вельми тяжке тіло
Та могло розпастись, розтопитись.
Як би ж бог не боронив гріха нам
Самогубства... Боже, милий боже!
О, бридкі і знівечені, й марні
Та мізерні на мій погляд втіхи
На цім світі. Як же гидко жити!
Це життя, немов садок здичалий,
Де бур'ян лихий розрісся буйно...
І для чого сталось те? Заледве
Вісім тижнів, як умер він вийшло...
Ні, не так! Не буде навіть вісім.²⁵
І такий же ще король величній!
Адже він, як порівнять до цього,—
Аполон перед гидким Сатиром.²⁶
А кохав як матір мою чуло,
Навіть вітру не давав дихнути
Він на неї... Боже, небо й земле,—
Нащо все я пам'ятати мушу?
Як вона до нього пригорталась;
Та здавалось з поцілунком кожним
В неї хіть до любощів зростала!..
А проте, за місяць тільки... годі!
Краще це забути на вік-віки.
Легкодухість—твоє ймення, жінко!²⁷
За один, за той недовгий місяць

Черевиків не стоптала навіть,²⁸
У яких за бідним тілом батька
Йшла вона в сльозах мов Ніобей.²⁹
І тепер, та сама... Сила божа!
Звір бездушний сумував би довше.
Повінчатись з моїм дядьком, братом
Мого батька. Але він до нього,
Наче я до Геркулеса схожий.
Через місяць. Ще з тих сліз брехливих
Сіль їй ятрить зчервонілі очі,
А вона вже й шлюб узяти встигла.
О, квапливість сороміцька! Бігти
Так поспішно в кровомісне ліжко.
Ні, крий боже! Це гидотне діло
До добра не доведе ніколи!
Ний же серце, надривайся з болю,
Бо вуста я замикати мушу.

(Увіходять Гораціо, Бернардо й Марцелло).

Г о р а ц і о

Принцеві привіт наш!

Г а м л е т

Дуже радий,
Що здоровим бачу вас... Горацій,
Як що пам'ять не ледачу маю.

Г о р а ц і о

Так, він саме, ясноможний принце,
І як завжди ваш слуга покірний.

Г а м л е т

Краще—добрий друг і поміняймося
Цим прозванням з вами. Що пак робиш
Ти отут од Віттенберга оддаль?..
А, Марцело?

М а р ц е л л о

Так, мій принце добрий.

Гамлет

Дуже радий бачить вас. Добридень!

(До Горація)

Але справді, через що ти кинув
Віттенберга?

Гораціо

З ледарства, мій принце.

Гамлет

Я не дав би й ворогові навіть
Так про тебе висловитись. Сам ти
Не образиш більше мого вуха,
Не примусиш його няти віри
Кривді злій, що сам на себе зводиш.
Ти не ледар, це я добре знаю:
Що за справу в Ельсинорі маєш?
Тут тебе, поки повернеш звідціль,
Навчимо ми випивати браво.

Гораціо

Я прибув на похорон, мій принце,
Вашого родителя.

Гамлет

Не смійся,
Не кепкуй, колего шкільний, з мене:
Певно ти хапався не спізнитись
На весілля до моєї неньки.

Гораціо

Правда, принце, що весілля тєє
Щось вже дуже незабаром сталося.

Гамлет

Це хазяйський розрахунок, друже!
З похорон лишилося печене,—
За холодне на весіллі стало.

Я б мій друже, був радніщий стрітись
З найлютішим ворогом на небі,
Ані ж тут дожити дня такого!
Бідний батько! Я його, мов, бачу...

Г о р а ц і о

Де-ж-то?..

Г а м л е т

У душі... перед очима,
Друже...

Г о р а ц і о

І мені траплялось бачить,—
Був король величній та прекрасний.

Г а м л е т

Він людина був цілком у всьому.—³⁰
Не побачу я такої ввіки.

Г о р а ц і о

Я його, здається, бачив, принце,
Цей ночі...

Г а м л е т

Як? Кого ти бачив?

Г о р а ц і о

Короля і вашого отця, мій...

Г а м л е т

Короля й отця мого ти бачив?!

Г о р а ц і о

На хвилинку дивування втиште,
Та вважайте про якеє чудо
Я вам, принце, розказати хочу,
А допевнять слово ось ці свідки.

Гамлет

О, розкажуй, бога ради, швидче!

Гораціо

Буде це уже дві ночі пòряд,
Як Бернарду і йому (на Марцелло) на варті,
Саме в північ, в грізну, глупу добу
Ось що сталося: їм з'явилась постать,
Мов отець ваш,—так на його схожа,
Вся у зброї з голови до п'яти
Й поуз них величньою ходою
Тричі тихо і поважно й близько
Перейшла і ледве не черкала
Булавою, що в руці держала.
Похололи вартові од ляку,
Пари з уст пустити не посміли.
Про страхи ці розказали нишком
І мені учора, і на цю ніч
До сторожі став я з ними разом.
Отже й справді, як вони казали,
В ту ж годину і в такій поставі ж
До краплини, знов воно з'явилось.
Вашого родителя пізнав я,—
Дві руки оці не так подібні.

Гамлет

Де ж було це?

Марцелло

На терасі, принце,
Де вночі ми завжди держим варту.

Гамлет

І до його не озвався ти словом?

Гораціо

Озивався, але тїнь мовчала.
Тільки раз мені здалося, ніби

Підвело приви́ддя вгору чоло
Й повернулось, мов промовить хтіло;
Та в ту мить розлігся голос півня,
І воно на голосний той покрик
Полину́ло і туманом зникло.

Г а м л е т

Дивне диво.

Г о р а ц і о

Але правда щира,
Як живий стою я, ясний принце.
Ми вважали за свій обов'язок
Вас про це повідомити.

Г а м л е т

Так, так...
Це непевне щось... і я непевен...
Чи на варті й сю ніч ви?..

В с і

Ми, принце.

Г а м л е т

І ору́жний, ка́жете?

В с і

Ору́жний,
Ясний принце.

Г а м л е т

З голови до п'яти?

В с і

З п'ят до тім'я, велеможний принце.

Г а м л е т

Ви проте не бачили обличчя?

Г о р а ц і о

Як же, принце: у нього причілля
Було зняте.

Г а м л е т

Вигляд мав він грізний?

Г о р а ц і о

Ні, не гнів, а швидче вже скорбота
Одбивались на виду...

Г а м л е т

Червоний,
Блідий був?

Г о р а ц і о

О, блідий страшенно...

Г а м л е т

І на вас дивився раз-у-раз він?

Г о р а ц і о

Пильно!

Г а м л е т

Чом же я не був при тому?

Г о р а ц і о

Ви б на місці скам'яніли.

Г а м л е т

Може...

Може бути. І він був як довго?

Г о р а ц і о

Так як можна полічити сотню,
Не хапавшись...

Б е р н а р д о і М а р ц е л л о

Довше... довше...

Г о р а ц і о

Той раз,
Як я бачив, то не довше буде.

Г а м л е т

Борода була, пак, трохи сива?

Г о р а ц і о

Так, достоту, як в живого бачив,
Мов соболь, по чорному срібляста.

Г а м л е т

Я всю ніч цю пропилъную; може
Він ще прийде.

Г о р а ц і о

Запевняю прийде.

Г а м л е т

Якщо візьме привид вид шанобний
Мого батька, то нехай хоч пекло
Пащу хижу роззіхне й накаже,
Щоб мовчав,—я говорити буду.
Я прохаю всіх вас, коли й досі
Про це диво таїну ховали,
То мовчіть, будь ласка, і надалі
Не звіряйте язика нічого,
Щоб не сталось сеї ночі з нами,
Полишайте тільки в душах тихо:
Я одячу вам за вашу прїязнь.
Прощавайте ж! Опівночі близько
Сам прийду до вас я на терасу.

В с і

Ваші слуги, ясноможний принце.

Г а м л е т

Ні, мені ви друзями лишайтесь,
Як і я до віку вам. Прощайте!
(Гораціо, Марцелло і Бернардо виходять).

Батька дух озброєний?.. ні—все це
Негаразд... Я передчуваю серцем
Тут якесь-то лиходійство гідке...
О, коли б вже швидче ніч настала
Поки ж що, душе́ моя, спокійся:
Хай прикриє вся земля злочинство,—
Стане і воно на денне світло.

(Виходить).

СЦЕНА 3.

Кімната в господі у Полонія.
(Виходять Лаерт і Офелія).

Лаерт

Збіжжя все моє уже в пакунку.
Прощавай! Якщо з погожим вітром
Корабель який розправить крила,
То не спи, а дай про себе звістку.

Офелія

Чи ти ж можеш зневіратись в тому?

Лаерт

Ну, гаразд! А ще скаж́у про принца:
Ти його зальоти, залицяння
Всі вважай лиш за одну химеру,
За буяння запальної крові.
Це фіялка, провесни первоцвіт,
Рапня квітка, але й вутла дуже,—
Гарна, пишна, та не довговічна,
Запашна на коротеньку хвилю—
Більш нічого.

Офелія

Більш нічого? справді?

Лаерт

Більш нічого, вір мені, сестрице,
Бо природа у зростанні ширить
Не одно лиш наше верхнє тіло,

Але в міру, як ця постать більша,—
Зноситься і дух наш у святині,
Обов'язки розуму зростають.
Може він тепер тебе й кохає,
Може й справді жодна пляма, кривда
Не бруднить його бажання досі;
Але бійся, при його величчі
Власна воля не йому належить,
Та й він сам невільник свого стану,
І йому невільно, як ось иншим,
Простим людям вибрати собі пару,
Бо од цього вибору залежить
Всього царства і добро і сила;
В справі цій він сам підлеглий раді
Слуг своїх, того, мовляв би, тіла,
Що йому він голова. Отож-то,
Як він знову про палке кохання
Здійме річ, то будеш ти розумна,
Якщо їй настільки діймеш віри,
Скільки сам він в своїм стані вільний
Власне слово спевнити, справдити;
Бо над волею його панує
Спільний голос данської держави.
Ти змиркуй-но: ганьба тяжка буде
Твоїй честі, як ти станеш слухать
Його співи імовірним вухом,
А ще й кинеш скарб дівочий чесний
На поталу пристрасті бурхливій.
Стережись, Офеліє, будь ласка,
Стережись, сестро, любя, мила!
Ухляйся од палких жаданнів,
Не звірайся небезпечним мріям.
Найбезвинніша дівчина плямить
Соромливість, як часами навіть
Місяць гляне на її розкоші.
Знай, і святість не втіка од брехень,
На весні робак первоцвіт точить
Ще раніше, ніж бруньки розпукнуть;
В молодощах, в той росистий ранок,

Більш за все отрутні вітри шкодять.
Будь обачна ж, страх—найкраща варта.
Молодість і без другіх напастей
Має досить боротьби з собою.

О ф е л і я

Я сховаю про цю раду пам'ять,
Як сторожу до мого серця,
Але й ти, одначе, милий брате,
Не чини так, як чернець-лукавець,
Що усіх нас наставля суворо
На крутий, колючий шлях до неба,
А проте, розпусник-ненажера,
Топче сам перводвіти хороші
У заласі та сваволі любій
І не дбає про свою пораду.

Л а е р т

Ну, за мене ти не бійся, сестро!
Але я барюся... Ось і батько.
(Ввіходить Полоній).

Ви мене благословіть ще вдруге,—
Хай мені подвійне й щастя буде.
Посприяла доля знову з ласки
Попрощатись з вами, тату, ще раз.

П о л о н і й

Ти ще тут, Лаерте? Чи не сором?
Вирушай! Уже напружив вітер
Парусисті щогли: ждуть тебе там.
Ось моє благословення, сину.

(Кладе руку на його голову).

А тепера закарбуй на спомин
Ти од мене де-які поради:
Не розбовкуй, що на мислі маєш,
І не звайжусь учинить нічого,
Наперед не зміркувавши добре.
Чемний будь, та стережися бути

Панібратом ти людині кожній.
Коли знайдеш, випробуєш друга,
Крицею прикуй його до серця.
Але рук ти не мозоль стисканням
З першим-ліпшим, що на стежці стрінеш.
Стережися ще заходить в сварку;
Скоро ж встряв, то так уже поводься,
Щоб тебе побоювався ворог.
Слухай всіх, а говори не з всяким,
Уважай на міркування кожне,
Але власне—ти ховай про себе.
Одягайся, як кешеня тягне,
Пишно, та не дуже і химерно,—
По одежі чоловіка важуть:
У французів найзначніші люди
Дуже добре знаються в одежі.
Не боргуй і не роби позічок;
Поборгуєш,—стратиш з грішми й друга,
А позички господарство нищать.
Що-найперш до себе будь правдивим
І, як ніч нехибно йде по дневі,
Так і ти не будеш неправдивим
До других ніколи. Ну, щасливо!
Хай моє благословення, сину,
У тобі зміцнить усі поради.³¹

Ла е р т

Б'ю чолом, шановний батьку й пане!

П о л о н і й

Час, пора: тебе чекають слуги.

Ла е р т

Прощавай, сестрице, пам'ятай же,
Що тобі казав я.

О ф е л і я

Все замкн'йте
У думках, а ключ візьми до себе.

Ла е р т

Прощавайте ж! ³² (Виходить).

П о л о н і й

Що казав він, доню?

О ф е л і я

Не у гнів вам, Гамлета згадав він...

П о л о н і й

А! До речі. Я вже чув, дитино, —
Гамлет ніби вже з якогось часу
Із тобою бачиться сам-на-сам,
І що, ніби, ти сама, ласкава,
На те згоду подаєш охоче.
Якщо так (а казано мені те,
Щоб я мався на сторожі пильній) —
То вже, дочко, я сказати мушу,
Що сама не розумієш добре,
Як повинна честь свою і ймення
Шанувати. Ну, признайсь по правді,
Що між вами?

О ф е л і я

Він знедавна, тату,
Й не один раз признавався щиро
І доводив про свою пошану. ³³

П о л о н і й

Ну, пошана! Ет. Ти так говориш,
Як мале дівчатко нерозумне,
Що не віда і страху ні в чому.
Що ж ти зразу поняла і віри
Тим признанням, як сама говориш?

О ф е л і я

Я не знаю, що й подумать, тату...

Полоній

Ну, так я навчу, що думать треба:
Ти, дитино, вважила за злото
Обіцянки ті дешеві, мідні.
Ти шануйся краще, бо буває,—
Ну, вже слова викидати ніде,—
Батька ти іще пошиєш в дурні...

Офелія

Він мені надокучав коханням,
Але так поштиво...

Полоній

Так поштиво!
Розкажи пак,—знаю!

Офелія

Але, тату,
У речах усім святим він клявся.

Полоній

Ет. Це сільця на куріпок. Знаю,
Коли кров шумує в нас, то серце
Наділя язик клятьбами щедро;
Блискавки це, доню любя, бистрі;
Не вважай їх за вогонь правдивий—
Тільки сяють, а не гріють зроду
Й на самих-но обітницях гаснуть.
Наперед скупіш, моя дитино,
Ти даруй розмовоньки дівочі;
Не біжи на перше закликання,
А шануй, цінуй себе дорожче!
Що ж до принца, май собі на мислі,³⁴
Він же хлопець, і йому на жарти
Орчик довший, ніж тобі. Це значить—³⁵
Не звіряйся, Офеліє, на клятьби:
Бо вони здаються тільки зверху
За шанобні та ласкаві, з споду ж
Притаїлися в них грішні страсті;

Їм здалась на те божба та святість,
Щоб найкраще заманити нею.
Досить буде, раз кажу назавжди:
Вільної не крадь мені й хвилини
На розмови та на зустріч з принцем.
Пам'ятай, не забувай це слово.
Ну—і з богом!

О ф е л і я

Ваша воля, тату. (Виходить).

С Ц Е Н А 4.

Т е р а с а.

(Увіходять Гамлет, Гораціо і Марцелло).

Г а м л е т

Ну й мороз! А вітер так і ріже.

Г о р а ц і о

Справді холод аж проймає наскрізь.

Г а м л е т

А котра тепер година?

Г о р а ц і о

Певно

До півночі близько.

М а р ц е л л о

Ні, вже било.

Г о р а ц і о

Справді? Я й не чув: як так, то швидко
Уже час, коли мара блукає...

(Чути здалеку сурму і гукання гармат).

Що за знак це, велможний принце?

Г а м л е т

Це король наш бенкетує сю ніч,
Скаженіє в сороміцьких танцях,

І щоразу, як він келих з ренським
Вихиляє,—бубни і гармати
Віддають ясу йому.

Г о р а ц і о

Це звичай

Тут такий?

Г а м л е т

Так, звичай же. На мене,—
Хоча я в цім краї і родився
І до цього при звичаївсь змалку,—
Краще б ці заведені звичаї
Поламати, ніж ховати. От-пак
За пияцтво та розпусту дику
Нас від сходу до заходу сонця
Всі народи зневажають, ганяють,
Гультями, пияками кличуть
І у сміття топчуть наше ймення.
Та й по правді, ці непутства можуть
У нівець звернути честь і славу
Наших кращих, найславніших вчинків.
Так бува і з кожним чоловіком,
З тим, що має прирощенну ваду,
Чи жагу нестриману та буйну,
Що лама всі розуму твердині,
А чи звичку, що іржою криє
Всі чесноти найхвальніші наші.
(Хоча ми за вродження й не винні:
Нам не дано вибрати породу).
А, проте, коли таким вродивсь хто,
То вже люди, хай здоров сам знає,
Тільки ваду й будуть завважати,
Що йому природа, чи пригода
Наділила; інші ж всі чесноти,
Хай би сяли, як сама святиня
І були незміряні, як благо,—
Підуть всі нізачо через пляму.
Крапля, цятка що-найменша бруду
Збавить найвелебнішу людину.³⁶ (Мара ввіходить).

Г о р а ц і о

Подивіться, ось воно вже, принце. ³⁷

Г а м л е т

Крийте нас, святі небесні сили!
Хто б не був ти,—дух благий, чи клятий,
Чи пахучі повівання з неба
Ти несеш, чи бурі чадні з пекла,
Чи з благим заміром, а чи з лютим,—
Твоя постать вабить так безмірно,
Що з тобою говорити мушу,
І волаю, Гамлете, мій батьку,
І королю найясніший Данський!
Озовись до мене, я благаю!
О, не дай в сліпоті погибати!
Сповісти, чого святі кістки ці
Розірвали смертне покривало?
І чого труна та, де сховали
Ми тебе у мирі, розсіхнула
Свою тяжку мармурову пащу,
І тебе на цей світ повернула?
Що то свідчить, коли бувши трупом,
Ти виходиш весь закутий в крицю
Під блідеє місячне проміння
І страхами тут сповняєш ночі?
За-для чого нам, сліпим та темним,
Ти бентежиш і морозиш мозок
Неосяжним для душі сумнівом?
Ознаймуї нам, що віщує все це?
Чого треба, що чинити маєм?
(Привид манить Г а м л е т а).

Г о р а ц і о

Воно манить вас до себе, принце,
Ніби хоче щось сказати на-сам.

М а р ц е л л о

Гляньте, принце, як маха рукою
Вам ласкаво, щоб пішли в окреме
Місце з ним... та ви не йдіть нізащо.

Гораціо

Стережіться, не ходіть!

Гамлет

Не хоче

Говорити тут; за ним піду я.

Гораціо

Не робіть того, мій любий принце.

Гамлет

Чом? Чого боятися? Життя це
Я й на шпильку не ціную навіть.³⁸
А душі,—що зможе він вчинити,
Як вона так, як і він, безсмертна?
О, знов манить! Вслід за ним іду я.

Гораціо

А бува, затягне він вас, принце,
Чи у хвилі, чи на верховину
Тої скелі, що над морем звисла.
Та ще прийме там страшну личину,
Щоб знесилити вам розум, принце,
Й доведіть до божевілля навіть.
Зважте, що саме те місце може
В кожному мозок огорнути страхом
До одчаю, коли хто погляне
Звідтіля на неосяжне море,
Що внизу десь гоготить і стогне.

Гамлет

Знов маха,—іди, я за тобою!

Марцелло

Не повинні ви іти, мій принце.

(Хапає Гамлета за руку).

Гамлет

Руки геть!..

Г о р а ц і о

Та схаменіться, принце!
Ми не пустим.

Г а м л е т

Гетьте! Доля кличе,
Й моїм жилам надає потуги,
Що Немейський лев один лиш має.³⁹

(Привид манить).

Манить знову... (Виривається) Гей, пустіть, панове!
Йй-же богу, хто мене зупинить,
То з того я сам зроблю привиддя.
Гетьте всі! (До привида) Іди,—я за тобою
(Привид і Г а м л е т виходять).

Г о р а ц і о

З хвилювання він мов зсунувсь з глузду.

М а р ц е л л о

Доганяймо; то повинність наша
В цім його не слухати.

Г о р а ц і о

Ходімо

Вслід мерщій! Ох, чим скінчіться все це.

М а р ц е л л о

Щось непевне в королівстві данським:⁴⁰
Завелась якась гнилизна...

Г о р а ц і о

Небо,

Зглянься на нас.

М а р ц е л л о

Ходім за принцем швидче!

СЦЕНА 5.

Дальня сторона платформи.
(Ввіходять П р и в и д за ним Г а м л е т).

Г а м л е т

Ти куди ведеш мене, повідай—
Ні ступня вже не зроблю я далі.

П р и в и д

Слухай добре!

Г а м л е т

Слухаю.

П р и в и д

От-от вже
Час надходить, що вернутись мушу
Я в кип'ячу, ту пекельну сірку.

Г а м л е т

О, безщасний привиде!

П р и в и д

За мною

Не жалкуй, а слухай лиш уважно,
Що тобі я повістити маю.

Г а м л е т

Ознаймуї,—я слухати повинен.

П р и в и д

І помститись теж, коли почувеш.

Г а м л е т

Як? Помститись?..

П р и в и д

Твого батька—дух я:
Мушу я за присудом небесним
Ніччю тут блукати, а що-дня там
У вогні жерущім брать покуту,
Аж поки геть полум'я не злиже
Плям з гріхів, що за життя чинив я.
Коли б смів я розказати тільки

Таємниці нашої темниці,—
То моє найменше кожне слово
Роздавило б душу твою зразу,
Застудило б кров гарячу в жилах,
Потягло б і вирвало з-під лоба
Очі ці, що сяють наче зорі,
Розвило б ці кучері хвилясті,—⁴¹
Від страху піднявши кожен волос,
Як голкі на їжакові вгору.
Але вухо з крові та із тіла
Не здолає вічних тайн спізнати
З того світу. Слухай, слухай, слухай!
Як що батька ти любив хоч трохи...

Г а м л е т

Світе—боже!

П р и в и д

Ти помстись за гідке
Душогубство!..

Г а м л е т

Як? За душогубство?..

П р и в и д

Так, усяке душогубство гідке,
Але це було над всі мерзіще—
Нечуване, надзвичайно люте...

Г а м л е т

О, повідай бога-ради швидче!
В ту ж хвилину я на крилах прудких,
Як та думка, як кохання мрія
Полечу до помсти.

П р и в и д

Бачу, бачу

Що готовий; та инак ти був би,—
Якби й це не запалило гнівом,—

Ще в'яліщий за рогіз негідний,
Що росте і в супокою трюхне
По-над Лети кручами,—мій сину,⁴²
Слухай добре: розпустили чутку,
Що коли я спочивав в садочку,
То мене гадюка укусила,—
І брехня та про моє сконання
Одурила данські вуха хитро;
Але відай, мій юначе славний,
Та гадюка, що на смерть вкусила
Твого батька,—у його короні
Ходить.

Г а м л е т

О, моя душі віщлива!
Дядько мій?

П р и в и д

Він самий, звір ярливий,
Кровомісник. Розумом лукавим,
А чи словом чарівним, облесним,—
(Будьте кляті ви, знадні кебети,
Від яких бува одна спокуса)—
Знадив, звабив до гріха брідкого
Він моєї королеви волю...
А була ж на взір свята та божа.
О, яка ж гидка, мій сину, зрада!
Щоб того, хто її вірно й чесно
Так кохав, хто з нею жив в законі
На таку мизерію змінити,
Що до мене і рівняти—годі.
Як чистоту не спокусить зроду
Жоден гріх, хоч-бі і в райським сляві,
Так розпусту, хоч з небесним духом
Поєднай, а їй святого мужа
Буде мало й заманеться гною.
Отже стій! Уже здається ранок
Подиха! Хапаюсь докінчити.
По обіді мав я звичку завжди
Спочивати у своїм садочку;

Так ото в годину ту безпечну
Дядько твій підкравсь до мене тихо
З пляшкою повнісінькою соку
Блекоти проклятої; мені він
В вухо влив отрути тої; згубу
Крові нашій та отрута діє:
Вмить вона живим по жилах сріблом
Пробігає в нашім тілі й зразу
Квасить кров людську червону й чисту,
Як от оцет молоко. Це взнав я
На собі, і вмить, неначе Лазар
Ввесь покривсь смертельним гідким струпом,—
Так у сні рука братерська вкрала
І життя, й корону, й королеву,
Підкосила на розкошах грішних,
Й одіслала до судді святого
Мене зразу, неготовим к смерті,—
Без собору, сповіди й причастя,
З усіма на голові гріхами.
Страшно, страшно, невимовно страшно!⁴³
Як що ти душею не каліка,
Не дозволь, не попусти ти того,
Аби данське королівське ложе
Стало кублом кровоміства й блуду.
Але слухай:—хоч яким би робом
Не схотів ти за ці вчинки мститись,
А душі і розуму ясного
Не сплямуй заміром проти неньки.
Позостав її святому небу
Й колючкам, що завелись їй в грудях,—
Хай мордують. Прощавай навіки!
Вже світляк віщує близький ранок,
Бо його холодне світло блідне...
Прощавай! О, прощавай, мій сину,
Прощавай і пам'ятай про мене.⁴⁴

(Зникає)

Г а м л е т

О, святі, небесні сили! Земле!
Чи все пекло кликати? Злочинство,

Бруд, мерзота! Здержся, стишся, серце,
І ви, жили, не драглійте зразу,
А держіть моє цупкіще тіло.
Пам'ятать мені про тебе кажеш?
Так, нещасний привиде! Так, доки
В черепку цім пам'ять буде жити.
Пам'ятать про тебе? Я до цяти
На листках у пам'яті моєї
Все зітру: оповідання з книжок,
Всі звичайні та мізерні мислі,
Всі знання і вражіння і мрії,
Що знання і молодощі склали,
І самий-но заповіт твій буде
Панувати у порожнім мозку...
Так, хрестом клянуся перед небом!
О, зраднице! О, невірна жінко!
О, злочинце прókлятий, ненáтлий,
Душогубе з усміхом гадючим!
Де моя граматка? Треба, треба
Записати, що сміятись можна,
Усміхатись і чинить злочинство,—
Хоч, принаймні в Данії, я певен!
(Пише) ⁴⁵

Ось ви, дядьку перші тут. Тепера
Заповіт ще: «прощавай, мій сину,
Прощавай і пам'ятай про мене».
Я поклявся.

Г о р а ц і о (З-за кону)
Принце, принце! Де ви?

М а р ц е л л о (З-за кону)
Гамлете—наш принце!

Г о р а ц і о (З-за кону)
Боронь, боже!

М а р ц е л л о (З-за кону)
Крий Господь його!
Та де ви, принце?

Гамлет

Гей, сюди, мій соколе, мій джуро!
(Ввиходять Гораціо і Марцелло)

Марцелло

Що було тут, ясний пане принце?

Гораціо

Що дізнали, ясний пане?

Гамлет

Диво

Нечувáne.

Гораціо

Розкажіть-же, принце.

Гамлет

Ні, його рознесетé ви всюди.

Гораціо

Я? Ніколи, закликаюсь богом!

Марцелло

Теж і я, мій принце!

Гамлет

Як на вас це?

Чи кому з людей на думку б спало?!..
Але крийте таїну.

Гораціо і Марцелло

О, певно!

Клянёмось святим ми небом, принце!

Гамлет

Як що є у Данії злочинець,
То він певно і паскудний злодій.

Гораціо

Ну, не варт було й з труни вставати,
Щоби нам оце лишé сказати.

Гамлет

Так, це правда—ви у тому певні.
А для того без розмов даремних,
Подамо один другому руки,
Бо вже час нам розійтися, друзі:
В вас свої бажання і потреби,—
(Бо звичайно, кожен мусить мати
І бажання й справи). Ну, а в мене
Бідолахи... Я піду молитись.

Гораціо

Ваші речі і чудні й непевні.

Гамлет

Шко́да, друже, що вони вражають
І тебе так, далєбі, що шкода,—
Щиро мовлю.

Гораціо

Тут нема образи,
Принце.

Гамлет

Є, клянусь святим Патриком,⁴⁶
Ще й страшенна. Так! що ж до приви́ддя,—
То цей привид чесний, вам кажу я;
Коли ж вам це заманулось знати,
Що́ і як отут було між нами,—
Затамуйте ви свою цікавість!
А тепера добрі, любі друзі,
Якщо справді ви для мене друзі,
Товари́ші й побратими давні
І по зброї,—то зробіть ви ласку
Невелику.

Г о р а ц і о

Раді широко, принце.
А яку-ж?

Г а м л е т

Нікому не кажіть ви,
Що тут бачили сю ніч.

Г о р а ц і о і М а р ц е л л о
До віку,
Ясний пане.

Г а м л е т

Але в тім клянїться.

Г о р а ц і о

Їй-же богу, ані слова, принце
Не промовлю.

М а р ц е л л о

Теж і я, їй богу.

Г а м л е т

Присягайтесь на мечі.

М а р ц е л л о

Уже-ж ми
Побожились, ясноможний принце.

Г а м л е т

На моїм мечі ще поклянїться.

П р и в и д (З-під землі)

Поклянїться!

Г а м л е т

А, це ти, мій бідний
Небораче, обізвавсь з-під низу!⁴⁷
Ну,—ви чули: приятель із льоху
Вам казав поклястися. Чи згода?

Г о р а ц і о

Прокажіть же в чім і як, мій принце.

Г а м л е т

Щоб до віку не сказати й слова
Про дива́ ті, що видали тут;
Присягайтесь на мечі.

П р и в и д (З-під землі)

Кляніться!

Г а м л е т

Тут і всюди? Ну, міняймо місце!⁴⁸
Станьмо тут! Простягуйте знов руки
На мій меч і покляніться щиро,
Що до-віку будете мовчати
Про все те, що чулисьте ви тут...
Покляніться ж на мечі.

П р и в и д (З-під землі)

Кляніться!

Г а м л е т

Річ до діла, мій старенький кроте!
Хутко риєш під землею ходи;
Добрий грабар! Ну, ще раз, панове,
Станьмо далі.

Г о р а ц і о

Світе, боже милий!

Щось чудне...

Г а м л е т

Так привітай же серцем
Оту чудність, як чудного гостя!
Є багато на землі й на небі
Ще такого, що й не снилось навіть
Нашій мудрості пізнати.⁴⁹ Далі
Відійдіть і покляніться зараз,

Як і перше,—хай господь поможе! —
Як би я химерно не поведивсь —
(А часом мені і треба буде
З себе вдати чударя якого) —
Присягніть, що дивлячись на мене,
Ви й знаку не подасте нікому,
Чи згорнувши навхрест руки тільки,
Чи хитнувши головою на-бік,
Чи моргнувши, чи сказавши слово
Наздогад, непевне, от наприклад:
«Добре, добре! Ми дещійцю знаєм»...
Чи: «І ми змогли б, коли б хотіли»...
Чи: «Лиш дай нам волю розказати...»
Чи: «якби́ ми сміли»..., чи й що инше,
Що могло б чужому натякнути
На якусь то таїну́. От в чому
Покляніться зараз богом вічним,—
Хай вам буде ласка божа в ну́жді.

П р и в и д (З-під землі)

Покляніться!

Г а м л е т

О, спокійся, стихся,
Душе бідна та стражденна! Друзі,
Я звіряюсь ласці вашій щиро,
І що зможе отакий бідаха,
Гамлет-принц, любови й дружби дати,—
Він вам дасть, коли господь поможе.
Ну, рушаймо; але пальці завжди ⁵⁰
На устах. Доба недобра наша
Розчахнулась в скрепах. Горе! Горе,
Що родивсь я владнувати нелад. ⁵¹
Ну, ходімо ж, друзі вкупі.

(Виходять)

ЗАВІСА.

ДІЯ II.

СЦЕНА I.

Кімната в господі Полонія.

(Входять Полоній і Рейнальдо).

Полоній

Оддаси йому, Рейнальде, гроші
І листи ці.

Рейнальдо

Добре, пане.

Полоній

Дуже
Було б мудро, мій Рейнальде щирій,
Щоби перше, ніж побачиш сина,
Розпитався ти в людей про його.

Рейнальдо

Сам я, пане, те на мислі маю.

Полоній

Добре кажеш, їй-же богу, добре.
Отже слухай, голубе: провідай
Ти спочатку, хто в Парижі з данців,
Як вони, і де живуть і з чого.
З ким знайомі, на що зводять гроші.

І коли ти, зда́лека завівши,
Манівцями дійдеш справді справи,
Що вони і сина мого знають,—
То вже ближче підступи. Одначе,
Все не просто, а закинь їм здалі,
Що́ ти чув про нього стороною,
Чи приміром: «батька його знаю,
І сім'ю, та і його щось трохи...»
Розумієш, мій Рейнальде вірний?

Рейнальдо.

Розумію, пане.

Полоній

Так: «щось трохи
І його, але—додай ти далі—
Дуже мало; та як це той самий,
Про когó йде мова, то із нього
Гультіпака на все лихо здатний».
Та й приший тоді йому на спину
Скільки хочеш тих квіток. Звичайно
Не таких, щоб увели в неславу,—
Стережись цього, Рейнальде, конче.
Набреши, про гу́лянки, пустоти
І бешкэти, що на волі хлопці
Всюди чинять.

Рейнальдо

От, наприклад, пане,
До картярства запал.

Полоній

Чи до чарки,
Чи до герців, чи до звад та лайки,⁵³
А чи за́пал до дівчат,—то можна...

Рейнальдо

И цього, пане, для зневаги досить.

Полоній

И поготів, як тільки ти потрапиш
Оповісти про усе це в міру,
На його́ не кладучи догани,
Що розпустний з роду; не про теє
Я й кажу: а ти дивись злегенька
Обмалюй усі оті пустоти,
Щоб у їх завважили не більше,
Як завзяття молодої волі,
Мозку запал, серця поривання,
Збурення, вогонь пекучий крові,
Що властивий молодим всім хлопцям.

Рейнальдо

Але б хтів, добродію...

Полоній

Для чого,
Ти питаєш, треба те робити?

Рейнальдо

Так, хотів би я це знати, пане.

Полоній

Ось мета і, на мій погляд, пастка
Дуже добра; коли ти на сина
Наплетеш про ті дрібні пустоти,
Котрих кожен, що потерся в світі,
Не втече, то ти завваж-но добре,
Як що той, з ким ти ведеш розмову,
І в кого випитувати маєш,
Сам колись спостережав у хлопця,
Хоч один з отих грішків маленьких,—
То тобі він певно так одкаже:
«Друже мій», «добродію», чи «пане»,—
Як на кого, як хто звик вітати,
Чи як мова і звичайність в краї
Вимагають...

Рейнальдо

Розумію, пане.

Полоній

Ну тоді вже... певно.. конче.. Що, пак,
Я хотів сказати? Не згадаю...
Я про щось довести мав...

Рейнальдо

Ви, пане,
Щось казали: «він одкаже певно».

Полоній

Так, так, так. Одкаже певно: «знаю
Хлопця й я, учора, чи коли там,
Бачив я його чи з тим, чи з иншим;
І до правди, як самі казали
Грав він в карти, чи пиячив добре,
Чи сварився граючи в опуку». ⁵⁴
Може й те: «що здивав, як вступав він
У господу непотребну» й инше.
То ж вважай, що ти всю правду-рибку
На гачок з брехенькою і зловиш.
Так то ми, розумні люди, з глуздом
Викрутасом, хитрощами, вмієм
На шлях битий вибратись стежками.
Так і ти розвідаєш про сина,
Якщо раду і наказ мій вважиш.
Ти, мабуть все зрозумів?

Рейнальдо

Так, пане.

Полоній

Ну, щасливо. Виряжайся з богом!

Рейнальдо

Прощавайте.

Полоній

Придивися нишком
До його́ всіх поведенцій.

Рейнальдо

Добре!

Полоній

Хлопець же нехай своєї грає.⁵⁵

Рейнальдо

Чую, пане.

Полоній

Ну, бувай здоровий!

(Рейнальдо виходить; Офелія ввіходить)
А! Що скажеш, дочко?

Офелія

Тату, тату!

Я злякалась тяжко так!

Полоній

На бога,

Що? Чого?..

Офелія

Я шила у світлиці,
Раптом, Гамлет принц—прийшов до хати.
Без шлика, страшний, простоволосий,
Без зав'язок, у брудних панчохах,
Що зовсім на щиколодки звисли.
Сам блідий, мов полотно сорочки,
Весь тремтить, коліна навіть б'ються,
І такий мав жалісний він вигляд,
Що здалось, допіру вирвавсь, з пекла,
Щоб повідать про страхи... Ото ж він
Став край мене...

П о л о н і й

Закохавсь він дуже
Й зсунувсь з глузду.

О ф е л і я

Ох, не знаю, тату,
А того боюся...

П о л о н і й

Що ж казав він?

О ф е л і я

Він здавив мені страшенно пальці,
Одхиливсь тоді на цілу руку,
А другу поклав мені на чоло
Й став мене пронизувать очима,
Ніби мав портрета змалювати.
Так стояв він довго, довго; врешті,
Потисну́в злегенька мені руку,
Похитав вниз головою тричі
І зітхнув так жалісно та тяжко,
Що здавалось з тим зітханням разом
Дух знесеться й розпадеться тіло.
Він на тім лишив мене, і тихо,
Повернувши голову за плечі,
Та очей не зводячи все з мене,
Став назад відходити наосліп;
І поки не зник він за дверима,
Все зорив за мною він очима.⁵⁵

П о л о н і й

Підем зараз короля шукати, —
Це не що, як від кохання за́пал:
Сам себе він у завзятті губить,
Надить волю до шалених вчинків
Ще частіш, а-ні ж за́гара инша,
Що мордує нас на цьому світі.
Шкода, шкода! Чи йому ти врешті
Не сказала прикрих слів, буває?

О ф е л і я

Ні, татуню; але я вертала
Всі листи його, як ви казали
Й не пускала самогó до себе.

П о л о н і й

Так од цьóго ж він і зсунувсь з глузду.
Шкóда, що занадто уже злегка
Й необачно Гамлета я важив.
Я боявсь, що то хлоп'ячі жарти
І що він твоєї згуби хоче.
Будь же клята ти, лиха зневіро!
Ми старі, здається, також здатні
Вже занадто сторожкіми бути,
Як та молодь надто імовірна.
Ну, ходім до короля, він має
Все те знати: більше лиха буде,
Коли ми затаїмо кохання,
А-ні ж гніву, як про все розкажем.
Ну ж, ходімо зараз! (Виходять).

СЦЕНА 2.

Світлиця в замку.

(Король, Королева, Розенкранц, Гільденштерн і придворці).

К о р о л ь

Привітання наше найщиріше,
Гільденштерне й Розенкранце любі!
Крім бажання бачить вас, потреба
В вашій службі змусила найхутче
Вас, панове, викликать додому.
Чули ви? зовсім змінився Гамлет.
Так кажу я, бо таки він справді
Став оце і тілом і душею
Зовсім иншим. Що за привід тому, —
Опріч смерти короля і батька,
Що зовсім він добрий розум стратив, —
Я ніяк домислитись не можу!

І благаю вас обох, панове,
На якийсь час при дворі зостатись:
Ви з ним вчились і водились змалку,
То повинні й добре його знати:
Посилкуйтесь товариським впливом
Гамлета до забавок втягнути.
Може вам і пощастить slučajем,
Чим не чим, а вивідать причину,
Що його, нам невідома, журить.
А як знаєш, звідкіль лихо йдеться,
І хворобі запобігти легко.

Королева

Він не раз тут згадував вас, любі,
І я певна, ні до кого в світі
Не прихильний так він, як до вас двох.
Будьте ж ви ввічливі та уважні —
Докажіть нам превелику ласку
І зостаньтесь кілька часу з нами,
Бо на вас одна у нас надія.
Ми вшануєм вас за цю послугу,
Давши щирі королівську дяку.

Розенкранц

Найяснішій і преможній владі
Не просити,—загадати досить.
Ваша воля—наш закон.

Гільденштерн

Ми раді
Слухати його, й до ніг державських
Кладемо свою ми службу вірну
І керуйте нею на бажання.

Король

Дяка вам обом за те від мене,
Розенкранце й Гільденштерне добрий.

Королева

І від мене вам обом спасибі,
Гільденштерне й Розенкранце добрий,

Поспішіть, благаю вас я, зараз
Ви до сина, що змінивсь так, бідний!
(До придворців).

Проведіть до Гамлета, будь ласка,
Цих панів хтось з вас.

Г і л ь д е н к р а н ц

Господь допоможе,
Щоб все наше піклування й пріязнь
На добро йому пішли й на втіху.

К о р о л е в а

А м і н ь .

(Гільденштерн, Розенкранц і дехто з почету королівського
виходять).

(Ввіходить Полоній).

П о л о н і й

Зараз, мій королю—пане,
Посланці з Норвегії вернулись, —
Добрі вісті.

К о р о л ь

Ти був завжди батьком
Добрих звісток.

П о л о н і й

Справді? Вірте щиро,
Мій державцю, милостивий пане,
Що цілком моя душа і служба
Богові і вам належить разом.
Я, здається,—хіба мозок більше
На тропу не попадає вірно
В хитрих справах,—я, здається, втрапив
На причину божевілля принца.

К о р о л ь

Так, повідай. Прагну сеє вчути.

П о л о н і й

Перш, королю, посланців прийміте,
А моя новина за присмаки
Буде вам до б'єнкету.

К о р о л ь

Вшануй їх
І до нас сам приведи. (Полоній виходить).
Гертрудо!
Люба жінко! Він оце повідав,
Що дізнавсь про джерело й причину
Божевілля твого сина.

К о р о л е в а

Певна,
Тут немає іншої причини, —
Батька смерть і шлюб наш похопливий⁵⁶.

К о р о л ь

Ну, побачим, розпитаюсь добре.
(Полоній вертається з Вольтмандом і Корнелем).
А, здорові, мої друзі щирі!
Ну, кажи, що ти привіз, Вольтманде,
Нам від брата, короля-Норвега.

В о л ь т м а н д

Найзичливіші вам привітання.⁵⁷
З перших слів казав спинити зараз
Вербування вояків небожем.
Він спочатку мислив, що заміри
Ці ідуть супроти Польщі; потім,
Розібравши добре цілу справу,
Що заміри проти вас, королю,
Він образивсь, що так зле жартують
З його літ, несили та хвороби
І звелів арештувать небожа.
Фортинбрас наказові скорився,
Дядькові докори всі почув він,

Перед ними запрягся врешті,
Що війни він не підійме зроду
Проти вас, королю. Дядько втішивсь
І небожеві за ту слухняність
Призначив три тисячі дукатів
По-що-річно, ще й його наставив
Верховодом зібраного війська,
Щоб його повів він проти Польщі.
Разом з тим прохає вас в листах цих,
(подає пакета)

Щоб ви згодилися пропустити
Через данські володіння військо,
На умовах і заруках певних, —
Тут вони суть зложені.

К о р о л ь

Я згоден.

Ми цей лист розберемо на волі,
І одпишемо, як все зміркуєм,
А тим часом вам за добру справу
Щира дяка, йдіть тепер спочити,
А вночі побенкетуєм разом.
Будьте нам гостями дорогими.
(Вольтпманд та Корнель виходять).

П о л о н і й

Ну, ця справа закінчилась добре...
Мій королю й королево-пані!
Тут розводить,—в чім царська величність,
В чому суть підданих обов'язки,
І для чого день єсть днем, ніч ніччю,
А час часом,—це б було не що, як
День і ніч, і час промарнувати.
Через те що короткість і стислість —
Мови дух, а всі розводи й лясн
Тільки тіло і покраси зверхні,
То і я коротким буду в речі:
Ваш велебний син—ізбожеволів;

Збожеволів він, кажу я просто,
Бо безумство є впадання в безум,
Себ-то—божевілля... Річ не в тому... ⁵⁸

К о р о л е в а

Змісту більше, менше визерунків.

П о л о н і й

Присягаюсь, пані-королево,
Про покраси я не дбав; що син ваш
Божевільний,—правда це, і правда,
Що шкода́ це—і шкода́, що правда...
Кепський вислов; на бік штучні фрази!
Буду просто говорити. Всі ми
На тім стали, що він з глузду зсунувсь,
Отже треба розшукати привід
До причини оцього ефекту,
А вірніше мовив би—дефекту;
Привід має цей ефект дефектний,
Бо ефект з дефекту впливає ⁵⁹.
Ви моє розважте добре слово.
Маю дóчку, бо вона моя ще,
Поки нею быть не перестала...
Як слухняна й люб'язна дитина,
Ось що дочка,—уважайте добре,—
Віддала мені. Тепер вчувайте
Й висновки з того виводьте певні.

(Читає)

„Ідолові неба й моєї душі, принадливій панні Офелії“— «на
її білі, пишні груди» ⁶⁰.

От поганий вислов, кепський: «принадливій панні»,
поганенький вислов, але слухайте:

К о р о л е в а

Гамлет так?—Офелії писав це?

П о л о н і й

Потривайте, королево пишна,
Я нічого не втаю.

(Читає).

Зневірайсь, що є в цих зорях сяння,
Зневірайсь, що сонце ходить круга,
Зневірайсь, що є де правда гола,
Але вір по-вік в моє кохання.

«О, наймиліша Офеліє. Я не меткий віршописець, не маю я хисту зітхання моїх до міри складати; але, що тебе дуже кохаю, моє серденько,—вір цьому над усе. Прощавай! Твій довіку, моя крале кохана, аж поки належатиме мені оце тіло смертельне, Гамлет».

Ось мені, що із слухнянства доня
Віддала до рук, призналась щиро
Про всі чисто залицяння принца, —
Як і де, в яку годину навіть.

К о р о л ь

А дочка, як прийняла кохання?

П о л о н і й

Ви мене вважаєте за кого?

К о р о л ь

Вірна ти людина, гонорова.

П о л о н і й

Нею завжди хтїв, принаймні, бути
Що ж би ви подумали про мене,
Коли б знали, що в мене на очах
Зайнялося те кохання. (Треба
Вам признатись, що ще перш ніж дочка
Розказала, запомітив сам я) —
Що б про мене думали тоді ви
І шановна королева наша,
Якби я зробив із свого серця
Спільника глухого та німого,
Став би сам бюрцем, або пакетом
Й на кохання позирав крізь пальці.
За кого б мене вважали? Ні—пак,
Навперейми я пішов до справи,
І сказав моїй красуні ось-що:

«Гамлет пан єсть принц коронний, доню;
Ти не пара,—то цьому й не бути».
Й наказав їй, щоб од нього двері
Замикала й не приймала більше
Ні листів, ні подарунків. Доня
Волю нашу вволила і раду.
Гамлет-принц, коротше вам сказати, —
Зажурився, втратив смак до їжі,
Потім сон, знемігсь на силах, потім
Непритомним став і—крок за кроком,
Так дійшов до божевілля навіть,
Що тепер його мордує прикро, —
Нам жалью всім завдає і смутку.

К о р о л ь

Як ти мислиш, так це все?

К о р о л е в а

Можливо.

П о л о н і й

Рад би знати, чи хоч раз траплялось,
Щоб сказав я «це отак, напевно»,
А проте насправді вийшло б инше?

К о р о л ь

Ні, такого не згадаю.

П о л о н і й

Цеє (Показуючи на голову й плечі)
З пліч здійміть, як що не так. Як вже я
На тропу став, то дійду раз правди,
Хоч би тая заховалась в самім
Осередку у землі.

К о р о л ь

Але-ж бо,
Як у тім досвідчитися?

Полоній

Ось як:

Звісно вам, що часом принц гуляє
В галерії тут годин чотирі.

Королева

Так, це правда.

Полоній

Коли він тут буде,
Я в той час дочку до нього вишлю,
Ви ж і я сховаємось за килим
І уважно приглядатись будем.
Колп-що її він не кохає,
Коли він не стратив з того глузду, —
То нехай я радцем більш не буду,
Хай же стану мужиком я простим
Чи погоничем.

Король

Гаразд! Зробімо спробу.

(Виходить Гамлет з книжкою).

Королева

Подивись, який смутний іде він.
І чита, сердешний, щось.

Полоній

Ідїть же

Ви звідціль, ясновельможні; пильно
Вас благаю; сам тут з принцем зараз
Перекинувсь словом я. Дозвольте!
(Король, Королева і почет королевський виходять)
(До Гамлета) Як ся маєте ласкавий, принце
Гамлете?

Гамлет

Хвала богів, добре.

Полоній

Ви мене знаєте, принце?

Гамлет

Атож, досконально: ви—рибалка. ⁶¹

Полоній

Ні, принце.

Гамлет

То я хотів би, щоб ви були чесні, як вони.

Полоній

Чесним, принце?

Гамлет

Так, пане. Щоб знайти чесного чоловіка на цім грішнім світі, треба вибирати з десятих тисяч.

Полоній

Щира правда, мій принце.

Гамлет

Коли вже сонце святе заплоджує робаків у дохлій собаці, скоро пригріє падло, то... ви маєте дочку?

Полоній

Маю, принце.

Гамлет

Бороніть же їй ходити по сонцю, бо хоча плодючість і є ласка божа, але якщо такої ласки доскочить ваша дочка, то—стережіться, друже!

Полоній

Про що це ви закидаєте, принц? (На бік). Все про мою дочку провадить... А проте пізнав мене зразу: сказав, що я рибалка. Зайшов за край! За край зайшов. Правду кажучи, і я в парубоцтві з тим коханням трохи не дійшов такого самого кінця. Побалакаю ще з ним. (Вголос)

Що ви читаєте там, принце?

Гамлет

Слова... Слова... Слова...⁶²

Полоній

Про що ж тут річ іде, принце?

Гамлет

З ким?

Полоній

Я питаю, принце, що там та книжка провадить?

Гамлет

Наговбри, пане, чисті наклепи. Цей шельма сатирик провадить, що у дідів борода сива, а лице в зморшках, що з очей їх тече амбра густа, як вишневий клей; що вони слабкі також на розум, як і на м'язи. Хоча я всьому тому найглибше й найщиріше вірю, але здається мені, про це друкувати б не слід. Ви самі, пане, могли б порівнятися літами зо мною, коли б здолали, як рак плазувати назад.

Полоній

Хоч це і божевілля, але щось уже дуже систематичне.⁶³ (Вголос)

Чи не краще вам, принце, перейти де-інде? Тут повітря...

Гамлет

Куди? В могилу?

Полоній

Це б справді було зійти з повітря зовсім... (На бік). Але часом відповідає він спритно. І це часто божевілля щастить, а розумові щось не дуже. Дам йому спокій і поміркую зараз, яким би способом з ним дочка моя стрілась. (Вголос)

Ясний принце! Покірно прошу дозволу піти від вас.

Гамлет

Нічого з більшою охотою не дам я вам, пане,—
опріч ще життя мого, пріч життя мого, пріч життя.

Полоній

Прощавайте, принце!

Гамлет

Які нудні оці старі дурні!
(Ввіходять Розенкранц і Гільденштерн).

Полоній

Принца Гамлета вам треба? Ось він.

Розенкранц

(Полонію) Спасибі, пане! (Полоній виходить).

Гільденштерн

Вельможний принце!

Розенкранц

Дорогий наш принце!

Гамлет

Щирі мої друзі кохані! Як ся маєш, Гільденштерне? А, Розенкранц! Як живете, хлоп'ята?

Розенкранц

Звичайно, як пасинки цієї землі.

Гільденштерн

Щасливі й тим, що не надто щасливі. Нас фортуна не прив'язала до свого шлика.⁶⁴

Гамлет

А одначе ж і не до підшви своєї сандалі.

Розенкранц

Ні те, ні друге.

Гамлет

Себ-то ви моститесь коло її пояса, в самім осередку її розкошів?

Гільденштерн

Так, так; ми її близькі приятелі.

Гамлет

В потайних справах? О, правда; фортуна, — вона ж потіпаха.⁶⁵ Які новини?

Розенкранц

Віяких, принце; хіба, що світ став чесний.

Гамлет

Знати, близько вже день страшного суду; але новина ваша неправдива. Дозвольте мені розпитатися в вас докладніше: чим ви, друзі, скривдили фортуна, що вона вас заслала сюди у тюрму?

Гільденштерн

В тюрму, принце?

Гамлет

Данія—тюрма.

Розенкранц

То і весь світ теж тюрма.

Гамлет

Ще й величезна, у неї є багато закамарків, пасток і ям. Данія—найгірша з них.

Розенкранц

Ми з цим, принце, не згодні.

Гамлет

Тоб-то для вас вона не тюрма. Немає на світі

нічого самого по собі ні доброго, ні лихого,—воно як на чию думку. Мені Данія—тюрма.

Розенкранц

Нехай. Так це ваша амбіція з неї робити тюрму: тут тісно для вашої душі.

Гамлет

Господи! Замкнений у лушпайці горіховій я вважав би себе за короля неосяжних просторів, коли б мені не лихі сни.

Гільденштерн

Ці сни і суть справжня амбіція, бо сама суть амбіції не що інше, як тінь від сну.

Гамлет

Та й сон саме є тільки тінь.

Розенкранц

Певно; тим-бо то я й важу амбіцію за таку химерну легесеньку річ, що здатна бути тільки тінню од самої тіни.

Гамлет

В таким разі наші старці—мають тіло, а наші державці й славетні лицарі—це жебрацькі тіні. Чи не піти б нам до двору? Бо, по-правді, я нездатний тепер міркувати.

Розенкранц і Гільденштерн.

Ми обидва до послуг ваших, принце.

Гамлет

Не в тім річ: я не хочу мішати вас до інших моїх прислужників; бо, вірте слову, прислужають вони мені прикро. Та, ну їх! Скажіть мені щиро, як друзі, чого ви приїхали до Ельсинору?

Розенкранц

Вас бачити, принце, та й годі.

Гамлет

Такий жебрак, як я, і на подяку навіть убогий, але я дякую вам, мої друзі, і вірте, що моя дяка не варта й шеляга. По вас посилено, чи ви самі просто своєю охотою прибули мене бачити? Ну-ж бо, кажіть по правді од щирого серця, друзі. Ну!

Гільденштерн

Що ж казати нам, принце?

Гамлет

Ну, що-небудь, аби до речі. По вас посилено; бачу в очах ваших якесь признання і ваша затайливість не здатна його заховати. Я знаю, добрий король і королева ласкаво по вас посилали.

Розенкранц

Нащо ж, принце?

Гамлет

То ж бо то й мусите ви мені сказати. Заклинаю вас правами нашого товариства, єднання в молодощах, обов'язком бездоганної, вічної приязни і всім найдорожчим, чим зрушив би ваше серце ліпший красномовець,—будьте одверті зо мною, не кривдіть душею. По вас посилено. Так, чи ні?

Розенкранц

(Гільденштернові) Що ти скажеш?

Гамлет

(Тихо) Ну, ну! Я з вас не зведу ока.

(Вголос) Не крийтеся ні в чім, коли мене любите.

Гільденштерн

Правда, принце: по нас посилено.

Гамлет

Так я вам скажу, нащо. Моє передчуття запобіжить вашій зраді і таким робом ваша вірність не втратить і пір'їни перед королем і королевою. Нещодавно я, не знаю з чого, втратив усю свою веселість, занедбав усі мої звичайні діла і забави, і, справді, такий тягар наліг на мою душу, що земля,—це хороше твориво—мені видається за дику скелю, а небо, гляньте,—ота розкішна оболонь, ота чудова стеля, чарівний намет, затканий золотими вогнями,—що ж? воно видається очам моїм тільки за чорне хмарище з отрутної пари. Людина, яке чудове створіння! Яке воно величне розумом, безмежне здібностями.⁶⁶ Яке виразне, чудове силою, рухом. До янгола подібне діями; думками—подібне до бога. Краса цілого світу, чудо-диво усього живого. А проте, що мені ця квінтесенція глини? Чоловіки не до вподоби мені... ані жінки теж... хоча твоя усмішка каже про инше.⁶⁷

Розенкранц

У мене і в голові не було того, принце!

Гамлет

А чого ж ти засміявся, коли я сказав: чоловіки не до вподоби мені.

Розенкранц

Мені спало на думку, що коли вам не до вподоби люди, то яке пісне вітання знайдуть в такім разі у вас, принце, актори, що ми здибали оце, на дорозі.

Гамлет

Той, що гра королів—буде дорогим гостем; його величність одбере від мене належну пошану. Мандрівний лицар матиме на що орудувати мечем і тарчою; коханець не буде зітхати марно; комік спокійно закінчить свою ролю; блазень розсмішить

тих, у кого легкі до реготу легені, а красній кралі вільно буде вилити свою душу словами, хіба що спіткнеться, буває, на читанні білого віршу... Які ж то актори?

Розенкранц

Ті самі, що колись вас так поривали: міські трагикки.

Гамлет

Нащо ж мандрують вони по світу! Стале місце сприяло б їм більше і для слави, і для кешені.

Розенкранц

Цевно їх примусили до того остатні, нові постанови. ⁶⁸

Гамлет

Що, чи й тепера їх так поважають як тоді, коли я був у місті? Вчащає до них публіка?

Розенкранц

Ні, тепера не дуже.

Гамлет

Звідкіля ж це? Хіба вони почали ледачіти, чи що?

Розенкранц

Ні, вони працюють незгірше; але знаєте, принце, у нас завелося тут ціле кубло дітлахів, просто писклят, ⁶⁹ що цвірінькають усє з викриками і за те мають рясні оплески. Тепер вони в славі і так ганяють вульгарні театри (як вони їх узивають), що й людина навіть із шаблею боїтьса гусиного пера і не посміє до простих театрів ходити.

Гамлет

Як? Діти? Хто ж їх утримує? З кого беруть вони платню? Чи ж вони покинуть і справу, як втратять свій писк? А якщо згодом доростуть вони до зви-

чайних акторів (що дуже можливо, коли не матимуть іншого хліба насущного), чи не обвинуватять вони тоді тих писак, що змушували їх неславити свій прийдешній хліб.

Розенкранц

Далебі, з обох боків було галасу досить, а публіка ще призводила їх до сварки. Був якийсь час, що не можна було за п'єсу і шага заробити, коли там не чубились писаки, поети й актори.

Гамлет

Чи може бути?

Гільденштерн

Багато голів уже й доскочило лиха.

Гамлет

І перемогли писклята?

Розенкранц

Еге ж, принце; подужали навіть самого Геркулеса з його ношею. ⁷⁰

Гамлет

Це ще не надто і дивно:—ось дядько мій став королем данським і що ж? Ті, що йому за мого батька показували язика, тепер платять двадцять, сорок, п'ятдесят і сто дукатів за його малесенький портрет. Все ж таки тут єсть щось надзвичайне і варт би філософії поміркувати над цим.

(За коном чути бубни і сурми).

Гільденштерн

То актори.

Гамлет

Панове, ви будете дорогими гостями в Ельсинорі. Подайте ваші руки! Звичай каже приймати гостей

привітно, так дозвольте ж мені і вас, як годиться привітати: бо инакше моє поведження з акторами,— а я їх мушу ласкаво зустріти,—щоб, бува, вам за щиріше не видалося. Ну, дуже радий вас бачити; але мій дядько-батько і тітка-матір ошукалися.

Гільденштерн

На чім, дорогий принце?

Гамлет

Я божевільний тільки під норд-норд-вест; а коли вітер з полудня, то я ще сокола від чаплі можу одрізнити.⁷¹ (Ввіходить Полоній)

Полоній

Здорові були, панове!

Гамлет

Слухай, Гільденштерне... і ти, Розенкранце. На кожне вухо по слухачу. Цей старий бельбас ще не вийшов з пелюшок.

Розенкранц

А може вліз у них знову; бо кажуть, що старі люди робляться дітьми вдруге.

Гамлет

Я вам наперед кажу, що він прийшов оповістити про акторів... побачите. Правда, правда, панове, це було в понеділок вранці...

Полоній

Добрі новини, принце!

Гамлет

І у мене, пане, є новина; з того часу, як Росцій був у Римі актором...⁷²

Полоній

Актори прибули саме до нас, принце.

Гамлет

Та ну-те бо?!

Полоній

Вірне слово, принце.

Гамлет

«І кожен плуганивсь на власнім ослі?..»

Полоній

Це найліпші в світі актори, здатні до всяких дій: трагичних, комічних, ідилічних, історично-ідилічних комедо-ідилічних, трагедо-історичних, ідилічно-трагедо-комедо-історичних; чи до дій по-за категоріями, чи до поем по-за всякими межами. Про них—Сенека не дуже сумний, а Плавт не дуже веселий. Ні в класичнім, ні в вільнім репертуарі немає їм рівні.

Гамлет

Судіє, ізраїльський, Єфає.

Скарб великий ти мав! ⁷³

Полоній

Який скарб він мав, принце?

Гамлет

Та ось:

«Він кохав, милував
Свою дочку—красу».

Полоній (Тихо)

Все про мою дочку́.

Гамлет

Чи не правда ж моя, старий Ієфає?

Полоній

Ви мене, принце, звете старим Ієфаєм,—тим, що я маю дочку, що щиро кохаю?

Гамлет

Ні, з того виходить не це.

Полоній

А що ж виходить, принце?

Гамлет

А ось що:

«Але бозна з чого
Прилучилась біда...»

І далі знаєте:

«З нею сталося те,
Що часами впада».

А решту можете самі дочитати в святковій пісеньці, але, гляньте,—вривають мені мову прихожі.
(Входять чотирі або п'ять акторів).

Здорові були, добродії; всіх вас вітаю! (Одному).
Дуже радий, що бачу тебе здоровим.. Дорогі, дорогі гості! (Другому) А, старий друже! Як же обличчя твоє заросло з того часу, коли я тебе бачив. Чи не приїхав ти до Данії з бідою, як бородою? ⁷⁴
А ви, панночко, моя крале! Мати божа, відколи не бачив вас, краса ваша на цілий венецький каблук піросла до неба. ⁷⁵ Моліть бога, щоб тільки голосок ваш не надтріснув і не звівся, як старий щербатий дукат. Панове, всім щиро радий! Нумо ж мерщій, як французькі мисливі, киньмось на перше, що трається. Виконайте що зараз, дайте глянути на ваші таланти. А-ну, якусь патетичну орацію!

1 Актор

Якої бажаєте, принце?

Гамлет

Я чув, ти виголошував одну, що не була на кону ще ніколи, чи найбільше тільки раз, бо п'єса, як пригадую, публіці не сподобалась: це був не

на їхню губу кав'яр,⁷⁶ але на мою думку та й інших судців, що в таких справах тямлять більш від мене, це була п'єса добірна, добре скомпонована в сценах, написана з таким самим розумом, як і з таланом. Пам'ятаю хтось казав, що віршам бракує перцю для присмаки і що у висловах письменник скупився на оздоби; але проте він важив її за чесний, здоровий твір, просто написаний і більше гарний, ніж оздоблений. Там надто подобавсь мені один уривок, оповідання Енеєве Дідоні,⁷⁷ а надто ще те місце, де він говорить про смерть Пріямову— коли пам'ятаєш, то почни з цього вірша... зараз... як там?..

«Зле-лютий Пирр, немов той звір Гірканський...⁷⁸

Ні, не так; але починалося Пирром...

«Зле-лютий Пирр усю мав чорну зброю,
Як задум свій, і сам подібний був
До півночі, коли лежав він скрито
У череві зловісного коня.
Тепер його страшенна постать чорна
Обарвилась ще в колір більш страшний:
З чола до п'ят зробився він червоним,
Убравсь увесь страшенно в людську кров,—
Батьків, синів і матерів і дочок,
Закурививсь, запікся на вогні,
Що гоготів пекельним сяйвом в місті
І звірячим забійством посвічав,
Посатанілий з гніву і пожежі,
У пасоді, засохлій на губах.
З пекельними очиськами на-виряч,
Звірюка Пирр по місту все шука
Пріяма...»

Проказуй далі.

П о л о н і й

Далебі, принце пишно виголосили; розкішний виголос і міра.

1 Актор

...І знаходить його швидко
Од греків той борониться безсило;
Дідівській меч не слухає руки,—
Куди впаде й лежить там вже безвладно.
Нерівний бій! Пирр на Пріяма йде.
У запалі мечем він схибив на бік;
Але сам мах і свист страшний меча
Звалили діда кволого на землю;
Здавалось, Троя мертва затряслась
Од замаху злочинного страшного,
Вогненним чолом полягла до долу
І застогнала у руїні страшно;
Аж скам'янів, почувши теє Пирр.
Тяжений меч, от-от готовий впасти
На голову, мов влиту молоком,
Поважного Пріяма,—затримався;
В повітрі мить, здавалося, повис:
Мов кам'яна фігура бога помсти,
Збезволений свій вчинок докінчить,
Стояв той Пирр, не чинячи нічого.
Але, як часто помічаєм ми,
Коли до нас наближується буря,
Замре все небо, вітер упаде,
Загорне крила, спинить грізні хмари
І заніміє, наче смерть, земля.
А потім враз страшенна блискавиця
Розшарпає заслону пічняну,—
Так лютий Пирр, по тій хвилині спину,
Розсатанів до помсти наче звір,
Ніколи так тяжкий циклопів молот
Не падав страшно на блискучу мідь,
Куючи Марсові його довічну зброю,
Як Пиррів меч кривавий, смертяний
Упав тепер на голову Пріяму.
Геть далі, згинь Фортуно-шотіпахо!
А ви боги, олімпська радо вся,
Могутню владу одберіть у неї,

На колесі побийте шпиці всі,
А обід пхніть з вершин в пекельну прірву».

П о л о н і й

Це дуже довге...

Г а м л е т

Як ваша борода; треба те і друге підголити.
Будь ласка, прокажуй далі: йому треба чогось кумеді-
янського або ж сороміцького, інакше засне. Ну,
далі про Гекубу.

1 А к т о р

Але хто зрів розхристану царицю...

Г а м л е т

Розхристану царицю?..

П о л о н і й

Це ловко—«Розхристана цариця»—дуже добре.

1 А к т о р

Босоніж бігає вона бліда;
За ревними слізми не бачить світа,
Залити ними думає вогонь.
На голові, замість вінця,—ганчірка,
На плечах, що змарніли і звелись,
Замісто шат,—пошарпана ряднина,
Яку вона з землі десь підняла.
Хто бачив це, страшним прокляв би словом
Фортуну злу, як зрадницю бридку.
Якби боги на це дивились з неба,
Коли вона страшенно заквилила,
Від розпачу, як вгледіла, що Пирр
Мечем ненатло і січе й карбує
Дружини вірної кривавий труп,—
То б і з очей немрущих, променистих—
(Коли вража хоч трохи горе їх)—
Скотилися б росю дрібні сльози,
І жаль і гнів у них би зайнялись.

Полоній

Гляньте бо, він змінивсь на виду, плаче!
Бога ради—годі.

Гамлет

Добре, кінчиш иншим часом. (Полонію)

Догляньте, будь ласка, пане, щоб їх прийняли
гойно. Чуєте? Щоб їх привітали гаразд, бо вони
дзеркало і короткий літопис часу. Легче для вас
буде здобути ганебну епітафію по смерті, аніж
почути од них ганьбу за життя.

Полоній

Я ушаную їх, принце, по їх заслuzі.

Гамлет

Куди там! Краще, друже, краще! Коли кожного
шанувати по заслuzі, то чи багато втече від ля-
паса? Ні, прийміть їх як би годилося вашому влас-
ному станові і вашій власній шанобності. Чим
менше вони покажуться цього варті, тим більше
вам буде шани за вашу добрість. Проведіть їх.

(Полоній з деякими акторами виходить).

Гамлет

Ідіть за ним, друзі; завтра нам що-небудь ви-
ставите. (1-му акторові дає знак залишитись). Слухай,
старий друже! Чи не зміг би ти виставити взавтра
«Смерть Гонзаго»?

1 Актор

Можна, принце.

Гамлет

Ну, то взавтра ввечері ви його виставите. А чи
не міг би ти в потребі, вивчити дванадцять чи
ц'ятнадцять віршів, що я напишу й приточу до
твоєї ролі? Правда, можна?

1 Актор

Можна, принце.

Гамлет

Гаразд. Ну іди ж за тим паном, тільки не кепкуй з нього, будь ласка. (Актор виходить).

(До Розенкранца і Гільденштерна). Кохані друзі! Я вас лишаю до вечора. Прощайте! Дуже, дуже радий бачити вас в Ельсинорі.

Розенкранц

Щасливо, добрий принце.

(Розенкранц і Гільденштерн виходять).

Гамлет

Бог із вами. Знов я сам тепера...
Я нікчемність! Чи не дивне диво,
Що оцей кумедіант мандрівний
В байці простій зміг свою так душу
Мрією цілком опанувати,
Що лице аж засвітилось нею,
Грали сльози, рвався голос, жах був
В кожній жилці і цілком вся постать
Почуття і думку одбивала.
І з-за кого? З-за Гекуби, маєш!
Що йому Гекуба,—він Гекубі,
Щоб отак з-за неї сльози лити?
Що б вчинив він на моєму місці,
Якби мав ті приводи й причини,
Що у мене на душі? Він певно
Затопив би цілий кін сльозами,
Роздав би всіх страшеним словом
Показав би винуватцям розум,
Настрахав би безневинним душу,
Замутив би несвідомим серце,
Й скам'янив би очі й вуха люду.
А я що?—Набитий клоччям бовдур,
Страхопуд і марнодумець підлий,
Не здолаю в власній своїй справі

Навіть слова вимовить за того,
У кого злочинством лютим взято
І життя, і славу, і кохання.
Чи ж я погань полохлива? Хто ж пак
Мене сміттям назове. Хто череп
Мій розсадить? Хто волосся вирве
З бороди у мене й кине в вічі.
Хто зачепить вид мені? Хто скаже
Привселюдно в очі мені:— «Брешеш!»
Хто посміє? О, я певно б зтерпів
Все оте. У мене мусять бути
Печінки не людські—голуб'ячі,
Їм бракує жовчу, щоб оддячить
За нелюдську кривду; бо инакше
Я б давно нагодував шулік всіх,
Тельбухами з отого паскуди.
Бузувіре, кровожерче зрадний!
Ласолюбє, ледарю зводливий, ⁷⁹
Душогубє безсумлінний, клятий!
Помста, помста! Ох... Я дурень, дурень!..
Із кутка, мовляв, хоробрий з-біса.
Мене, сина дорогого батька,
Що забито, небо й пекло кличуть
Суд вчинити, але я мов хльорка,
Словом марним розважаю серце,
Мов сидуха, куховарка п'яна
Лайкою задовольняю душу.
Сором, сором! Ні, вагатись годі!
Час до діла!.. Так... я чув, що часто
Лиходії, бачучи в театрі
Щось подібне, так вражались серцем,
Що в злочинстві признавались зараз;
Бо злочинство хоч і уст не має,
Але часом чудодійним робом
Сповідь про себе. Я намовлю
Перед дядьком щось заграти схоже
До убивства мого батька. Пильно
На його дивитися я буду,
І пройму аж до живого оком,

І як що він затремтить хоч трохи,
То вже знаю, що мені чинити.
Дух отой, що бачив я, міг бути
Й сатаною, бо нечиста сила
Взять на себе чарівний вид може;
Я слабій, мене журба зламала,—
Таку ржаву та стражденну душу
Злій личині легко одурити,
Підвести оманю до згуби;
Отже хочу кращий доказ мати
І певніший. О, ця сцена конче
В короля його сумління збудить. (Виходить).

ЗАВІСА

ДІЯ ІІІ.

Сцена І.

Кімната в палаці.

(Ввіходять Король, Королева, Полоній, Офелія, Розенкранц, Гільденштерн).

Король

І ніяк ви не могли дізнатись,
Нащо він вдає себе шаленим,
І бентежить свій душевний спокій
Божевіллям небезпечним, буйним?

Розенкранц

Він од нас не криє, що спричинивсь,
Але чим,—несила допитатись.

Гільденштерн

Не охочий він відкрити душу:
Ледве ми схиляли його злегка,
Щоб признався у своїй причині,
Зараз він із божевіллям хитрим
Ухилявся од розмов про те.

Королева

Чи гаразд прийняв вас?

Розенкранц

Дуже гречно.

Г і л ь д е н ш т е р н

Так, але немов би то з принуки.

Р о з е н к р а н ц

На питання був скупим, а щедрим
На одмови тільки.

К о р о л е в а

А ви часом
До забав його не закликали?

Р о з е н к р а н ц

По дорозі, королево ясна,
Мандрівних акторів ми зустріли,
Розказали принцеві, і звістка
Ця прийшлась до мислі йому дуже.
Тут вони тепер у нас в палаці,
І либонь увечері сьогодні
Виставляти казано їм.

П о л о н і й

Правда.

Принц прохав ясновельможність вашу
Запросити подивитись нині
І послухать театральну справу.⁸⁰

К о р о л ь

З щирим серцем. Дуже, дуже радий,
Що охоту він до того має.
Ви розжеврять, любі друзі, більше
В нім охоту до утіх подібних.

Р о з е н к р а н ц

Будем дбати. (Розенкр. і Гільд. виходять).

К о р о л ь

Ти, Гертрудо люба,
Нас лиши тут: Гамлета прикликать
Наказав я; він ніби випадком

Здиба тут Офелію сам-на-сам.
Я й Полоній, як шпиги законні,
Станем так, щоб бачить непомітно
Зустріч їх, і на тому, як буде
Гамлет наш поводитись в розмові,—
Вже себе переконаєм певно,
Чи його кохання жаль згризає,
Чи що инше.

Королева

Добре. Зараз вийду. (До Офелії).
Що-до вас, то я бажала б, серце,
Аби був в красі вабливій вашій
Божевілля сина мого привід.
Сподіваюсь, що чесноти ваші
Знов його на шлях прямий повернуть
Вам обом на щастя.

Офелія

І сама я

Так хотіла б, королево. (Королева виходить).

Полоній

Дочко,

Ти гуляй тут, ми ж, ясний королю,
Заховаймось, як-що воля ваша. (До Офелії)
На ось книжку! Ти читай, навмисне,
Щоб правдивіш самоту явити.
Гріх такий буває з нами часто:
Ми часами так потрапим вдати
На обличчі і покору й святість,
Що підласим навіть чорта медом.

Король

(На бік) О! То правда, щира правда. Тяжко
Слово те вп'ялось в моє сумління.
У повії вимащені щок
Для прикраси фарбою брудною
Не гидкіші за мій вчинок чорний,
Котрий я лукавим словом крию...
О, яка тяжка вага на серці!

П о л о н і й

Ось іде він—чую; заховаймось,
Мій королю!

(Ввіходить замислений).

Г а м л е т

Жити, чи не жити,
Ось що стало руба. Що шляхетніш, ⁸¹
Чи приймати і каміння й стріли
Од лихої, навісної долі,
Чи повстати на те море туги
Й тим повстанням все скінчити разом?
Вмерти—сном заснути й більш нічого,
І сказати, що той сон одразу
Нам урве усі душевні болі,
Силу мук, що спали нашій плоті,—
То такий кінець усім бажаний,
Що його повинні ми жадати.
Вмерти—як заснути... Може снити?
Ось в чім клопіт. Бо які сни можуть
Завітати у спанні тім мертвим,
Коли ми слабке це тіло скинем?
Ось що мусить запинити руку.
Так. Ця думка, ця непевність тільки
Нам і чинить довговічним горе.
Адже справді, хто б схотів терпіти
Цього світу утиски й зневаги
Дужих кривди, гордих дук образи,
В погордованім коханні муки,
Влад свавільства, суддів наших кривди,
Та наруги, що найкращим людям
Чинять ті недолюдки огидні.
Хто схотів би, коли б знав напевно,
Що ножем цим їх позбутись можна?
Хто б схотів весь вік в ярмі ходити,
Нидіть тяжко під життям злиденним,
Якби страх іще чогось по смерті,
Невідомість там-тої країни,
Звідкіля ніхто ще не вертався,

Не збивали боязкої волі.
І радніші ми терпіть тут лихо,
Ніж порватись до країв незнаних.
Так з нас совість полохливих робить,
Так одваги прирожденна барва
Полотніє від блідої думки;
Так завзяті й запальні заміри
З свого шляху вмить звертають на бік
І втрачають самих вчинків ймення
Перед тою гадкою... Цсс... тихо!..
Ось краса—Офелія.., О, зірко! ⁸²
В молитвах своїх згадай за мене. (Увіходить Офелія).

О ф е л і я

Добрий принце, як ся мали ці дні?

Г а м л е т

Дякую покійно вам, — нічого.

О ф е л і я

В мене єсть од вас дарунки, принце;
Я давно їх повернути мала,—
Так тепера, ось, візьміть, будь ласка.

Г а м л е т

Я вам зроду не давав нічого.

О ф е л і я

Принце ясний, добре вам відомо,
Що це так. До того ж свої речі
Супроводили ви пишним словом,
Що дарам потроювало ціну;
А тепер той чар пахучий витхнувсь,—
То й візьміть назад своє, бо серцю
Чесному убожіють одразу
Найдорожчі подарунки в світі,
Якщо той, хто їх дає, не любить.
Нате, принце!

Г а м л е т

Ха! Ви чесні, панно?

О ф е л і я

Принце?

Г а м л е т

І гарні?

О ф е л і я

Що ви хочете сказати, принце?

Г а м л е т

А те, що коли ви чесні й гарні, то чеснота ваша не повинна товаришувати з красою.⁸³

О ф е л і я

Хіба, принце, чеснота не найліпша подруга красі?

Г а м л е т

Далєбі, ні: бо краса може швидче зробити з чесноти зводню, аніж чеснота переробить красу на свій штиб. Це було колись парадоксом, — тепер же аксіомою стало. Я кохав вас колись.

О ф е л і я

Справді, принце; ви давали мені підставу вірити тому.

Г а м л е т

А вам не треба було няти мені віри, бо як не щепи до нашого дупла щирість, а воно все буде відгонити гнилизною. Я не кохав вас ніколи.

О ф е л і я

Тим гірше — ви мене дурили!

Г а м л е т

Іди в черниці.⁸⁴ Нащо тобі плодити грішників неприяких? Я сам може й чесний; а проте можу собі закинути такі вчинки, що краще було б моїй матері на світ мене не появляти. Я надто гордий,

мстивий, зарозумілий; та я можу зворушити в собі стільки гріхів, що і в думці їх не зміркуєш, у гадці їх не змалюєш, та на всіх не вистарчить і часу. Навіщо ж отаким людям, як я, плазувати між небом і землею? Ми всі пройдисвіти. Не звірайся нікому! Іди собі в черниці... Де ваш батько?

О ф е л і я

Дома, принце!

Г а м л е т

Замкніть за ним двері; хай він удає дурня тільки у власній хаті. Прощавайте!

О ф е л і я

Світе-боже, зглянься над ним!

Г а м л е т

Коли йтимеш ти заміж, то візьми від мене в посаг оцю зачумлену правду: будь ти чиста, як лід, і біла як сніг, а не втечеш поговору. Іди в черниці. Прощавай! А як конче хочеш заміж,—вибирай дурня: бо розумні дуже добре знають, яких гаспидів ви робите з їх. В черниці! Та не гайся! Прощавай!

О ф е л і я

О, зціліть його сили небесні!

Г а м л е т

Знаю я добре й про ваші підмальовування. Вам бог дав одно обличчя, а ви з нього робите друге: ви підстрибуєте, дриботите ніжками, шепелявите, вбираєте в шори божі створіння і виказуєте ваші свавольства за безневинність. Гетьте; буде вже, годі! З цього я збожеволів. Я вам скажу,—у нас більше шлюбів не буде; ті, що побралися, хай живуть всі, крім одного;⁸⁵ інші зостануться, якими були перше. Отже,—в черниці!

(Виходить).

О ф е л і я

О, яка душа величя, ясна
Потьмарилась. Царедворця погляд,
Мудреця розмова і лицарський,
Славний меч. Краса, надія, квітка
Королівства цілого. Звичаїв
Приклад, чемности зразок, освіти,
Із добірних добірніший,—й всё те
Геть зовсім загинуло! О, боже!
Хто від мене нещасливіш в світі?
Хто зазнав таке, люте горе,
Щоб гаразд насмакуватись меду
Од його тих обітниць співучих,
Й бачити, як цей славетний розум
Стратив цілість, ніби дзвін розбитий.
Бачити, як цей хороший образ,
Молодощів і краса й оздоба,
В'яне, сохне в божевільній мрії.
Лихо тяжке! Що я перше зріла—
Й що тепера бачити я мушу!

(Король і Полоній виходять).

К о р о л ь

Не коханням, ні, не тим він хворий:
У речах його якійсь є нелад,
Та немає божевілля. Правда,
На душі щось завелось у його,
Що гризе журбою; я боюся,
Щоб з того не виплодилось лиха.
Аби тому запобігти, ось що
Я намислив: Гамлета нам треба
Вислати до Англії,—хай править
З англійців данину нам належну.
Може море і країни інші,
Всякі зміни звичок і звичаїв
Проженуть з душі його щось те,
Що йому так тяжко трудить мозок,
Що й на себе став уже тепера
Непохожий. А твоя як думка?

Половій

Це обачно і гаразд; проте я
Мислю все, що тій його гризоті
Привід—то зневажене кохання.
Ти, Офеліє, не переказуй,
Гамлет що тут говорив з тобою,
Бо сами ми чули; хай що вволить,
Чинить все ясновельможність ваша,
А моя, за дозволем, порада,—
Хай сама ще королева-мати
Уночі, по театровій справі,
Поговорить з сином щиро на-сам
І нахилить їй одкрити душу.
Я ж, королю, з вашого дозволу,
Там підслухав би розмову їхню.
Якщо й мати не розвіда правди,
Хай тоді він в Англію береться,
Або в инше запакуйте місце,
Де вже вкаже ваша мудрість славна.

Король

Так і буде... І вельможних дурість
Не повинна без сторожі бути.

(Виходять).

СЦЕНА 2.

Велика світлиця в паладі.

(Ввіходить Гамлет і кілька акторів).

Гамлет

Прокажи монолог, будь ласка, як я тобі показував,—легко і вільно; бо якщо почнеш галасувати, як здебільшого наші актори, то краще нехай вигукує мої вірші вуличник-горлань. Не пилай повітря руками, оттак, а роби все помалу, бо й серед зливи, серед бурі, мовляв, серед самого виру пристрасти повинен ти міру і владу над собою мати. О, це мене до живого пече, коли я слухаю якого-

небудь бевзя з розпатлавою перукою, як він шма-тує і шарпає свою пристрасть, аби лиш догодити юрбі, бо вона тільки і вважає на вихиляси та лемент. Я б такого канчуками, здається, провчив, щоб знав, як переборщати і нівечити тим найкращі твори. Гляди ж, стережися цього!⁸⁶

1 Актор

Будьте певні, принце!

Гамлет

Не будь проте і млявий, але нехай тобі пово-дарем стане добрий твій розум. Вважай, щоб у тебе був завжди в згоді рух із словом і слово з рухом, а натури не надсилуй ніколи, бо як переборщиш, то не досягнеш мети, яку театр мав, має і матиме од початку свого і до кінця віку: він повинен бути дзеркалом природі, показувати чесноті її власне обличчя, гріхові—його образ, і самому нашому часові його вигляд і форму.⁸⁷ Тепер як ви передасте, чи не додасте чого, то бодай і реготався б неук, проте людина тямуща здосадує, а вам його присуд цінніший за всі. О, я бачив акторів, котрих куди-як величали, а вони, про мене, ні рухом, ні вимовою, не скидались ні на християн, ні на поганців, ні на людей навіть. Вони так индичились та ревли, що я думав, прости гос-поди, чи не на жарт яка потвора навела замість людей оцих виродків.

1 Актор

Сподіваюсь, що в нас буде небагато такого.

Гамлет

Краще, щоб зовсім не було. Та вважай-но, щоб актори, що грають блазнів, не передавали жартів; бо вони часами, аби зняти регіт, дуріють і регочуться саме тоді, коли на кону відбувається щось

поважне. Це негаразд і свідчить про мізерну амбіцію блазенську. Ну, ідіть, приготуйтеся.

(Актори виходять).

(Входять Полоній, Розенкранц і Гільденштерн).

Г а м л е т (До Полонія)

Пане! Наш король, скажіть, чи буде
Слухати цікаву цю виставу?

П о л о н і й

Так, і королева теж, та й зараз.

Г а м л е т

Мусять всі актори поспішати!

(Полоній виходить). (До Розенкранца та Гільденштерна).

Може б ви пішли допомагати?

Розенкранц і Гільденштерн
Добре, принце.

(Обидва виходять. Гораціо входить).

Г а м л е т

Гораціо? Здоров!

Г о р а ц і о

Тут я, пане любий; до послуги.

Г а м л е т

З ким мені доводилося знатись,
Найдиріший—ти мені здаєшся.

Г о р а ц і о

Коханий принце!

Г а м л е т

Ні, не думай, що тобі лежу я,
Бо який прибуток мені з того?

Твій прибуток—то здоровий розум,
Він тебе і зодяга й годує.
То ж навіщо бідаку лестити?
Ні, нехай язик медовий лиже
Ту дурну пишноту; хай же гнуться
Інші всі хисткі, гнучкі коліна
Там, де можуть запобігти ласки.
Слухай, друже! Поки серце чуле
Було паном вибору свого
І людей розпізнавати вміло,
То до тебе найщиріш схилилось:
Бо один ти вмів з чолом веселим
На душі ховати прикру муку;
Ти один од долі ласку й бійку
Міг приймати за спасибі рівно.
Той щасливий, в кого кров і розум
В певній згоді: він не буде зроду
Дудкою під пальцями Фортуни,
На який вона що хтіла б грала.
Дай мені такого чоловіка,
Щоб не був своїх жадоб слугою,—
То його я заховаю в серці,
В самім серці мого серця навіть,—
Як тебе. Ну, годі! слухай, цю ніч
Перед дядьком-королем актори
Виставляти будуть сцену схожу
До того, як батька мого вбито.
Будь же ласка, коли будуть грати
Місце те, не зводь очей із дядька,
Стережи стома очима пильно:
Як злочинство, з потайного кубла
Хоч єдиним покриком не вирне,
То мара, що бачили ми ніччю—
Сатанинська сила, привид з пекла,
А мої підозрення всі хибні
І чорніші від кліщів Вулкана.
Наглядай же ти за ним уважно,
А я сам пройму очима наскрізь
Вид його, та по тому складемо

Ми до купи те, що вдвох завважим,
І тоді вже будем знати.

Г о р а ц і о

Добре,
Любий принце. Як що він украде
За всю сцену в мого ока крихту,—
За крадіжку я відповідаю.

Г а м л е т

Ось ідуть вже. Я вдавати мушу
Геть байдужого. Іди, на місце.

(Музика й сурми. Данський марш).

(Ввіходять: Король, Королева, Полоній, Офелія, Розенкранд,
Гільденштерн та інші. Сторожа з смолоскипами).

К о р о л ь

Як ся має, наш небіж Гамлет?

Г а м л е т

Дуже, дуже добре. Харчуюсь, як хамелеон,⁸⁸
ковтаю повітря і заїдаю обіцянками. Ви б тим
каплуна не одгодували.

К о р о л ь

Це не відповідь, Гамлете; твої слова—не про
мене річ.

Г а м л е т

Та тепер і не про мене вже більше. (До Полонія)
Ви, добродію, казали, що грали колись в універ-
ситеті.

П о л о н і й

Так, принце, і йшов за доброго актора.

Г а м л е т

А що ви грали?

Полоній

Грав Юлія Цезаря; мене в Капітолії вбито; забив мене Брут.⁸⁹

Гамлет

Це брутална справа—забити таке капітальне теля...

Чи готові актори?

Розенкранц

Готові, принце; вашого наказу ждуть.

Королева

Коханий, Гамлете, сідай тут біля мене.

Гамлет

Ні, мамо: (Показує на Офелію) ось магніт з більшим притягом.

Полоній

(До короля)

О, о! Помічаєте?

Гамлет

(Лягаючи біля ніг Офелії)

Чи можна, панно, лягти у ваші коліна?

Офелія

Ні, принце.

Гамлет

Я хотів сказати, чи можна прилягти до ваших колін?

Офелія

Можна, принце.

Гамлет

Невже ви думали, що я мав погане на думці?

Офелія

Я нічого не думала, принце.

Гамлет

Що ж! Це думка хороша лягти біля дівчини.⁹⁰

Офелія

Що, принце?

Гамлет

Нічого.

Офелія

Ви щось веселі сьогодні?

Гамлет

Хто? Я?

Офелія

Так, принце.

Гамлет

О, я тільки ваш блазень. Щоб найкраще людям і робити, як не веселитись? Дивіться, яка радісна моя мати, а нема ще двох годин, як поховала мого батька.

Офелія

Ні, бо, принце: буде двічі два місяці.

Гамлет

Так давно вже? То хай же якийсь біс одягається в чорне, а я вберу соболі. Господи! Два місяці, як умер, і не забули ще й досі! О, сподіватись можна, що пам'ять про якогось всесвітнього лицаря переживе його на яких шівроку. Але мати божа, для того він мусить набудувати церков, а то його забудуть, як ото у пісні: «Ой леле, леле! коника забули!»⁹¹.

(Грають у сурми. Починається пантоміма. Виходять на кін король і королева, удають дуже закоханих. Вони обіймаються. Королева стає навколішки і руками показує, яка вона щира. Король підводить її і схиляє голову до неї на плече, а потім лягає на лаві в альтанці. Вона завваживши, що той спить,

виходить. Тоді з'являється якась личина, здимає з короля корону, цілує її, а йому в ухо вливає отруту і виходить. Вертається Королева, дивиться, що чоловік мертвий і починає голосити. Душогуб надходить з двома чи з трьома людьми і теж плаче. Виносять трупа. Душогуб починає пускати бісиків перед королевою і спокушає її подарунками; та спочатку одхиляє їх прикро рукою, але врешті пристає на підмову. Вони виходять).⁹²

О ф е л і я

Що це мало б означати, принце?

Г а м л е т

Це чорна справа: тут криється якесь злочинство.

О ф е л і я

Певно, ця пантоміма, провіща, що виставлятимуть?

(Виходить Пролог).

Г а м л е т

А! Цей блазень нам розкаже: актори ніколи не вдержаться з секретом, а зараз вибрешуть.

О ф е л і я

А він нам скаже, що означає ця пантоміма?

Г а м л е т

Скаже і навіть всяку вашу міну вяснить. Ви тільки не посоромтесь показати, а він не посоромиться виставити.

О ф е л і я

Ви дуже злі, дуже. Я буду краще слухати сцену.

П р о л о г

Ми просимо для більшої зваги,
Схилившись у пояс низенько,
Щоб панство для нас і до сценки
Ласкаво схилило увагу.

Г а м л е т

Чи це пролог, чи напис на перстенику? ⁹³

О ф е л і я

Дуже коротке.

Г а м л е т

Як кохання жіноче.

(На кін виходять двоє акторів: Король і Королева сценові).

Сц. К о р о л ь

Вже тридцять раз огнисті коні Феба ⁹⁴
Пробігли колесом по простороні Неба
По-над водою і землею; тридцять літ ⁹⁵
Вже сяяв місячний, позичений той світ,
Нам уночі, змінючись чергою
Дванадцять раз що-року над землею,—
Відколи та любов злучила нам серця,
А Гіменей зложив на чола нам вінця.

Сц. К о р о л е в а

Хай сонце й місяць знов кружляють далі кола,
Кохання вірнеє не згасне в нас ніколи.
Але мій голубе, з якогось часу ти
Охляв, ослаб і став зовсім не тим,
Веселим, радісним, як то колись бувало...
Це журить і страшить мене таки чимало;
Та заспокойся ти, на мене не вважай,—
Кохання і страхи у жінки спільні, знай:
Вони або ніщо, або страшної міри.
В моє кохання ти не зломш зроду віри,—
Воно таке, як страх: що більше хто коха,
То дужче серце те й билиночка жаха.

Сц. К о р о л ь

А, справді, вірная, тебе я швидко кину;
Старіюсь я і сили в мене гинуть.
А ти ще по мені на гарнім світі сім
Пишатимеш в шанобі та красі,
А як зустрінеш ти до мислі чоловіка,
Ти руку знов...

Сц. Королева

О, ні! Крий, господи, до віку.
То не любов, а зрада вже б була.
Та будь я проклята за отакі діла!
Ота хіба обляже з другим ложе,
Котора першого ножем в труну положить.

Гамлет

Добра полинівка! Далєбі добра!

Сц. Королева

Удруге шлюб беруть з яких би то причин?
Тут не кохання вже, а тільки зиск один.
Мені ж здається так: я б вдруге мужа вбила,
Коли б на ложі знов другого припестила.

Сц. Король

Я вірю, рибонько, що речі твої щирі,
Але як часто ті ламаються заміри.
Вони не що друге, як спогаду раби,—
Хоч хутко родяться, але, проте, слабї:
Немов садовина, що по гілках рясніє,
Поки зелена ще, а ледве-но доспіє,—
То й падає на дїл з рясних вершин скорїш.
Ми забуваємо повинність ту найбільш,
В котрій самі собі ми винуватї стали;
Що обїдаємо в душевному запалї,
Те часто з запалом укупї промайне;
Веселї радощї і горе дошкульне,
Згасаючи, втрачають першу волю;
Чим в щастї більш смїху, тим більш в нещастї болю.
За горем—радощї, за радїстю—журба
На свїті мїняться; така всьому судьба,
Вона владає всїм, і щастям, і коханням.
Та хто здолає ще розміркувати питання:
А чи з любовію і щастя нас віта,
А чи за щастям, пак, любов до нас зліта.
Зубожів пишний пан—і розлетїлись друзї,
А бідний збагатів, то й ворог у послузі.

Здається все у нас через судьбу сліпу,
І та любов іде за щастям у тропу.
Якщо в достатках ми, то приятелів сила,
А кинься ти до них, коли біда скрутила,
Щоб чим допомогли тобі в твоїй нужді,
То з них не помочи, а лайки тільки жди.
Але скінчу я тим, чим я почав спочатку:
Бажання і діла в нас завжди мають сварку,
А наші задуми розвіє і вітрець,—
Бо не належить нам їх skutok і кінець...
Ти думаєш оде не вийти вдруге заміж,
Але цю думку ти лишиш зо мною в ямі ж.

Сц. Королева

Бодай мене земля оця не годувала
Бодай ні сонця я, ні зірок не вбачала;
Бодай не відала у день ніяких втіх,
Спокою уночі, бодай веселий сміх,
Надії радісні змінились на ридання;
Бодай замкнулась я в чернечі мурування,
Нехай померкне те, що радість потіша,
Нехай погине все, чого бажа душа,
Нехай прокля́н іде повсюди геть за мною,—
Як овдовівши раз знов стану я жоною.

Гамлет

(До Офелії)

А що як вона зламає оці присягання?

Сц. Король

О, як клянешся ти! Тепер, моя дружино,
Лиши ти тут мене самого на хвилину,
Бо тягота схила щось голову мені,
То може одурю я нудний день у сні.

Сц. Королева

Нехай дрімотонька приспить твій мозок тихо,
Нехай господь святий нас стереже од лиха.

(Сц. Король засинає. Королева виходить).

Гамлет

Як вам, мамо, подобається ця сцена?

Королева

Мені здається, що пані наобіцяла вже занадто..

Гамлет

О, аби тільки справдила!

Король

Ти знаєш цю сцену? Чи немає тут, бува, чого непоштивного?

Гамлет

Ні, ні! Самі жарти: у них і отрута до жарту, все до жарту,—нічогосінько непоштивного.

Король

А як зветься ця сцена?

Гамлет

Пастка на миші.⁹⁶ Це бачите, назвице наздогад. Тут мають виставити душогубство, що вчинено у Відні. Король зветься Гонзагом, а жінка його Баптистою. Ви ось бачите: це справді лиходійство страшенне; але менше з тим: нас і вашої вельможности воно не торкається,—у нас же совість ясна. Нехай шолудиві чухаються, а нам байдуже.⁹⁷ (На кін виходить Люціян). А оце Люціян, небіж королевий.

Офелія

Ви, принце, заступаєте хор, все пояснюючи, як у трагедії.

Гамлет

О, я міг би в'яснити також справу між вами і вашим коханцем, коли б побачив вашу комедію.

Офелія

Ви надто гострі, мій принце.

Гамлет

Вам варто тільки раз застогнати, і моя гострість притушиться.⁹⁸

Офелія

Що-раз гірше!

Гамлет

Нема-що—такі вже всі чоловіки. Ну, душогубе, починай! Кинь вихляси та викрутаси, а мерщій до діла!

Люціян

«Нехай-же, кряче помсти ворон».
Ні духа навкруги! Час слухний вже настав.
Ось сік зачумлений, надушений із трав,
Що знахарка опівночі збирала,
Варила три рази й отруту тричі клала...
Нехай отрута ця і сила чарівна
Порвуть йому життя одразу серед сна.

(Вливає отруту в ухо Королеві).

Гамлет

Він отруює його в садку, щоб захопити по ньому царство. Імення його Гонзаго. Це справедлива бувальщина і записана найширшою італійською мовою. Ви побачите зараз, як душогуб запобіжить ще кохання у вдови Гонзага.

Офелія

Король встає з місця...

Гамлет

Як, злякався фальшивої блискавки?⁹⁹

Королева

(До Короля) Що з тобою, господарю мій?!

Полоній

Зупиніть сцену!

Король

Посвітить мені! Ходім!

Полоній

Світла! Світла! Світла!

(Всі виходять опріч Гамлета і Гораціо)

Гамлет

Коза пострілена і плаче,
А цап радіє, що живий:
Одно, бач, плаче, друге скаче,
І завжди світ оцей такий.¹⁰⁰

А що, мій друже! Хіба оттакої штуки, та пучка пір'їв на голові, та ще двох бантів на черевиках з височеними закаблуками¹⁰¹ не досить, щоб і мене прийняли до гурту акторів, якщо, бува, занедбає мене доля.

Гораціо

Так, на пів-пая?

Гамлет

О, ні. На цілий:

Ти знаєш, мій Дамоне милий,
Що перш, серед царських осель
Судив Юпітер, а в цій хвилі
Царює чистий тут... павич.¹⁰²

Гораціо

Нема рими в останьому слові.

Гамлет

О, мій любий Гораціо, я тепер червінцями ладен платити за кожне слово привида. Ти зауважив?

Гораціо

Досконально, принце.

Гамлет

Коли розмова йшла про отруту...

Гораціо

Я пильнував за ним добре.

Гамлет

Ха, ха, ха! Музики сюди! Гей дударі!

Коли король цю сцену не вподобав,
То вже либонь вона не довподоби.

(Ввіходять Розенкранц і Гільденштерн)

Музики, гей!

Гільденштерн

Дозвольте мені сказати вам одно слово, принце.

Гамлет

Хоч цілу байку.

Гільденштерн

Король ясновельможний...

Гамлет

Ха!.. Що пак з ним сталося?

Гільденштерн

Пішов до покою дуже, дуже слабий.

Гамлет

З перепною, пане.¹⁰³

Гільденштерн

Ні, з пересердя, принце.

Гамлет

Ви б доклали більше розуму, коли б подалися сповістити лікарів, бо якби я узявся лікувати, то, може, розпалив би ще більш йому серце.

Гільденштерн

Впорядкуйте, пане ласкавий, розумніш ваші речі і не одхиляйте їх від мого доручення.

Гамлет

Я до рук даюсь, пане:—кажіть!

Гільденштерн

Королева, ваша мати, дуже ображена: послала мене до вас.

Гамлет

Здорові були!

Гільденштерн

Ні, мій принце добрий, ця гречність тепер недоречі. Якщо воля ваша дати мені розумну відповідь, то я виконаю бажання вашої матери,—якщо ні, я на тім і піду собі.

Гамлет

Я не можу, пане...

Гільденштерн

Що, принце?

Гамлет

Розумну відповідь дати; бо мій розум слабкий. Проте, пане, скільки я маю змоги, то радий служити вам, чи краще, як кажете, моїй матери. Ну то без зайвих слів,—до діла: отже моя мати каже...

Розенкранц

Ось що: ваше поводження здивувало і вразило її, страх.

Гамлет

О, дивний сину, що так можеш дивувати свою матір! Але може за цим материним дивом є що й далі? Кажіть!

Розенкранц

Вона хоче говорити з вами в покої своїм раніш, нім ляжете спати.

Гамлет

Ми послухаємо її, хоч би вона була мені десять раз матір'ю. Маєте ще що мені казати?

Розенкранц

Ви колись любили мене, господарю.

Гамлет

І досі люблю, клянусь оцими злодіями і хапачами.¹⁰⁴ (Показує на пальці)

Розенкранц

Принце ласкавий, що за причина вашої душевної турботи? Ви сами замикаєте двері своїй вільності, ховаючись з журбою від друга.

Гамлет

Мені, пане, ходу немає.

Розенкранц

Чи ж може то бути, коли власний голос короля закликає вас заступити по ньому престола в Данії.

Гамлет

Так пане, але поки сонце зійде... це прислів'я, здається трохи засняділо.¹⁰⁵ (Ввіходять дударі). А, дударі! А ну, лишень, мені дудку. (До Розенкранца та Гільденштерна) Дайте покій! Чого ви ходите за мною назирцем? Немов сіткою хочете накрити.

Гільденштерн

О, принце, якщо ревність моя надто смілива, то це з того, що люблю вас щиро.

Гамлет

Я щось не розумію цього добре. Може б ви на цій дудці заграли?

Гільденштерн

Не вмю, пане.

Гамлет

Будь ласка, прошу!

Гільденштерн

Далебі, принце, не вмію.

Гамлет

Змилуйтеся, прошу!

Гільденштерн

Я не знаю, навіть, як до неї й братись.

Гамлет

Так-само легко, як і брехати. Гуляйте пальцями по цих дірочках, а сюди ротом дміть, то й вийде музика напрочуд. Бачите,—ось дірочки.¹⁰⁶

Гільденштерн

Але я, принце, не зможу з дірочок цих видути жадної музики: просто не вмію.

Гамлет

Ну так бачите тепер, за яку мізерію ви мене маєте. Ви хочете на мені грати; ви вдаєте, що знаєте мої струни; ви хочете вирвати з душі моєї голос; примусити співати її од найнижчої до найвищої ноти. А тим часом й оцю цівку манесеньку, що має чудовий голос, не здолаєте примусити співати. Біс його батькові! Чи ви ж справді думаете, що на мені легше заграти, ніж на оцій дудці? Вважайте мене за який хочете струмент, ви зможете мене хіба збавити, але заграти на мені—зроду. (Ввіходить Полоній). Боже поможи вам, добродію!

Полоній

Принце, королева бажає з вами поговорити, зараз.

Гамлет

Бачите ви ген-геу хмарку? Точнісінько—верблюд.

Полоній

Їй же богу, верблюд точнісінький.

Гамлет

А мені здається, що воно скидається на тхора.

Полоній

Справді, так і зігнулось, мов тхір.

Гамлет

Або, як кіт.

Полоній

Самісінько, як кіт.

Гамлет

Ну, я зараз до матери йду... (до себе) Від цього
ошалієш справді... (Вголос) Я зараз буду.

Полоній

Я сповіщу про це.

Гамлет

Легко сказати — зараз. Лишіть мене, мої друзі,
самого.

(Гільденштерн, Розенкранц і Гораціо виходять).

Тепер саме чарівний час ночі,—
Всі могили роззявляють пащі
Й навіть пекло тхне отрутним духом
На цей світ. Отто б напитись крові!
Оттепер таку б вчинити справу,
Щоб і день здрігнувся з переляку.
Але цсс! До матери тепера!
Тихше серце! Не зречись природа,
Хай повік Неронове злочинство
Не пройме вогнем ці міцні груди.¹⁰⁷
Будь ти, Гамлете, по-людськи грізний,
Май кінджали не в руці, а в слові.
В цій розмові з матір'ю в-остатнє

Полукавте, мій язик і серце:
І які б я не казав погрози,—
Ти, душе, не згоджуйсь їх справдити.

(Виходить).

СЦЕНА 3.

Друга кімната в замку.

(Ввходять Король, Розенкранц і Гільденштерн).

Король

Остогид він... та й для нас непевно
Попускати його шаленству волю;
Так для того й лагодьтесь в дорогу,
Я наказа підпишу вам зразу—
І поїде в Англію він з вами.
Спокій царства не дає нам права
Легковажити страшні пригоди,
Що накликати на всіх нас може
Це шалене божевілля принца.

Гільденштерн

Ми, королю, злагодимось зараз,—
Клопіт це—для нас святій і божий
Пильнувати спокій той і благо
Сотень тисяч, що живуть і дишуть
Тільки-но життям величним вашим.

Розенкранц

Кожне, навіть і просте дихання,
Од нещастя боронитись мусить
Всею міццю, що душі належить;
То ж найпаче дух величній, з котрим
Сила інших ще диханнів злита.
Смерть царя не єсть одно сконання;
Так мов вир, вона все близьке тягне
У безодню. Це страшенне коло
На шпилі незміряної скелі;
Йому збито неосяжні спиці

З сотні тисяч незначних шматочків:
Коло впало,—і тоді з ним разом
Розлетяться всі ті дрібні речі
І погинуть у важкій руїні.
Так остатне короля зітхання
Лине вкупі з стогоном народу.

Король

Приготуйтеся, я прошу, найшвидче
У дорогу: ми повинні конче
Страх цей важкий у заліза взяти,
Бо на волі тут буя.

Розенкранц і Гільденштерн

Ми—зараз. (Виходять)
(Ввіходить Полоній)

Полоній

Мій королю, принц уже подався
До покоїв королеви-неньки.
Я за килим¹⁰⁸ стану, щоб почути
Всю розмову. Будьте певні,—матір
Там, на самоті його прошколить.¹⁰⁹
Але, як казалисьте ви мудро,
Хай чуже, не материне вухо,—
Сторонниче по самій природі,—
Захова нам дорогу ту сповідь.
Прощавайте, мій королю можний,
Я раніш, ніж покладетесь в ліжку,
Забіжу і розкажу, що вчую.

Король

Щира дяка, мій коханий пане.

(Полоній виходить).

О, мій вчинок гидкий аж до неба
Вже смердить; з ним перше і найстарше
Я ношу прокляття,—братовбивство!
Ні, не маю сили я молитись.
Хоч жадоба, рівно як і воля,

Поривають,—тільки гріх мій дужчий
За моє жадання. Й я що-хвилі,
Мов людина змучена, що має
Дві вини, вагаюсь, чим почати—
Та й обіма нехтую. Невже так,
Якби руку прókляту цю вкрила
Брата кров від неї товщим шаром,
Не достало б в милостивім небі
І дощу, щоб вибілити чисто?
Не на що ж і милосердя боже,
Як на те, щоб на гріхи впливати;
Та й молитва—ця подвійна сила—
Нас спочатку од гріха спиняти,—
А напотім про прощення дбати.
Вгору ж очі, гріх мій вже минувся.
Але як в моїм молитись стані,
Як почати маю я молитву?
«Боже мій! Прости гидкеє вбивство...»
Ні, я й досі тим добром владаю,
За якеє душогубство вдіяв:
Панство все, корона, добра жінка.
Хто ж простить, коли не зрікся правди.
На цім світі неправдивім може
Позолочена рука злочинця
Одкупитися від кари: часто
Так бува, що зиском од злочинства
І купують той закон продажний;
Але там, на тому світі—годі!
Там нема вже викруту: там вчинки
Мусять бути на-голо розкриті;
І коли ми станемо віч-на-віч
Проти наших всіх гріхів на небі,
Мусимо признатися в них щиро.
Що ж робити? Спробувать покути?
Сила та усе вчинити може.
Але що ж вона для того вчинить,
Хто не може каятися щиро?
О страшенна, невідклична доля!
Ох, і серце, що чорніш од смерти!

О, душе, погрузла у болоті,
Б'єшся ти, щоб вирватись на волю,
Та ще гірше у багнюці грузнеш...
Згляньтесь, сили пресвяті, рятуйте!
Гніться зараз негнучкі коліна,
Серце хиже, крицею окуте,
Стань м'ягким, як в немовлятка нерви:
Все ще може закінчитись добре.

(Відходить у глиб сцени і стає на-вколішки).

Г а м л е т

Ось коли убити його можна,
На молитві. Саме час... Я зараз...
І полине він на небо просто...
А чи ж помста буде це? Зміркуєм.
Лиходій убив у мене батька,
А я, син єдиний і коханий,
Посилаю в рай за це злочинця!
О, це ласка, нагорода навіть,
А не помста. Вбив він мого батька
На гріхах, що розвилися свіжо
Й красували як квітки весною;
І хто зна, опріч святого неба,
Ті страждання, що йому там впали,
А вони по нашій думці, вірі,—
Мусять бути невимовно тяжкі.
Чи це ж помста, як уб'ю цього я
Саме в той час, коли він вмиває
І готує у дорогу душу...
Ні!!
Меч в піхві! Чигаймо на хвилину
Найстрашнішу: як засне він п'яний,¹¹⁰
Чи бува розсатаніє в гніві,
Чи потоне у заласних втіхах,—
Чи за грою, чи за словом марним,
Чи за ділом, котре тхне прокльоном,
Отгоді пройми його ти, мече,
Але так, щоб сторчака в безодню
Полетів він догори п'ятами

І пошіс прокляту, чорну душу,
Як те пекло, де він має бути.
Мати жде... (До короля) Це проволока тільки
Дням твоїм, що хворі безнадійно. (Виходить)

К о р о л ь (Підводиться)

Слово лине догори, а думка
До землі, мов тягарем прибита.
Без чуття саме-но слово зроду
Не долине до осель господніх. (Виходить)

СЦЕНА 4.

Кімната у Королеви.

(Ввходять Королева і Полоній).

П о л о н і й

Зараз прийде. Ви наложите добре
І скажіть, що всі його шаленства
Через край, і годі їх терпіти;
Що й тепера тільки милость ваша
Його криє од палкого гніву.
Я сховаюсь, але, ясна пані,
Не спускайте.

Г а м л е т (За дверима)

Мати! Мати! Мати! 111

К о р о л е в а

О, будь певний, покладись на мене.
Одступися ж, бо уже я чую,
Що іде він. (Полоній ховається за килим)

Г а м л е т

Ось я, моя мати;
В чому справа?

К о р о л е в а

Гамлете, образив
Твого батька ти.

Гамлет

То ви вразили
Мого батька тяжко, мамо!

Королева

Годі!
Ти зо мною, як гультяй говориш!

Гамлет

Ні бо! Ви питаєте, як грішні...

Королева

Що це значить, Гамлете?

Гамлет

Що треба.

Королева

Ти забув вже, хто я.

Гамлет

Ні, хрестом божусь! Ви—королева,
Чоловіка свого брата—жінка,
І мені—бодай не так!—ви мати.

Королева

Якщо так, то я покличу інших,
Що з тобою поговорять.

Гамлет

Тихо!

Тут сідайте. А ні з місця! Звідсінь
Не пущу, аж поки не вкажу вам
У свічаді найтайнішу частку
Вас самих.

Королева

Мене ти хочеш вбити?
Гвалт! Рятуйте!

Полоній (З-за килима)

Гей, сюди! Рятуйте!

Гамлет

А—пацюк!.. (Б'є мечем у килим)
Здохай!.. Дукат,—що мертвий. ¹¹²

Полоній (З-за килима)

О, я вбитий! (Падає і вмирає)

Королева

Боже! Що вчинив ти?

Гамлет

Далєбі, не знаю! Там король був?

(Шідіймає килима й витягає Полонія)

Королева

О, який лихий, кривавий вчинок!

Гамлет

Так кривавий, добра, люба мати,
І сливе такий же само гидкий,
Як убити короля і вийти
Опісля за його брата заміж.

Королева

Як—убити короля?

Гамлет

Так, пані!

Я сказав. (До Полонія) А ти бридкий, причепо
Та цікавий блазню, прощавай-но!
Я гадав, там більший хтось, хитріший...
Так судилось... звідав ти тепера,
Що й прислужність небезпечна часом.

(До матери)

Не ламайте рук так! Угамуйтеся.
Сядьте тут, щоб я зламав вам серце;

Так, зламав... і я його зламаю,
Як воно з ламкого чого-небудь,
Як його оті гріховні звички
Не скували ще на мідь, на крицю,
Не зробили до чуття нездатним.

Королева

Що вчинила, що язик твій люто
Так кара мене словами?

Гамлет

Вчинок,
Що збруднив красу і цвіт чесноті,
Що назвав лукавством честь жіночу,
Що з чола безвинного кохання
Здер троянду й посадив болячку;
Що звернув ті присягання шлюбні
На такі ж брехливі, як божіння
В картника. О, той учинок, мамо,
Душу вирвав у чесного шлюбу
І зробив з закона пресвятого
Збірнину слів порожніх, марних.
Перед цим срамотнім, мамо, вчинком
Чоло неба запалало з гніву
І земля, ця нечутвенна твержа,
Вкрилась сумом, мов к страшному суду.

Королева

Боже мій!.. Який же єсть той вчинок,
Що й здалека гримотить так страшно?

Гамлет

Подивіться на оді малюнки,—
То портрети двох братів, ще й рідних.¹¹⁴
Глянь на цей. Яка краса в обличчі!
Аполона кучері, а чоло
Самого Юпітера і очі,
Мова Марса, — на страхи й накази.
Постать, стан! Та це вістун-Меркурій,
Як злітає він із високостей

Не зовіть уже нечестям більше,
Як у пристрасті хто согрішає,
Бо тепер і паморозь палає,
Твердий розум розпуска бажання.

Королева

Гамлете, не говори вже більше!
Ти в глибінь мене примусив глянуть,
І я там на дні душі уздріла
Невиводні, чорні, гідкі плями,
Що нічим вже змити їх не сила.

Гамлет

І те все для того, аби жити
На пітнявім, на смердючім ложі,
Аби пріти у коханні гідкім,
Жирувати у барлозі з гною!

Королева

О, мовчи, будь ласка: твої речі
Як ножами мої вуха ріжуть;
Годі, досить, Гамлете мій любий!

Гамлет

Душогубець! Лиходій! І злодій,
Що не вартий на двохсоту частку
Вашого покійного державця!
Не король, а блазень! Царства злодій,
Що украв з полиці діядему,
Та й сховав в свою кешеню.

Королева

Годі!
(Увіходить Привид).

Гамлет

Так, король з ганчірок, з ключця... Пробі!
Крийте мене крилами ясними
Херувими високостей божих! (До Привида)
Що ти хочеш, постате кохана?!

Королева

Боже мій! Стервся він...

Гамлет

Прийшов ти

Докоряти забарному сину,
Що марнує він і гнів і запал,
Не сповня твоїх наказів грізних?
О, кажи!

Привид

Не забувай-но, сину,
Що навідини мої ці мусять
Підживити згаслу твою звагу:
Глянь на матір, — жах її оціпив;
Став між нею та її сумлінням
В боротьбі цій, бо в слабому тілі
Найсильніше вигадки панують.
Говори, їй Гамлете!

Гамлет

Що з вами,

Королево?

Королева

Боже, що з тобою?

Щогляд ти в порожняву встромляєш,
Розмовляєш із повітрям. В очах
В тебе гра душа страшеним жахом,
І волосся — мов живе у тебе,
Наче військо до оружжя з сону
Устає на голові голками.
О, коханий сину, лий терпіння
На вогонь, що палить тебе жахом!
Що ти бачиш?

Гамлет

О, його там бачу!
Подивіться! Цей змарнілий образ!
Та коли б цей дух самим камінням

Повістив свою причину-тугу,
То й вони почули б і здрігнулись. (До Привида)
Не дивись, бо погляд твій стражденний
Розм'ягчить мою міцну одвагу
І тоді геть зблякне справжній колір
Того вчинку, що вчинити маю;
Замість крові, можуть ринуть сльози.

Королева

З ким говориш?

Гамлет

Вам хіба нічого
Там не видно?

Королева

Ні, зовсім нічого;
А проте я все, що є тут, бачу.

Гамлет

І нічого ви оце не чули?

Королева

Ані слова, прич самих нас.

Гамлет

Гляньте ж,
Подивіться. Он-де він зникає!..
Батько мій, як за життя убраний.
Гляньте! Он у двері він виходить.
(Привид виходить)

Королева

То все вигадав твій мозок хорий,
Бо гарячка викликає завжди
Ті химерні марева...

Гамлет

Гарячка?
Як, гарячка? Пульс у мене, мамо,

Як і в тебе, б'є спокійно, в міру,
І в йому здоров'я гра ритмічно.
Речі ті, що я казав, повірте,
Не шалені. Хочете, — на доказ
Прокажу вам їх до слова вдруге:
Чи ж в гарячці можна пам'ять мати?
Мамо, мамо! Заклинаю богом,
Не лестить оманною душі ви,
Що в мені говорить божевілля,
А не гріх ваш: тільки зверху трохи
Тим своєю пригоїте ви рану,
А зісподу гнити рана буде
І все тіло нишком вам отруїть.
Ой, покайтесь перед небом, мамо!
За минуле накладіть покуту,
Одцурайтесь того, що б́уло.
Не кладіть на гидке зілля гною,
Щоб воно ще більше не збуяло.
А мені простіть ви, мамо, правду, —
Бо в наш час задушливий од жиру,
Щира правда, чиста святість мусять
У гріха прохати опрощення,
Плазувати перед ним, благати,
Щоб дозволив їм добро вчинити!

К о р о л е в а

Гамлете! Мені на-двоє серце
Ти розкраяв.

Г а м л е т

Отже киньте

Половину ту гнилу й погану
Та живіть очищені з другою.
На-добраніч! А із дядьком ложа
Не діліть: коли чеснот немає, —
То ви ними хоч прикиньтесь зверху.
Звичка — сила сатанинська, дика,
Що з'їда всі почування наші;
Але тут, в цім разі, звичка — янгол
І дає до починаннів добрих

Нам одежу і хорошу й легку.
Ви стримайтесь цю ніч, вірте—завтра
Вам стриматися вже легче буде,
А позавтра, — ще багато легче:
Звичка в нас міняє і натуру,
Бо вона чарівну силу має, —
Чорта в нас всиляє і вигонить.
На-добраніч ще раз! Якщо в бога
Прагнете собі благословення,
То й мене благословіть, прошу я. (До Полонія)
А тебе, мій пане, шкода дуже;
Але певно так судило небо,
Щоб скарали ми один одного, —
І мене бичем своїм обрало.
За цю смерть, що заподіяв осліп,
Не вхлюсь я відповіди дати.
Труп візьму. Ну, ще раз вам добраніч!
За любов я мушу бути жорстоким.
Скорбний почин, а ще гірше жде нас.
Пару слів до вас ще маю, мамо.

Королева

Що чинити мушу?

Гамлет

Ви? нічого!

А ні-же з того, що я казав вам!
Хай отой король опухлий знову
Вас привабить до свого ложа;
Хай полащить по щоці ярливо,
Назове вас мишенятком любим,
Ви ж за пару поділунків брудних,¹¹⁸
Чи за те, що вам огорне шию
Лиходійною король рукою, —
Розкажіть, що тут було між нами.
Навсправжки, мов, я не божевільний,
А лукавлю, удаю все тільки.
Розкажіть, то буде справді добре.
Де ж царці мудрій, безневинній

Таїну цікаву заховати
Од кота, од кажана, од жаби.
Хто б втаїв те? Ні, на шкоду навіть
Розуму й звичайності — розкрийте!
Одчиніть на вашім дасі кóець,
Хай звідтіль летить, де хоче, птаство,
Ви ж самі, немов та мавпа в байці,
Спроби ради, у той кóець влізьте
Та й зломіть собі плигнувши шию.

К о р о л е в а

Вір, — якщо слова у нас із духа,
Якщо духом дихаєм, живемо, —
Я умру, а пари з уст не витхну
Про твою розмову.

Г а м л е т

Адже чули,
Що я мушу в Англію збиратись?

К о р о л е в а

Я й забула. Так, здається, певно.

Г а м л е т (на бік)

Вже листи печатками прибиті,
Їх до рук моїм колегам дано;
Я їм вірю, як гадюкам лютим, —
То ж вони мені дорогу мають
Показати в саму пащу зради.
Помагай-бі. А і втішно ж дуже
Минокopa вергонути вгору
Його ж власним ще й знаряддям. Добре!
Я — не я, коли під їх підкопи,
Не підриюсь ще на локіть глибше,
Та й знесу до місяця їх разом...
О, які розкоші, як зіткнуться
Хитрі справи на одній дорозі! (До Полонія)
Ну, почну я пакуватись з тебе:
Тра сховати тельбухи ці в хаті...

Прощавайте, на-добраніч, мамо!
Супокійним радця став тепера
Безцікавим, строгим та суворим,
А живий був блазнюком брехливим.
Ну, рушаймо! Треба й з вами, пане,
Покінчити. На-добраніч, мамо!

(Королева виходить в одні двері, а Гамлет у другі витягає
Полонія).

ЗАВІСА.

Д І Я І V.

СЦЕНА 1.

Велика зала у замку.

(Ввіходять Король, Королева, Розенкранц і Гільденштерн).

К о р о л ь (до Королеви)

Тв зітхаєш і тремтиш не дарма,
Розкажи, яка тому причина,
Бо її нам подобає знати.
Де твій син?

К о р о л е в а (До Розенкранца і Гільденш.).

Лишіть на час нас тут.

(Розенкранц і Гільденш. виходять)

О, мій друже, що сю ніч я зріла!

К о р о л ь

Що ж, Гертрудо? Гамлет що там діє?

К о р о л е в а

Скаженіє, мов те море люте,
Коли з вітром міряється в силі.
В навіженім нападі почув він,
Ніби щось за килимом шурхнуло,
В ту ж хвилину блеснув мечем він,
«А, пацюк!», несамовито крикнув,
І убив в запалі ненароком
Там, сердегу, діда...

Король

О, злий вчинок!
Не минуло б і самих нас теє,
Коли б ми були там: те свавілля
Пригрожа нещастям усім чисто —
Нам, тобі і кожному другому.
Ох, і хто ж за цей кривавий вчинок
Дасть відповідь? Упаде виною
Він на нас, бо ми були повинні
В шорн взяти молодого блазня,
Од людей його сховати далі.
А ми так його любили чуло,
Що не хтіли правді в вічі глянуть
І немов слабій в стидкій хворобі,
Ми її таїли страху ради,
Та й дали роз'ятритись уразі
І пожерти до кісток все тіло.
Де твій син?

Королева

Він поволік десь трупа.
А проте і в божевіллі сáмім
Гамлетів дух чистим сяйвом сяє,
Як те злото у руді між бруду:
Він над тим, що вдіяв, ревно плаче.

Король

Ну, ходім, Гертрудо!
Ледве сонце гір оцих черкнеться, —
Мусить він на кораблі вже бути.
Що ж до вчинку, то докласти мусим
Ми всю мудрість, все величчя наше,
Щоб гидоту виправить, покрити.
Гільденштерне, гей!

(Розенкранц і Гільденштерн ввіходять)

Ну, любі друзі,
Ви візьміть кого собі в підмогу,
Гамлет бо у божевільнім сказі
Вже убив Полонія і витяг

Із покою матері своєї.
Принца ви знайдіть і розпитайтеся,
До капиці однесіть ви трупа;
Та будь ласка, найхутчіш.

(Розенкранц і Гільденштерн виходять).

Гертрудо!

Треба нам до себе запросити
Розумніших та певніших друзів,
Щоби їх про все оповістити, —
Про той гріх, що скоївсь тут на лихо
І про те, що маєм ми чинити.
А тоді й прудкеє лихослів'я,
Що по світу з краю в край літає
І влуча своїм жалом отрутним,
Мов гармата у мету,—на цей раз
Наше ймення промине й пострелить
Лиш повітря вільне, невразливе.
Ну, ходімо. На душі у мене
Повно жаху і жалю й розради.

(Виходять)

СЦЕНА 2.

Друга кімната у замку.

(Ввіходить Гамлет)

Гамлет

Схований в певному місці.¹¹⁹

Голоси (За коном)

Гамлете, принце Гамлете!

Гамлет

Що там за гомін? Хто кличе Гамлета?
Сюди йдуть.

(Розенкранц і Гільденштерн увіходять)

Розенкранц

Що ви зробили з трупом, мій принце?

Гамлет

З'єднав його з порохом, бо він йому родич.

Розенкранц

Скажіть, де він, щоб ми могли взяти його й однести до каплиці.

Гамлет

Не йміть цьому віри.

Розенкранц

Чому не вірити?

Гамлет

Щоб я міг вашу таїну ховати, а свою—ні. До того ж хто й питається мене? Губка. А яку відповідь королевич може їй дати?

Розенкранц

Ви мене, принце, вважаєте за губку?

Гамлет

Так, пане, за губку, що втяга в себе королівські ласки, нагороди й накази. Але врешті такі послугачі королеві найпотрібніші: він хова їх за щелепами, мов мавпа, щоб перед тим, як ковтнути,—пожувати. Коли йому знадобиться те, що ви втягли в себе,—він тільки притисне губку, і знову вона стане суха.

Розенкранц

Я вас, принце, не розумію.

Гамлет

Дуже радий. Гостре слово спить в дурному вусі.

Розенкранц

Принце, ви повинні сказати нам, де труп, і йти до короля з нами.

Гамлет

Труп при королі, але король не при трупі.¹²⁰
Король—аби-що...

Гільденштерн

Аби-що́, ясний принце?

Гамлет

Або ніщо. Проведіть мене до нього. А ну, лисе,—
давай у схованки грати!

СЦЕНА 3.

Велика світлиця в замку.

(Ввіходить Король з придворцями).

Король (На бік)

Я послав шукати трупа й принца.
Небезпечно; о, страшенно навіть,
Що личина ця на волі ходить.
А проте його скрутити твердо,
По закону—я не маю зваги.
Він коханчик у юрби дурної,
Котра любить оком, а не глуздом;
І вважа вона лише на кару,
А на вчинки, на вину—ніколи.
Гамлетів щоб наглий виїзд з краю
Не зчинив тут галасу і бучі,
Треба так еам повернути справу,
Ніби це ще наша давня думка:
Бо хворобам безнадійним тільки
Й засобляють надзвичайні ліки,

(Ввіходить Розенкранц)

Або жодні. Ну, що там таке?

Розенкранц.

Не могли довідатись від нього,
Де він трупа заховав, королю.

Король

Де ж він сам?

Розенкранц

Тут, недалеко звідціль,
При сторожі; жде на вашу волю.

Король

Приведіть його сюди скоріше.

Розенкранц

Гільденштерне! Гей! Ведіте принца.

(Ввіходять Гамлет і Гільденштерн).

Король

Де ж Полоній, Гамлет? кажи бо!

Гамлет

На вечері.

Король

На вечері? Де ж?

Гамлет

Десь: тільки не він їсть, а його їдять; чималий гурт премудрих хробаків обсів його добре. Хробак, як бачите, над усім їстівним єдиний державець. Ми одгодуємо інші тварини, щоб ними одгодуватись самим, а себе ми годуємо хробакам на снідання. Ситий король і захарчований харпак,—тільки різні наїдки: дві potravи на однім столі. Такий-от кінець.

Король

Гай, гай!

Гамлет

Людина може піймати рибу на хробака, що з'їв короля, а потім з'їсти й рибу, що проковтнула хробака.

Король

Що ти хочеш цим сказати?

Гамлет

Нічого; я хотів тільки вам довести, що король може мандрувати по кишках у жебрака.

Король

Де Полоній?

Гамлет

На небі. Пошліть провідати. Якщо ваш посланець його там не знайде, то ви самі вже пошукайте його в супротивному місці.¹²¹ Але справді, коли ви його за місяць не знайдете, то певно вже почувете носом, ідучи на галерію по сходах.

Король

(До прислужників.

Ідіть скоріше, шукайте його там.

Гамлет

Не треба поспішати,—він почекає.

(Прислужники виходять)

Король

Гамлете,

Для безпечности тебе ж самого,
Котра нам у рівній мірі мила,
Як і скорбне те, що ти накоїв,—
Ти повинен за оцей твій вчинок
Зараз звідсіль як-найшвидче зникнуть.
Виряжайся ж; корабель в дорогу
Вже готовий, дме погожий вітер,
Ждуть тебе товариші, все чисто
Приспоряє в Англію рушати.

Гамлет

В Англію?

Король

Так, в Англію.

Гамлет

Добре.

Король

Бо так добре, і ти б у тому запевнивсь, якби міг знати наші заміри.

Гамлет

Я бачу херувима, що знає ці добрі заміри. Але їдьмо й до Англії. Ну, бувайте здорові, моя мамо!

Король

«Коханий твій батько»,—ти це хотів сказати?

Гамлет

Кажу ж: Моя мамо! Батько і матір,—це чоловік та жінка; а чоловік та жінка—одна спілка.¹²² Так таки, мамо! Рушаймо до Англії.

(Виходить)

Король

(До Розенкранца і Гільденштерна)

Йдіть за ним слідком і що-найшвидче
Заманіть на корабля. Не гайтесь!

Ми бажаєм, щоб він цю ніч рушив.

Все оте, що вам для справ потрібне,

Впакував я й запечатав. Гайда ж!

Та хапайтесь, яко мога, швидче!

Я прошу.

(Розенкранц і Гільденштерн виходять)

Ти ж, Англіє, тепера,

Як вважаєш ще на нашу приязнь,—

А потуга наша радить тебе,

Бо ще й досі червоніє в тебе

Рана та, що данський меч скривавив,—

І твій жах нас величати мусить,
То як ти ще чуєш це, байдуже
Не одхилиш нашої ти волі,
Що велить у цих листах таємних
Принцу Гамлету кінець вчинити.
Учини ж! Бо він вогнем жерущим
Палить кров, немов страшна отрута,—
Ти одна її сцілити можеш.
Поки я про смерть його не вчую,—
Доти все мені немиле в світі.

(Виходить).

СЦЕНА 4.

Долина в Данії.

(В'їздить Фортинбрас; за ним військо).

Фортинбрас

Капитане! Уклоніться низько
Королеві данському од мене
І скажіть йому, що з його ласки
Принц Норвезький дозволу прохає
Перейти по королевству військом.
Вам відомо, де ми маєм стрітись,
Як бува, його величність схоче
З нами власне словом помінятись,—
То йому засвідчити ми раді
Шанування наше,— так скажіте.

Капитан

Чую, принце.

Фортинбрас

Обачніш рушайте!

(Фортинбрас з військом іде далі).

(Ввіходять Гамлет, Розенкранц і Гільденштерн).

Гамлет

Військо це чиє, ласкавий пане?

Капитан

Це — Норвезьке.

Гамлет

Я б считав вас з ласки:
А куди воно оце прямує?

Капитан

Десь до Польщі.

Гамлет

Хто ним верховодить?

Капитан

Короля Норвезького племінник —
Фортинбрас.

Гамлет

Чи просто
Йдуть вони у саме серце Польщі,
Чи де-інде в пригряничне місце? ¹²³

Капитан

Правду вам сказати, любий пане,
Ми йдемо шматок землі підбити,
Звідкіль зиску — тільки слава гола.
Я б не дав в посесію за неї
І п'яти дукатів, далєбі-що;
Та хоч би й продать її навіки,
То сама Норвегія, чи Польща
У ціні не скористають більше.

Гамлет

Так поляки у такому разі
Й боронить її не будуть?

Капитан

Отже,
Навпаки: вже є залога, військо.

Г а м л е т

На оце змагання про билинку
Буде мало душ людських двох тисяч
І дукатів двох десятків тисяч.
От болячка, що розкоші чинять
При спокої і достатках легких;
Її зверху непримітно навіть,
А в середині вона ятриться
І вбива отрутою людину...
Чолом б'ю вам, мій шановний пане.

К а п и т а н

Йдіть щасливо.

(Виходить).

Р о з е н к р а н ц

Ви ідете, принце?

Г а м л е т

Я вас зараз нажену,—рушайте.
(Розенкранц і Гільденштерн виходять).
Як усе супроти мене встало,
Як шпига мою ліниву помсту.
Чи ж людина той, хто відчуває
Смак життя й найвище благо—в їжі
Та в спанні? Тварина він, не більше.
Та невже ж той, що створив нас дивно,
Дав нам розум, дав прозорі очі
Оглядать минуле і прийдешнє,—
Ті кебети, ті надання божі
Дарував на те невже ж він людям,
Щоб вони засняділи без вжитку?
Ну яка ж на те причина в мене,—
Чи коротка, як у звіря пам'ять,
Чи вагання надто полохливе,—
Міркування про конечні skutки?
А у тому міркуванні, певен,—
Поділивши на чотирі частки,—
Чвертка глузду, а три чвертки страху.

Я не знаю, нащо собі й досі
Я кажу ще: «треба це вчинити».
Тим хіба, що є і привід певний,
Єсть і сила, і бажання, й змога.
Приклади, як світ оцей великі,
Будять волю мляву—цеє військо,
Сильне, дуже може свідком бути.
Хто веде перед йому? Принц чулий,
Молоденький, гарний; запал принців
І завзяття гордовите, боже
Не вважають на сліпі пригоди,
Кида він життя своє тендітне
На непевні іграшки фортуни,
На страхи й на смерть—за шкаралущу!
Не того вкриває пишна слава,
Хто здійма за щось величчє руку,
А того, хто бореться до смерти
Й за билинку, коли честь вразили.
Що ж таке я за мізерне справді?
Вбили батька, оганьбили матір...
Мало цього, щоб спалити мозок,
Кров порвати? А у мене тихо
Спить усе. Та ось, мені на сором,
Двадцять тисяч чоловіка линуть
За пиху, за мрію на сконання
Йдуть на цвинтар, як на ліжко просто;
Будуть битись за таку місцину,
Де їм всім і повертатись ніяк,
Де й могили за-для тіл не стане.
О! Нехай думки мої і гадки
Прагнуть тільки крові що-хвилини
І нічого иншого не прагнуть.
(Виходить).

СЦЕНА 5.

Ельсинор; кімната у замку.
(Ввіходить королева і Гораціо).

Королева

Я не хочу говорити з нею.

Г о р а ц і о

Пильно так блага вона, і справді
Мов шалена... аж дивитись шкода.

К о р о л е в а

Що ж їй треба?

Г о р а ц і о

Все про батька править.
Каже, бачить, що цей світ лукавий,
Б'є себе у груди і зітхає,
За дрібничку сердиться й тупоче,
Промовляє темними словами,
Що навпіл незрозумілі навіть.
Річ її не визнача нічого;
А проте самої мови нелад
У людей справляє здогад всякий:
Кожен ловить те чи інше слово,
Та й зшива їх по своїй впадоби.
Та і справді, по очах понурих
По журливім голови хитанню,
Та по іншому,—завважить можна
В них непевну, але тяжку тугу.

К о р о л е в а

Мабуть з нею побалакати треба;
Бо вона посіяти здолає
Небезпечні здогади й зневірря
В голов'ях лихих. Нехай приходить. (Гораціо ви-
ходить).

От така того гріха натура.
Та тепер моїй душі недужій
Кожна річ, сама дурниця навіть,
Провіща якесь нещастя люте,
У злочинстві стільки марних жахів,
Що воно, страхаючися зради,
Видає само себе страхами.

(Г о р а ц і о в в і х о д и т ь з О ф е л і є ю ²⁴).

О ф е л і я

Де прекрасна королева данська?

К о р о л е в а

Що з тобою Офеліє?

О ф е л і я (Співає)

Як пізнати твого коханця,
По яких знаках?
По шлику, по патериці,
Та по постолах.¹²⁵

К о р о л е в а

Панно люба! Що ця пісня значить?

О ф е л і я

Що кажете? Слухайте, будь ласка, уважно.

(Співає)

Він умер, умер і зник десь, пані,
Вмер, покинув світ;
В головах—муріг зелений,
У ногах—граніт.

Ох!

(Ридає).

К о р о л е в а

Схаменися, Офеліє!

О ф е л і я

Слухайте, будь ласка, слухайте:

(Співає)

Покрив був, як нагірний сніг білий...
(Ввіходить король).

К о р о л е в а

(До короля) Подивися, мій друже!

О ф е л і я

(Співає далі)

В квіт пахучий уквітчаний скрізь,
І поліг у могилу мій милий;
Під дощем нерозважених сліз.

К о р о л ь

Як ся маєте, люба панно?

О ф е л і я

Добре. Щасти вам, боже! Кажуть, що сова, була
колись пекаревою дочкою...¹²⁶ Ох, господи! Ми
знаємо, що ми таке, та не знаємо, чим ми маємо
бути. Благослови, боже, вам страву.

К о р о л ь

Щось на здогад батька.

О ф е л і я

Годі про це вже, будь ласка; а як питають, що
це означає,—то одкажіть так:

На-добридень тобі зрана!
«Валентина» ниньки—знай.¹²⁷
Під вікном твоя кохана—
Уставай і привітай.
Він убравсь в одну хвилину,
Хутко двері одчинив...
Ввів до себе він дівчину,
Та не дівчину пустив.

К о р о л ь

Сердешна Офелія!

О ф е л і я

Вірте без клятьби: я скінчу...

Боже мій! Святі створіння!
Поратуйте сором мій!
Хіба в хлопців є сумління?

Всяк те зробить, аби зміг.
— Ти ж женитись присягався
Перед тим, як скоїв жарт.

А він одрікає:—

— І їй богу повінчався б,
Та тепер уже не варт.

Король

З якого часу вона така?

Офелія

Сподіваюсь, що все буде гаразд. Треба тільки
бути терпеливим; але я ніяк не вгамую сліз, що
його покладено в землю холодну. Брат мій мусить
про все довідатись... Спасибі за добру раду. Хай
подають карету. Добраніч, пані ласкаві; добраніч, мої
любі, добраніч! Добраніч!

(Виходить).

Король (Горацієві).

Иди за нею ти слідом, Горацій,
Доглядай, будь ласка, її бідну.

(Гораціо виходить).

Це отрута од тяжкої туги;
Джерело їй,—батькова смерть нагла.
Подивись Гертрудо!.. Ох, Гертрудо!
Як до нас злигодні рушить мають,
То вони не сунуть по одинці,
Наче шпійги,—юрбищами ринуть!
Зараз батька вбито їй; удруге
Син твій їде, навіженний блазень,
Що себе сам вигнав по заслuzі,
А слідом—колотиться простолюд
З темних догадок, пліток і чуток
Про ту смерть Полонія-сердеги;
(Необачно ми вчинили, пані,
Що тихенько поховали діда).
Знов тепер—Офелія сердешна
Душу чисту, ясну роз'єднала

З розумом, без розуму ж усі ми
Чи личини, а чи просто звірі.
А нарешті, що страшніш усього,
Брат її сюди вернувся потай
Із Парижа, сам не свій од дива,
Затаївся, а проте чимало
Має шепотинників, що здатні
Про смерть батькову чуток отрутних
Нашептати, і з дурної думки,
Як немає сліду, то вже певно
З вуха в вухо нас обвинуватять.
Все оце, моя Гертрудо мила,
Мов та бомба вдарила на мене
І мордує тисяччу смертями.

Королева

Господи! Що там за гвалт!

Король

Гей, люди!

Хто там є? Де гайдуки-швайцари?¹²⁸
Хай вартують двері ці.

(Вбігає придворець).

Придворець.

О, рятуйтеся, мій королю! Дикий
Океан, зламавши всі загати,
Так не рине навіжено-хутко
На подоли, як Лаерт завзятий,
На чолі бурхливої голоти,
Вашу варту до ноги валяє.
Королем його взива простолюд:
Буцім світ почався тільки ниньки,
Буцім древність, що зміцняє владу,
І звичаї, що дають їй силу,
Геть забуті й незнайомі люду.
Галасують: «Нам належить вибір!»
«Ми Лаерта королем поставим!»

Шапки вгору, лемент, ляск лунає
Аж до хмар: «Лаерт король наш буде!»

Королева

Як вони загавкали всі радо,
Що напали на тропу фальшиву.
Слід не там, собаки, пси зрадливі!

Король

Двері впали!

(За коном галас).

(Ввіходить Лаерт, за ним юрба дандів).

Лаерт

Де король той? Де він?
Ви, панове, за дверима стійте!

Данді

Ні, впустіть!

Лаерт

Будь ласка, я прошу вас!

Данді

Хай і так!

(Виходять з покою).

Лаерт

Спасибі вам. Там двері
Стережіть. О, гадино в короні,
Поверни мені ти батька зараз!

Королева

Угамуйся, мій Лаерте добрий.

Лаерт

О, коли б одна єдина крапля
Вгамувалася моєї крові, —
Довела б, що я байстрик негожий,

Мого б батька соромом покрила,
Чисте чоло ненці моїй чесній
Забруднила б прізвищем повії!

К о р о л ь

Через що на нас, скажи, Лаерте,
Повстаєш ти так страшенно люто?

(Гертруді)

Не вважай на нього, люба пані,
І не бійся за персону нашу:
В короля така свята заслона,
Що і зрада, глянувши на неї,
Кам'яніє у замірі чорнім.
Ти чого, посатанів, Лаерте?
Розкажи! Не руш його, Гертрудо!
Говори, мій друже!

Л а е р т
Де мій батько?..

К о р о л ь

Вмер.

К о р о л е в а

Але король невинуватий!

К о р о л ь

Хай він сам розпитує про всеє.

Л а е р т

Як умер він так раптово, нагло?
Я не дам себе дурить нікому!
В пекло геть мою рабську покору!
Сатані лютішому—присяга!
Совість, віра—в саму прірву пекла!
Нехтую отим прокляттям вічним...
Зваживсь я життя своє віддати
На поталу в цьому й тому світі...
Що б не сталося—одного бажаю;
Помстою упитися за батька!

Король

Хто ж зупинить?

Лаерт

Ні ввесь світ, ні люди,—
Власна воля тільки! Хоч у мене
І снаги і сили небагато,
Я й з малою засягну далеко!

Король

Тя, Лаерте, мій коханий, любий,
Допитатись тії правди хочеш
Про сконання дорогого батька?
Так невже ж твоя рука могутня
В запалі не схоче розрізнити
Ворогів од приятелів щирих,
Тих що виграли і що програли?

Лаерт

Ворогів мені подайте!

Король

Добре!

Хочеш знати їх?

Лаерт

А друзів щирих,
Я усіх їх пригорну́ до серця
І як птиця пелікан віддам їм
Кров свою за їх життя кохане.¹²⁹

Король

О, тепер говориш ти, як добрий,
Як юнак і син правдивий, чесний.
Що я сам в тій смерті неповинний,
Що ношу глибоко в серці тугу,—
Ти завважиш розумом так ясно,
Як ти бачиш день оцей очима.

Д а н ц і (За дверима)

Пропустіть її.

Л а е р т

Там гвалт і гомін.

(Ввіходить Офелія, чудно прибрана у квітки і соломку). 139

О, пожежо, висуши мій мозок!
Хай ропа із сліз, сім раз солоних,
До кінця мої зірниці виїсть!
Присягаюсь перед небом вічним,
Що за цеє божевілля, сестро,
Я візьму таку безмірну ціну,
Що од помсти упаде й важниця.
Квітко, зірко, горлице підбита,
Безневинна сестро моя рідна!
Зглянься, боже! Та невже ж можливо,
Щоб дівоцький молодецький розум
Був крихким, як і життя старече!
Вся її істота у коханні
Парою найтоншою взялася,—
І тепер душі ціннішу пахоц
Шле тому вона, кого кохає.

О ф е л і я

(Співає)

Понесли його геть
З непокритим лицем...
Ох і леле! Ніщо не допоможе...
І лилися, лились
Сльози дрібним дощем
На могилу. Пожальсь над ним, боже!

Прощай, голубе мій!

Л а е р т

Коли б розум твій до помсти кликав,
Не вразив би він так тяжко серця.

О ф е л і я

Вам треба співати:

В яму, в яму його
Закидайте хутчіш.

О, як цей приспівок до речі: управитель, бачите,
укравав дочку в свого господаря.

Ла е р т

В цім верзінні є глибокий зміст.

О ф е л і я

Ось розмарин; це на спомин. Згадуй же мене,
любий, прошу.

(Вибираючи квіти).

А ось тройлистя;—це замість дум.¹³⁰

Ла е р т

Божевілля наставля нас знову:
Пам'ять, бідна, з думами єднає.

О ф е л і я (До короля)

Ось вам кріп і дзвоники. (До королеви) А вам ось
рута; я й собі лишу трошки: ми обидві можемо на-
звати її зіллям божої ласки, тільки для вас вона має
инше значіння, чим для мене... Ось стокротка. Я б
вам дала і фіялок, так вони всі пов'яли, коли мій
батько помер...¹³¹ Кажуть що він гарно сколав.
(Співає)

Робіне, ти мій коханий,
Ти мені єдина втіха.¹³²

Ла е р т

І журбі, і гніву, й пеклу навіть,—
Надає вона краси і ласки

О ф е л і я

(Співає)

Чи не вернеться ж він
Чи не вернеться ж він?
Ні, ні, ні! Заснув він смертельно:
І заснув, голуб мій,
В домовині тісній,

Ні, не вернеться зроду він певно.

Голова од чола
Вся сріблиста була,
Борода, наче сніг той, біліла;
Він погинув, умер—
Марно плачем тепер...
Його душу там крий, божа сило.

Також молюсь я за всіх християн. Спаси вас,
боже. Прощавайте! (Виходить)

Л а е р т

Боже, боже! Чи ти ж бачиш цеє?!

К о р о л ь

Мушу я своїй сказати тузі
Щире слово. Ти не задураєш
Мого права. Підем звідци зараз;
Вибери найрозумніших друзів,
Хай вони з тобою нас розсудять,
Якщо я чи просто, чи призводом
Винуватим у цім ділі буду,—
То в одплату ти бери від мене
Королівство і життя й корону,
І все те, що зовемо ми нашим.
Як що ж ні,—то подаруй терпіння
І ми вкупі пошукаєм змоги
Вдовольнити помсту твою праву.

Л а е р т

Згода, так! Смерть батькова гвалтовна,
Таємничий похорон, непевний,—
Без меча, без броні, без клейнодів
Над його кістками; ані шани,
Ні яси, як слід би за звичаєм—
Все оце, немов той грім із неба,
Приклика мене довести помсту
До кінця.

Король

Доведи, і хай сокира
Упаде на винуватця тяжко!
Ну ходім, прошу тебе, зо мною.

(Виходять обидва)

СЦЕНА 6.

Друга кімната у замку.
(Ввіходять Гораціо і Слуга)

Гораціо

Хто зо мною говорити хоче?

Слуга

Моряки,—в них є листи до пана.

Гораціо

Упусти. (Слуга виходить)

Не знаю, хто б до мене
Обізвався і з якого краю,
Окрім Гамлета.

(Ввіходять моряки)

1 моряк

Здорові, пане!

Гораціо

Здорові!

1 моряк

На здоров'я не нарікаємо. Ось вам лист, пане,
од посланця, що мав їхати до Англії, коли ви
справді зветесь Гораціо, як мені казано.

Гораціо (Читає)

«Гораціо. Скоро прочитаєш цього листа, то поможи
одним людям дійти до короля:—вони мають листи і до нього.
Ми безмалъ два дні були в морі, як за нами почав уганяти
озброєний розбишацький корабель. Побачивши, що нашому
не втекти, ми мусили з одчаю стати до бою: зачепили гаки,

і я кинувся на ворожі банти. Коли це їхній корабель одчепивсь од нашого зразу і я сам zostавсь у полоні. Розбишаки повелися зо мною як виховані пройдисвіти, бо таки добре знали, що діють: мушу їм за це віддячити. Подай мої листи королеві, та хапайся так хутко до мене, як тікав би від смерти. Я тобі шепну на вухо такі слова, що занімієш; проте вони ще бліді перед самою правдою. Ці юнаки проведуть тебе аж до мене. Розенкранц і Гільденштерн самі прямують тепер до Англії. Я тобі розкажу й про них багато де-чого. Прощавай. Вічно, як знаєш, прихильний до тебе.

Г а м л е т . »

Йдіть за мною, я знайду вам змогу
Королеві ці листи віддати.
Та хапайтеся, щоб мене ще хутко
Провести до того, хто писав їх.
(Виходять)

СЦЕНА 7.

В замку.

(Ввходять К о р о л ь та Л а е р т)

К о р о л ь

Мусиш конче ти тепер, Лаерте,
Потвердити безневинність нашу;
Ти повинен записати в серці,
Що я щирий друг тобі, бо чув ти,
І досвідчивсь певно, що той самий,
Хто твого вбив батька, мав заміри
На моє життя.

Л а е р т

Здається ясно;
Але ви скажіть мені, для чого ж
Вчинки ці звіроцькі, кари гідні
Не судили ви судом правдивим?
Адже ваше і величчя й мудрість,
Ваша певність і все инше навіть
Мусили б до того вас схилити.

Король

Дві причини нарочиті мались,
Ка-зна-чим вони тобі б здалися,
А мені вони—непереможні:
Королева, Гамлетова мати,
Без душі свого сина любить,
А я сам,—чи то добро, чи кара—
Їй належу і душею й тілом.
Як зоря не сходить з свого кола,
Так мені без неї вже не жити.
Перше це,—а друге, чом я вчинок
Не хотів прилюдно ознаймити?—
Через схильність і любов народа
До убивці твого батька: змиють
Люди всі його злочинства чисто;
Як криниця обертає часом
Древо в камінь, так і люд звернув би
Кайдани злочинцеві у святощ.
Стріли наші в бурю цю за-легкі,
Їх би вітер од мети одкинув
І жалом би повернув на мене.

Лаерт

А у мене згинув батько чесний
І сестра у безпораднім стані...
Ох, коли б могли ожити в неї
Почування, то вона б покрила
Цілий світ чеснотою своєю.
Але жди! Помщуся я їй за тебе!

Король

Не тривож себе ти цим занадто.
Не вважай, що я із вовни зшитий,
Що мене вже небезпечність може
Ухопити за бороду безкарно,—
І я те візьму за жарти тільки.
Незабаром ти прочуєш більше.
Твого батька я любив без кривди,—

Та й себе ми жалуєм звичайно,—
Із цього ти зміркувати можеш...
(Ввіходить слуга)
Що нового скажеш?

С л у г а

Ось від принца
Лист до вас, королю найясніший,
А оце—до пані-королеви.

К о р о л ь

Гамлет пише? Хто приніс листи ці?

С л у г а

Моряки, як кажуть, мій королю.
Я не бачив їх у вічі. Клавдій
Одібрав од їх листи і потім
Дав мені до рук.

К о р о л ь

Лаерте, слухай,
Що він пише. (До слуги) Ти лиши нас тут.
(Слуга виходить)
(Читає)

Величній і вельможній королю! Знайте, що мене голого
висажено на беріг вашого царства.

Завтра я проситиму ласки стати перед ваші коро-
лівські очі, і тоді, якщо зглянетесь ви на мене, я розкажу
вам, яка кумедна халепа мене зненацька повернула назад.

Г а м л е т.

Що це значить? Та невже ж всі інші
Повернулись? Чи брехня, чи жарти?

Л а е р т

А рука знайома.

К о р о л ь

Гамлетова.

«Голий»... так. А в приписці стоїть ще—
«Сам-один». Яка в цім твоя рада?

Лаерт

Не зміркую, але хай приходить.
Одігріла серце моє хворе
Думка та, що я йому у вічі
Просто кину: «ось що ти накоїв!»

Король

Якщо так, Лаерте... та чи так бо?
А проте, як може бути інше?..
Хочеш ти поводитарем узяти
Тут мене?

Лаерт

З охотою, королю,
Аби ви не повели до миру.

Король

Мир верну лишень твоєму серцю.
Коли так, що Гамлет враз приїхав,—
Коли вже вхитрившись одхилити
Подорож,—він не поїде вдруге,—
Я тоді схилю його на діло,—
(Це в думках намислив я вже здавна) —
У якому він загине певно.
Смерть його не зчинить поговору,
Навіть мати визнає причину,—
В ній завважить тільки злу пригоду.

Лаерт

Я коритись буду вам, королю,
Тим радніш, як зробите мене ви
У цій справі вашою рукою.

Король

В цім і річ. Відколи ти повіявсь
По чужих краях, тебе раз-пораз
Вихваляли Гамлетові в очі,
Що в одному талані ти сяєш.
Всі твої знання й кебети вкупі

Не зривали заздности так в ньому,
Як оця, на мене, другорядна.

Ла е р т

Про яку ви кажете, королю?

К о р о л ь

Юнакові до бриля це стьожка,
Та потрібна; молодощам личить
І одежа показна, легенька,
А старому—тільки хутро тепле:
Тим—краса, цьому—здоров'я й шана...
Мабуть місяць, а чи два минуло,
Як у нас тут був нормандський лицар;
Я і сам французів добре знаю,—
Бився з ними: їздять всі в них верхи
На прочудо; але цей був дідько:
До сідла, мов дратвою пришитий,
Виробляв своїм конем такеє,
Що й не здумать, не згадать; здавалосьь,
Він і кінь—одно створіння вкупі.
Зміркувати неможливо навіть,
Як чинив він ті дива та штуки.

Ла е р т

Він нормандець, кажете?

К о р о л ь

Нормандець.

Ла е р т

Це Лямонд, клянусь життям.

К о р о л ь

Він самий.

Ла е р т

О, його я добре знаю; справді
Найдорожча він перлина в краї.

Король

Він тебе тут величав повсюди:
Вихваляв талан твій надзвичайний
І мечем і шаблею рубатись,
А ще надто на рапірах битись.
Він кричав: «було б це справжнє чудо,
Коли б зваживсь хто на герць з ним стати».
Присягавсь, що перебийці рідні
Зараз гублять вправність, хист і око —
Ледве стануть на двобій з тобою.
Слава ця так завзяла Гамлета,
Так йому струїла хижу заздрість,
Що він тільки і бажав одного,
Щоб вернувся ти до дому швидче,
І помірявсь з ним на герці. Ну, так...
Користуючись тим...

Лаерт

Чим, королю?

Король

Чи тобі пак батька твого шкода,
А чи ти малюнок тільки туги,—
Тільки образ без душі?

Лаерт

Для чого

Ви про це питаєте?

Король

Звичайно

Не того, щоб думав я, Лаерте,
Що ти батька не любив ніколи,
А того, що я, бач, добре знаю,
Що любов породження є часу¹³³
І сам час, як бачу я на ділі,
Зменшує вогонь її і силу;
Навіть в самім полум'ї любови

Гніт горить і темрявить він сляво.
Не бува ніщо раз-пораз гожим,
Бо і гоже, вибухнувши надто,
Умира од пересади зараз.
Як ти хочеш що зробити,—треба
Те чинити в мить ту, як захочеш;
Бо те «хочу» міниться і має
Стільки всяких рішень, скільки в світі,—
Язиків і рук, пригод і халеп.
І тоді вже наше «мушу» стане
Лиш одним зітханням сумним, марним,
Котре вадить, стишуючи муку.
Але годі, я вернусь до діла:
Гамлет тут! Ну, так що ти маєш
Розпочати, щоб любов до батька
Не словами довести, а ділом?

Лаерт

Мушу його вбити хоч би й в церкві.

Король

За-для вбивця справді й храм не захист,—
За-для помсти жодних меж немає.
Так отак, Лаерте, мій ласкавий:
Ти сиди в своїй господі тихо,
Гамлет же, вернувшись, сам провіда,
Що і ти прибув сюди. Ми зараз
Хваліїв до нього надішлемо,
Що талан твій піднесуть угору
Вдвоє вище, ніж француз підносив,
Й на останку зведемо вас в герці,
Й поб'ємося за обох об заклад.
Імовірний, необачний, щирий,
Тих рапір він оглядать не стане,
Непомітно ти замість тупої
Вибирай собі рапіру гостру
І оддяч, як сам здоров вже знаєш,
За смерть батька.

Ла е р т

Я й зроблю це, вірте,
Та й кінець ще умочу в отруту, — 134
Я купив у знахаря ці ліки
І вони такі смертельні, люті,
Що як ніж з краплиною одною
Доторкнувся б до живої крові,
То рятунку вже не жди: ніяке
В цілім світі найдорожче зілля,
Хоч яку б цілющу силу мало, —
Не здолає, визволить од смерти.
Я вмочу кінець рапіри гострий
В ту отруту і, аби торкнувся, —
Певна смерть.

К о р о л ь

Обмислим краще все це:
Зважмо добре, як, коли і чим ми
Досягнем мети найкраще цієї,
Бо як схибим, перекинем воза
Й крізь щаблі прогляне наша клажа, —
Краще нам і не рушати з місця.
Отже нам і другий шлях ще треба
У запасі на пригоду мати,
Як бува не виведе нас перший.
Стій, зміркуєм. Ми за кожен дотик
Вам призначим цінний, пишний заклад...
А, піймав!.. Як вас розпалить, —
(Ти для того нападай завзятіш),
Гамлет же попросить, часом, пити, —
Я йому такого всиплю трунку, —
Раз ковтне, то й виграли ми справу, —
Хоч би там твоє отрутне шило
І змілило. Але, тихо... Гомін.
(Ввіходить королева).
Що таке там, люба королево?

К о р о л е в а

За нещастям у тропу нещастя;
Так вони одно за другим близько

Завжди йдуть; твоя сестра, Лаерте,
Утопилась.

Ла е р т

Утопилась? Боже!
Де ж і як?

К о р о л е в а

Там біля річки саме
Є верба; гілля своє схилила
І зорить у кришталювий струмінь.
Оттуди Офелія з вінками
Надійшла, вінків вона химерних
Наплела з стокроток і волошок,
Жаливи та квіточок червоних,—
Вівчарі бридкі їх звать негоже,¹³⁵
А дівчата гречні «мерлим пальцем».
На похилу гілку бідна злізла,
Щоб вінками ту вербу скрасити,
А трухляве дерево й зломилось;
Так зненацька і вінки, і квітки,
І та гілка з нею разом вкупі
Геть шугнули в течію плакучу.
Біла одіж розметнулась пишно
Й затримала її трохи зверху...
Безталанна й не вбачала лиха.
Мов русалка по воді безпечна
Все пливла й пісень співала гарних,
Мов вродилась і зросла на хвилях.
Але довго не тривало теє:
Одіж вся обваженіла зараз,
Як води набралася доволі,
Й потягла на дно глибоке бідну, —
Од пісень чудових у могилу.

Ла е р т

Ох, невже навіки утопилась?!

К о р о л е в а

Утопилась.

Лаерт

Сестро, люба, мила,
Вже тепер води тобі за-досить
То я здержу сьози... здержу... здержу...
(Ридає).

Ні, либонь, це людська неміч, кволість,
Бо натура, не вважа на сором,
А бере своє. Ну, плачте ж, очі!
Потім більше бабою не буду.
Прощавайте, мій королю! В мене
Є багато слів страшних, вогненних,
І вони б спалахнули пекельно,
Якби їх оця дурниця,—сльози —
Не згасили...

Король

Ми слідом, Гертрудо,
За Лаертом підемо; я втишив
Гнів його. Боюсь, щоб ця пригода
Знов його не підпалила страшно.
Ну, мерщій ходімо ж.

(Виходять).

ЗАВІСА.

ДІЯ V.

СЦЕНА I.

Гробовище.

(Увіходять два могильники з рискалями) ¹³⁶.

1 МОГИЛЬНИК

Чи можна ж її по християнському ховати? Адже ж вона своєю волею шукала смерти.

2 МОГИЛЬНИК

Сказано, можна. Копай мерщій яму. Було по її слідство і зведено по християнському ховати.

1 МОГИЛЬНИК

Яким побитом? Хіба вона ради своєї оборони втопилася?

2 МОГИЛЬНИК

Мабуть так і постановлено.

1 МОГИЛЬНИК

Еге. Так, так,—не инакше: «самоборонячись». Ось тобі артикул в законі: коли я топлюсь охотою власною, то це буде уже вчинок, а вчинок має три ступні: почин, заходи й діло... Значить видиться, і бачиться, і виходить, що вона не втонула, а втопилася. ¹³⁷

2 м о г и л ь н и к

Ет! Слухай-бо, чоловіче добрий...

1 м о г и л ь н и к

Стривай! Ось вода—добре; ось людина—гаразд. Ну, коли людина іде до води і топиться, значить, хотів, не хотів, а пішов він туди: помічай добре. Але коли сама вода прийшла до людини і потопила її, то людина не сама втопилася. Отже, понеже хто невинний у своїй смерті, той не вкорочує собі і життя.

2 м о г и л ь н и к

Чи так і по закону?

1 м о г и л ь н и к

Як захоче влада, то й буде по закону.

2 м о г и л ь н и к

А хочеш знати правду? Якби мертва була не з вельможного роду, то не ховали б її на християнському цвинтарі.

1 м о г и л ь н и к

Либонь що й так; але тим гірш для вельможних, що їм вільніш вішатись і топиться, ніж иншим християнам. Дай-но мого рискаля. Нема стародавнішої шляхти, як садівники, городники й могиляники: їх ремесло з Адама.

2 м о г и л ь н и к

Чи був же Адам шляхтичем?

1 м о г и л ь н и к

Авже-ж: шляхтич першої руки.

2 м о г и л ь н и к

Та де там!

1 МОГИЛЬНИК

От тобі й—де там. Чи ти християнин, чи поганин? Як ти розумієш святе письмо? А письмо глагола: «Адам копав землю». Як же її копати без руки?¹³⁸ Я ще тебе про одно запитаю; якщо не одмовиш дотепно, то признайся, що ти...

2 МОГИЛЬНИК

Ну, ну!

1 МОГИЛЬНИК

Хто буде міцніше за муляра, корабельника й тесляра?

2 МОГИЛЬНИК

Шибеничник, бо його будова переживе тисячі жильців.

1 МОГИЛЬНИК

Добре, далєбі добре! Шибениця стає у послузі, але кому? Тому, хто лихо чинить. От ти і схибив, вважаючи шибеницю за міцнішу ніж церква:—значить тобі шибениця за церкву видалася. Ну, розваж справу краще.

2 МОГИЛЬНИК

Хто буде міцніше за муляра, корабельника й тесляра?..

1 МОГИЛЬНИК

Так. Одмовляй та й уже.

2 МОГИЛЬНИК

Далєбі, зараз скажу...

1 МОГИЛЬНИК

Ну!

2 МОГИЛЬНИК

Чорт його зна!..

(Здаля виходять Гамлет і Горадію).

І МОГИЛЬНИК

Не надсажуй мозківниці; не підженеш батогом шкапи. А коли тебе знов запитає хто про це, то так одкажи:—могильник. Його домовини стоять аж до страшного суду. Ну, метнися, лишень, до шинку, та принеси квартиру.

(2 могильн. виходить).

І МОГИЛЬНИК

(Копає і співає)

В літа красні парубочі¹³⁹
Як кохання в серці граю,
Милував я дні і ночі,
Та її того здавалось мало.

Гамлет

Цей мугир здається й не розуміє, що робить: копає яму на мертвого і виспівує собі.

Гораціо

Звичка зробила його до своєї роботи байдужим.

Гамлет

Справді: що менше працює рука, то делікатніша її чутливість.

І МОГИЛЬНИК

(Співає)

Але нишком старість люта
Мене в пазурі вхопила,
До землі прибила туга,
Що зовсім мені не мила.

(Викидає череп).

Гамлет

Цей череп теж мав язика і міг колись співати, а отой гультяй так і шпурляє його об землю, ніби якісь Каїнові щелепи. Може то була голова якого політика, що думав подужати й бога, а тепер його подужав і осел: чому—ні?

Г о р а ц і о

Можлива річ, принце.

Г а м л е т

Або якого придворця, що вмів тільки казати: «Добридень, любий принце. Як ся маєте, ясновельможний пане». А може й з такого мостивого пана, що вихваляв коня другому вельможному панові, аби той йому подарував—чи не правда ж?

Г о р а ц і о

Авже-ж.

Г а м л е т

Так, так. І тепер ця голова дісталася шановному пану хробакові; язик і губи згнили, а могильник заступом трощить щелепи. Зміна надзвичайна, коли б ми могли тільки постерегти її. Навіщо викохувались, зростали кістки ці, щоб ними грати у кеглі. Аж мої крутить, як про це здумаю.

І м о г и л ь н и к

(Співає)

Заступ, заступ і лопата,
На трунину покривало,
Та тісна у глині хата, —
Ось що гостеві зосталось.

(Викидає другого черепа).

Г а м л е т

Ось ще один. Хто зна, може це череп якого судді? Де ж тепер його статути, артикули, позви, скарги і хаптурі? Для чого ж він терпить, як цей гевал товче його брудною лопатою в лоба і не позиває його за безчестя? Гм... Може пронозою був за свого часу, скуповував і перепродував землі, маєтки... по купчих, заставах, контрактах, розписках і штрафх. Що ж тобі врешті придбали оті всі купчі і застави, хіба добру пригорщ болота, що ним наби-

лася твоя хитра макітра. Невже оті всі кріпості тільки цей шматок землі за ним закріпили, який і пара контрактів покриє. Та навіть його документи на власність — навряд чи й змістилися б у цій скрині, що йому за домовину, а тут і самому дідові місця тільки в малу міру. Як на тебе?

Г о р а ц і о

А ні клаптя більше, мій принце.

Г а м л е т

Адже пергамент на документи роблять з баранячої шкури?

Г о р а ц і о

Так, принце, і з телячої теж.

Г а м л е т

Барани ж і телята всі оті, що на його покладаються. Побалакаю з цим хлопцем. Гей! чия це яма?

І м о г и л ь н и к

Моя, пане. (Співає)

Та тісна у глині хата —
Ось що гостеві зосталось.

Г а м л е т

Звичайно твоя, бо ти в ній.

І м о г и л ь н и к

Ви надворі; то вона й не ваша; і я хоч не зовсім у ній, та вона моя.

Г а м л е т

Дуриш, брате, як кажеш, що твоя; це яма не для живих, а для мертвих. Значить збрехав єси, хлопче.

І м о г и л ь н и к

Брехня на місці не сидить: од мене до вас перескочить.

Гамлет

Для якого ж чоловіка копаєш?

1 могильник

Не для чоловіка.

Гамлет

Ну так для якої жінки?

1 могильник

І не для жінки.

Гамлет

Кого ж тут ховатимуть?

1 могильник

А те, що було колись жінкою, а тепер, царство небесне,—вмерло.

Гамлет

Хвацький зух. Треба йому одважувати слово по слову, бо инакше зараз піймає. Я вже помічаю три роки, Гораціо, що їй-богу, тепер світ стався якийсь занадто хитрий; та тепер селянин не дасть шляхтичеві собі наступити на ногу. Давно ти тут могильником?

1 могильник

Я став ним в найславніший за всі дні день, коли покійний король Гамлет подужав Фортинбраса.

Гамлет

А коли це було?

1 могильник

Невже не знаєте? А це ж кожен дурень зна. Того ж самого дня знайшовся і принц Гамлет, що тепер здурів і його заслано до Англії.

Гамлет

Так, а навіщо ж його туди заслано?

1 **могильник**

На те, що зсунувся з глазду, то певно в Англії його знайде, а як і не знайде—невеликий клопіт.

Гамлет

Чим невеликий клопіт?

1 **могильник**

А тим, що не помітять: там бо всі божевільні, як і він.

Гамлет

Від чого ж він збожеволів?

1 **могильник**

Та кажуть якось чудно.

Гамлет

Як чудно?

1 **могильник**

Та так, від того, що ніби розума стратив.

Гамлет

На яким же ґрунті?

1 **могильник**

Звісно на своїм, на Данськiм, де я змалку вже аж тридцять літ копаю.

Гамлет

Скільки часу людина в землі не зотліє?

1 **могильник**

Якщо не згнив перед смертю (тепер раз-у-раз трапляються пранцюваті трупи, що й на похорон не чекають), то продержить років вісім, дев'ять. Кожем'яка видержить дев'ять.

Гамлет

А чому ж він довше?

1 МОГИЛЬНИК

Ет, пане. Його власна шкура так виробилась у тій справі, що довго не пускатиме води. А знаєте, вода найгірший ворог вашим пеським трупам. Ось іще череп. Цей пролежав у землі двадцять і три роки.

Гамлет

А чий він?

1 МОГИЛЬНИК

Одного шльондриного сина,—а ви як думали?

Гамлет

Та я вже не знаю.

1 МОГИЛЬНИК

Чума на його голову! Раз оцей блазень виляв на мене цілу пляшку вина. Цей черепок, пане, належить Йорикові, що був за дурника в короля.

Гамлет

Цей, кажеш? (Бере черепа)

1 МОГИЛЬНИК

Цей самий.

Гамлет

А ну гляну. Ох, леле! Бідний Йоріку! Я його знавав, Гораціо.¹⁴⁰ Хлопець був невтомний на жарти, щедрий на вигадки: разів з тисячу носив він мене на спині; а тепер—яку зриває огиду; аж нудить на серці. Тут були губи: скільки то раз цілував я їх,—і не здумати. Де тепер твої жарти, пустощі, сміхи? Де пісні і ті блискучі витівки, од яких лягав усяк з реготу. І що ж,—тепер бракує тобі слова—по-сміятися над своєю власною оскалиною. Нема вуст: пропали. Піди ж ти, знайди яку пані в світлиці і скажи їй, що нехай би вона себе за життя і надалі фарбувала й шмарувала, а зрештою таки зоста-

неться оттакою ж марюкою. Хай вона заздалегідь посміється. Скажи мені, будь ласка, Гораціо, одно...

Г о р а ц і о

Що, принце?

Г а м л е т

Як твоя думка, чи й Олександр був оттаким у землі?

Г о р а ц і о

Авже-ж певно.

Г а м л е т

І так само душив? Фе! (Кидає черепа).

Г о р а ц і о

Конче так, принце.

Г а м л е т

На яку ж гидку потребу здались ми, Гораціо! Як кинеш гадками слідом за тим трупом славетнього Олександра, то опинишся й коло чопа в барилі.

Г о р а ц і о

Ну такий висновок зробити—трохи над-силу.

Г а м л е т

А ні трішечки: нема дивного там опинитися, йдучи слідом за його останками. Наприклад, слухай: Олександр умер, Олександра сховали, Олександр стрюх на порох, на глину; з глини роблять замазку, а замазкою, у яку повернувся Олександр, хто мені заборонить замазати барило з пивом?

Могутній Цезар вмер і перетрюх на глину,
Од вітру можна ним тепер замазати стіну.
Таке то. Від кого, либонь весь світ тремтів, —
На замазку пішов до мурів і дахів.

Але, цсс... тихо. Одступімось: он король...

(Виходить процесія. Поши з труною Офелії, за ними Лаерт з голосильниками; далі Король, Королева, придворці й інші).

Гамлет

Королева і придворне панство.
Хто б це був? Кого б ховати мали?
Чий би був це похорон без співів?
Знати зараз, що бездолець мертвий
Сам на себе руки зняти зваживсь.
Це хтось з дуків. Станьмо на бік трохи,
Й почекаймо... (Одступає далі з Горацієм).

Лаерт

Ще яка одправа
Буде далі?

Гамлет

То Лаерт, дивися, —
Щиросердий і хороший хлопець.

Лаерт

Ще яка одправа?

Священик

Ми і то вже
Чесць святу воздали по потребі,
Скільки нам це дозволяла й церква.
Смерть її була непевна надто,
І коли б не воля королівська,
То лежати б, по законам нашим,
Йй в землі несв'яченій до суду.
Замість щирих молитов благальних,
Провожали б мертве цеє тіло
До могили цеглою й камінням, —
Йй проте діставсь вінок дівочий,
Домовину всю барвінком вбрали,
І несли аж до могили з дзвоном.

Лаерт

Більш нічого?

1 Священик

Ні, нічого більше.

Ми б святу зневажили одправу,
Як би їй, як богобійним душам,
Проспівали панахиду повну.

Ла е р т

Домовину—в яму! Хай фіялки,
Проростуть з незайманого тіла,
А тобі скажу, жорстокий попе, —
Сам ти будеш в пеклі чорнім тліти,
А сестра між янголи полине.

Г а м л е т

Як?.. Офелія?...

К о р о л е в а

(Кидаючи квітки на труну).

Найкращій квітці
Ці квітки. Прощай! Тебе бажала
Бачити я Гамлету за жінку,
Сподівалась, зірко моя люба,
Покрашати ваше шлюбне ліжко,
А не цю завчасну домовину.

Ла е р т

О, бодай на голову проклятця,
Що злочинством звів твій ясний розум,
Впало лих і мордувань стонадцять!
Ще завждить! Спру не сипте землю,
Хай ще раз я обійму кохану. (Скакає у яму).
А тепера сипте свіжу глину
На живого з мертвою у-купі;
Насипайте ви таку могилу,
Щоб була за круті гори вища,
Щоб ховалась аж за сиві хмари,
Як чоло блакитного Олимпу.

Г а м л е т (Наближається)

Хто це тут свою скорботу-тугу
Вилива так голосно і пишно?

Чий це галас аж до зір лунає,
Що й вони спиняються із дива?¹⁴²
Гамлет я, принц данський! (Скакає в яму).

Ла е р т

(Кидається на нього).

Хай в пекло

Сатана твій дух несе! (Боротьба).

Г а м л е т

Негоже

Молишся. Геть з горла руки, прошу!
Хоч плохій я, не завзятий в гніві,
А проте ти стережися, брате,—
Бо й у мене небезпечно де-що...
Далі руки!

К о р о л ь

Розніміть їх зараз!

К о р о л е в а

Гамлете, ох, Гамлете!

У с і

Панове!

Г о р а ц і о

Угамуйтеся, мій ласковий пане!

(Де-які їх розводять і вони вилазять з ями).

Г а м л е т

Я за цю річ з ним змагатись буду,
Поки очі не склеплю навіки.

К о р о л е в а

За яку річ, сину мій, завіщо?

Г а м л е т

Я кохав Офелію так ревно,
Як братів і сорок тисяч вкупі
Не кохатимуть ніколи зроду. (До Лаерта).
Що ти здатен був вчинить для неї?

Король

О, Лаерте, він несамовитий!

Королева

(До Короля). Ти, на бога, з ним не сперечайся.

Гамлет

Ну, скажи, що здатен учинити?
Плакати, чи голодом моритись?
На шматки своє роздерти тіло?
Випити річку? З'їсти крокодила?..
Я вчиню все теє. Ти прийшов тут
Голосити і до неї в яму
Вєргатись на жаль мені, на прикрість,
І живцем із нею закопатись.
Можу й я! А ти провадив тут ще
Про могилу. Хай над нами зараз
Назсипають мільон їх разом,
Щоб гора верхівлям досягнула
Аж до бані вогневого неба,
Що при ній здалася б кожна цвяшком!
На ревіння кожен дурень здатний.

Королева

То шаленість. Так ще кілька часу
Буде його тяжко мордувати,
Потім зразу, мов голубка сива,
Вивівши діток золотоперих,
Він замовкне в тихім супокою.

Гамлет (До Лаерта).

Слухай, пане: за які ти вчинки
Негаразд поводишся зо мною?¹⁴³
Я любив тебе, як брата завжди...
Річ не в тім. Що б Геркулес не діяв,
Кішка нявка... ну, й собака гавкне.

(Виходить).

Король

Йди за ним, Гораціо, будь ласка.
(Гораціо виходить).

(До Лаерта). Насталі тернливість, любий друже,
Ти моїм вчорашнім словом. Зараз
До кінця доведемо ми справу.
(Королеві). Ти, Гертрудо, накажи, щоб пильно
Назирці за Гамлетом ходили. (На бік)
Цій могилі хрест живий потрібен,
А мені—давно жаданий спокій.
Швидко, швидко... Ще потерпим поки.

СЦЕНА 2.

Світлиця в замку

(Ввіходять Гамлет і Гораціо).

Г а м л е т

Друже мій, про це вже досить; отже
Поведем про друге. Пам'ятаєш
Всю пригоду добре?

Г о р а ц і о

Пам'ятаю

Все гаразд, мій принце.

Г а м л е т

В серці в мене
Наче чвара підняла тривогу,
Сон одлинув, і я мався гірше,
Аніж в'язень у заліза взятий.
Вмить я зваживсь... і та нагла звага
Хай святиться на цей раз. Ти знаєш,
Часом наглість нам стає в пригоді,
А обачні заміри і схиблять.
Це доводить, що є зверхня сила,
Котра нами у житті керує,
На який би шлях ми не ступили.

Г о р а ц і о

Так-то так...

Гамлет

Я з ліжка раптом скочив,
Взяв на опаш плащ мій і з каюти
Помацки пішов в п'ятьмі шукати,—
І знайшов пакета,—хап, та й знову
До свого кутка мерщій. Страх волю
Так напружив, що забув про честь я
Й розпечатав ті листи державні...
Там знайшов я,—що́ б ти думав, друже?—
Королівськеє шельмовство, от-що!
Наказ певний, а в йому набито
Тих причин—і, господи!—про спокій,
Данії і Англії рятуюнок,
Про страхи, якщо втече од смерти
Оттакий паливода й звірюка...
Так ото, щоби негайно, зараз,
Навіть кату не даючи часу
І сокиру нагострити,—зняти
Голову з плечей мені.

Гораціо

Чи ж правда?..

Гамлет

Ось наказ, ти прочитаєш потім
На дозвіллі, а тепера хочеш
Ти послухать, що і як вчинив я?

Гораціо

Розкажіть, будь ласка.

Гамлет

Я не мав, як влúчив в пастку, часу
І розмислить про ту справу добре,
Що це мала розпочатись зараз.
Ось, я сів, скомпонував лист другий
І списав, як тільки мога краде.
Перш я думав так, як наші дуки,

Що письмо хороше сором мати
І давав собі чимало праці,
Щоб того позбутися, та в час той
Надалось воно мені найкраще.¹⁴⁴
Хочеш знати, що в листі я правив?

Г о р а ц і о

Дуже принце.

Г а м л е т

Од самого ймення
Короля, до брата його в-других,
До поплечника мовляв свогого:
Якщо хоче нам зробити послугу,
Щоб між нас цвіла назавжди згода,
Наче пальма, щоб вінком з колосся
Спокій нас єднав і вічна приязнь
(Силу всяких «щоб» туди напхав я),—
То щоб зараз, скоро лист прогляне,
Без суда, без жодної розправи,
Не даючи і на сповідь часу,—
Посланців обох на той світ справив.

Г о р а ц і о

Як-же ви печатку приложили
До пакета?

Г а м л е т

Е, отут, мій друже,
Наді мною зглянулося небо.
При мені була тоді печатка
Батьківська,—зразок печатці Данській.
Лист згорнув так само я, як перший,
Надписав і приложив печатку
І одніс на перше місце тихо
І ніхто не постеріг підміни.
А на ранок сталась тая січа,—
Решту знаєш.

Г о р а ц і о

Голови втрають
Розенкранц і Гільденштерн напевно.

Г а м л е т

Що ж, сами оказії шукали...
Я спокійний совістю: схотілось
Встряти їм, ну власна воля й губить.
Небезпечно, бач, малим створінням
Між мечів блискучих і страшених
Двох потужних супротивців стати.

Г о р а ц і о

Ну й король же!

Г а м л е т

Що? Ще може мало?
Батька вбив, а матір звів на хльорку;
Крадькома став між народом данським
І моїми певними правами;
На моє життя закинув сітку
Та ще як лукаво. Чи ж не мушу
Я те все рукою цею змити?
Чи не гріх давати змогу й далі
Розчумлятись цій людській болячці?

Г о р а ц і о

Незабаром з Англії напишуть,
Як вчинили волю.

Г а м л е т

Незабаром;

А до того—час мені належить.
Витхнути життя людині—жарти.
Шкода дуже тільки, щирий друже,
Що з Лаертом запаливсь я надто:
Його справа є зразок з моєї;
Я люблю з душі його, шаную,

Але справді вихваляння горем
Кров мою всю збурило.

Г о р а ц і о

Ш-ш... хто там?

(Ввіходить Озрик).

О з р и к

Віншую вас, ясновельможний принце, (Кланяється)
з щасливим поворотом до Данії.

Г а м л е т

Щиро дякую, пане. (До Гораціо) Знаєш цього ко-
маря?

Г о р а ц і о

Ні, принце.

Г а м л е т

Тим краще для тебе, бо й знати його — огида.
Він має багато землі і худоби. Настав бидло паном
над бидлом, то його ясла будуть за королівським
столом. Це справжня сорока, але як мовляв тобі,
посідає великий смітник.

О з р и к

Ласкавий принце! Якщо вашій вельможності є
вільний час, то я мав би од його королівської ве-
личности переказати вам де-що.

Г а м л е т

Я вислухаю з найбільшою увагою. Нехай ваш
шлик лягає на своє місце: його ж до голови зроб-
лено.

О з р и к

Дякую вашій вельможності — тут дуже душно.

Г а м л е т

Де там! Навпаки дуже холодно: вітер з півночи.

О з р и к

Справді, принце, таки холодненько.

Г а м л е т

А проте щось мені здається, що душно, аж мло-сно,—чи то така моя вдача.

О з р и к

Слово честі, душно; так пече, принце, що аж... і не знаю... Його величність припоручили мені вам, принце, сказати, що побились за вашу вельможність у великий заклад... ось про що річ...

Г а м л е т

Не забувайте, будь ласка... (Показує на шлика, щоб надів).

О з р и к

Ні, слово честі, мені так вільніше, слово честі. Нещодавно прибув до нас гість, принце, Лаерт: слово честі, це юнак правдивий, спритний до всього, ввічливий, освічений, — і красень, слово честі, й слів мало, щоб його як слід похвалити. Та коли про нього щиро сказати, то він, слово честі, зразок чи якийсь календар найделікатніших манір та звичок: словом,—ви в йому знайдете всі найвишніші ознаки шляхетства.

Г а м л е т

В устах ваших, добродію, його добрі прикмети не блякнуть, а проте як би перелічити їх до цяти, то, знаю я, що в пам'яті й числа б не настигло: не здолала б вона вивчити всіх подробиць пишнот, бо не догнала б їх бистрого льоту. Що-до мене, то з щирого серця, я його вважаю за велетня духом, у нього таке багатство душевних добірних оздоб, що, слово честі, хіба в дзеркалі знайде він собі рівню, а всі інші обличчя будуть тінню, не більше.

О з р и к

Вельможний принц судить про нього з непохибною правдою.

Г а м л е т

Але ж до чого йдеться все це? Для чого ми марним словом шановне ймення трівожимо?

О з р и к

Як, принце?

Г о р а ц і о

(До Гамлета) Треба до такої голови добирати і її мову; ви були на це здатні, мій принце.

Г а м л е т

Для чого ви завели про того кавалера?

О з р и к

Про Лаерта?

Г а м л е т

Не про кого ж.

Г о р а ц і о

Гаманець його вже порожній; витратились всі золоті слова.

О з р и к

Я думаю, що ви не без свідомости...

Г а м л е т

Гаразд, коли ви про мене так думаете; хоча мені з того не велика користь... Що ж далі, пане?

О з р и к

Ви не без свідомости, принце, якою досконалістю володіє Лаерт.

Г а м л е т

В тому я не зважусь признатись, боячись рівняти себе: другого чоловіка можна добре спізнати тільки по самім собі.

О з р и к

Я тільки веду річ про його надзвичайний хист до зброї: про нього йде слава, що нема йому рівні в цій справі.

Г а м л е т

На якій же зброї він дужий?

О з р и к

На рапірах і запоясниках.

Г а м л е т

Себ-то на двох зброях. Ну далі.

О з р и к

Король, принце, поставив у заклад шість коней берберських, а Лаерт проти них, чув я, шість мечів і шість запоясників французьких. З усіма при них причандалами: піхвами, пасами, кутасами і таким иншим. Три наряди вироблені надзвичайно штучно, добрані гарно до зброї і оздоблені з великим смаком.

Г а м л е т

Що ви звете нарядами?

Г о р а ц і о

(Гамлетові). Намотуйтеся ви з ним добре, знаю, поки дійдете кінця.

О з р и к

Наряди, принце, — це паси до меча.¹⁴⁶

Г а м л е т

Таке слово можна було б хіба тоді вжити, коли б ми тягли при боці цілу гармату; поки-що зватимемо їх причандалами. Так, шість берберських коней проти шости французьких мечів з причандалами; три, кажете, дуже пишні: — правдивий французький заклад проти данського. А про що ж вони закладались?

О з р и к

Король заклався, принце, що з дванадцяти попадів Лаерт торкне рапірою вас не більше трьох разів, а Лаерт тримає за дев'ять. І це питання можна б зараз вирішити, коли б, ваша вельможність, зволили, з ласки своєї, відповідь дати.

Г а м л е т

А як я одмовлю—«ні»?

О з р и к

Я хотів, принце, сказати, коли згодитесь дати персону свою на пробу.

Г а м л е т

Я похожатиму тут у цій залі; коли це впада королеві,—то в мене час вільний. Хай принесуть рапіри; як що Лаерту охота і король не відступається від свого закладу, то я йому його виграю, якщо здолаю; коли ні, то на мою частку випадуть сором і зайві стусани.

О з р и к

Дозвольте таку дати від вас відповідь?

Г а м л е т

Багацько до цього, але додайте й прикрас, які вам до смаку.

О з р и к

Припоручаю прихильність свою вашій вельможній ласці.¹⁴⁷ (Виходить)

Г а м л е т

Вашій ласці... Добре робить, що сам припоручає себе, певно ні в кого б на це й язик не повернувся.

Г о р а ц і о

Полинув мов чайка з шкаралупкою від яйця на маківці.

Гамлет

Я думаю, що він без комплімента не брав мого з грудей у мамі. Багато тепер розвелось птахів такого пера, що тільки піймали вершечки з манір та звичаїв інших; вони, мов те шумовиння, піржуться голосними словами, а дмухні тільки на ті пухирі,—зараз луснуть. (Ввіходить придворець)

Придворець

Король прислав сюди Озрика повіншувати вас, принце, і той переказав, що ви чекаєте його в залі. Його величність посилає мене довідатись, чи ви сьогодні з Лаертом на герць хочете стати, а чи завтра?

Гамлет

В своїм слові я твердий, а воно згідне з королівським бажанням. Коли Лаерт готовий — я теж. Чи зараз, чи коли-небудь, аби, як тепер, я був охочим.

Придворець

То король, королева й царедворці сюди мають прийти.

Гамлет

Дуже раді.

Придворець

Королева просить, щоб ви перед герцем помірися з Лаертом.

Гамлет

Добра рада. (Придворець виходить)

Гораціо

Ви програєте заклад, принце.

Гамлет

Не думаю. З того часу, як він поїхав до Франції, я раз-у-раз працював з рапірами; маю проти його

корисні дані,—і виграю. Проте, не повіриш ти, як мені важко на серці. А втім, байдуже!

Г о р а ц і о

Але ж, принце...

Г а м л е т

Дурниця: мов передчуття яке на лихо. Це тільки бабу стрівожило б. .

Г о р а ц і о

Коли ваша душа чує щось недобре, то слухайтесь її. Я запобіжу цьому, щоб вони сюди не приходили, скажу, що ви маєте недобре.

Г а м л е т

Дай покій. Я сміюсь з передчуття: і горобець не впаде без божої волі. Коли час мій настав,—то не минеш його, а минеш—знати, не настав: чи тепер, чи потім—будьмо готові, та й уже. Адже ніхто не відає, що він втратить, то який там жаль втратити й загодя.

(Віходять Король, Королева, Лаерт, Озрик, придворці, прислужники несуть рапіри, стіл і дві чари з вином),

К о р о л ь

Руку дай, мій Гамлете, і зваду
Ти забудь на віки!

(Кладе руку Лаертову в руку Гамлетові).

Г а м л е т

Так, Лаерте,

Я тебе образив тяжко,—вибач,
Але вибач по шляхетськи, щиро!
Всім тутешнім, та й тобі напевно
Добре звісно, що я тяжко хворий.
Коли я що учинив такого,
Що вразило честь твою, й природу,
Серце, ймення,—я прилюдно свідчусь,
Що то був лиш божевільний напад.

Чи ж Лаерта то зневажив Гамлет?
Зроду, ні! Бо то не Гамлет,—тільки
Непритомний, а коли в гарячці
Скривдив він Лаерта, то вчинив те
Теж не він,—він тільки був знарядям,
А вчинило божевілля все те.
Якщо так, то Гамлета само́го
Скривджено, бо божевілля тяжке —
Лютий ворог бідному Гамлету.
Перед всім вельможним панством тута
Свідчу я, що ненавмисне діяв;
То невже в твоїм велебнім серці
Не знайду я оправдання? Вір ти,—
Через дах я кинув стрілку вгору
Й ненароком влучив нею брата.

Ла е р т

Досить, принце: —вдовольнилось серце,¹⁴⁸
А воно ж найбільш до помсти звало.
Але я ще по законам чести
Затриматися од згоди мушу,
Аж поки значні поважні люди,
Чести судді, не посвідчать словом,
Що я ймення не зневажу миром.
А поки що, вашу приязнь, принце,
Я приймаю за правдиву приязнь
І її я не ображу, вірте.

Г а м л е т

Щира дяка за це слово, друже,
Я тепер радніший буду стати
На цей герць братерський. Ну, почнемо!
Дайте нам рапіри.

Ла е р т

І для мене

Дайте добру.

Г а м л е т

Я тобі, Лаерте,
Буду просто за мету; як зірка

Серед ночі темної палає,
Так талан твій при моїй темноті
Ясно блисне.

Ла е р т

Кепкування, принце!

Г а м л е т

Ні, на слово.

К о р о л ь

Дай-но, Озрик любий,
Їм рапіри. Чи мій заклад знаєш,
Гамлете?

Г а м л е т

Так, мій королю, знаю:
Ваша милость прозаклались дуже
За нездару вояка.

К о р о л ь

Не страшно:

Я обох вас бачив... та до того ж
Ще Лаерт тобі дає і фори,—
Переваги в нас.

Ла е р т (Пробує рапіру)

Ця трохи тяжка,

Дайте другу. (Кидає, Г а м л е т бере її)

Г а м л е т

А мені так добра.
Довжини одної всі рапіри?

О з р и к

Рівні всі, мій ясний принце.

К о р о л ь

Кубки

Ці з вином сюди на стіл поставте,
Гамлет як торкне Лаерта вперше,

Або вдруге, чи одіб'є втретє,
То нехай гукнуть з гармат всіх разом:
За здоров'я любого нам принца
Буде пити ваш король і в кубок
Найдорожчу кине він перлину, —
Ще такої не було в коронах
Чотирьох державців перших данських.
Дайте кубки! Хай же бубни—сурмам,
Ті—гарматам, а гармати—небу
Рознесуть, щоб небо з високостей
До землі одмовило луною,
Що король п'є Гамлету на славу.
Починайте! Ви ж пильуйте, судці!

Г а м л е т

Стережіться.

Л а е р т

Я готовий, принце! (Починають герць)

Г а м л е т

Маєш раз!

Л а е р т

Ні!

Г а м л е т

Хай посвідчать судці!

О з р и к

Ткнули певно, принце.

К о р о л ь

Стійте! Гей, вина мерщій, бо п'ю я,
Гамлету на честь: твоя перлина!¹⁴⁹
Дайте кубок принцеві!

(Сурмлять сурми; гукають гармати)

Г а м л е т

Тривайте,

Ще, зітнуса; там поставьте, кубки.

Ну! (Починають) Ось знов раз. Що ти скажеш?

Лаерт

Правда,

Зачепили.

Король

Син наш вигра заклад.

Королева

Він гарячий і задуху має.¹⁵⁰
Гамлете, ось хустка, й чоло витри;
Королева п'є за успіх сина.

Гамлет

Дяка, мамо!

Король

Ні, не пий, Гертрудо!

Королева

Чом? Я хочу. Вибачай, королю. (П'є)

Король (На бік)

Там отрута у вині... Вже пізно!

Гамлет

Пить мені тепер не вільно, мамо...
Зараз....

Королева

Сину! Підійди, хоч витру я
Твоє чоло.

Лаерт

Я тепер, королю,
Ткну його.

Король

Не думаю.

Лаерт (На бік)

Сумління

Мою руку втримує...

Г а м л е т

Ну, втретє.
Ти жартуєш, мій Лаерте; з ласки
Я прошу: додай свою всю силу!
Ти мене вважаєш за дитину?

Л а е р т

Ваша думка? Стережіться ж, принце!
(Починають знов)

О з р и к

Жоден не зробив удару, жоден!

Л а е р т

Ну, пильнуй тепера!
(Л а е р т ранить Гамлета, потім в запалі вони мінються,
рапірами і Г а м л е т ранить Лаерта).

К о р о л ь

Розвести їх, запалились.

Г а м л е т

Ні, ще! (Королева падає)

О з р и к

Королевій зле, на поміч!

Г о р а ц і о

Ви в крові обидва, принце. ^{Сійте}Що це?

О з р и к

Вас Лаерте, ранено?

Л а е р т

Ох, Озрик,
У свою ж понавсь я власну пастку,
І мене убила власна зрада.

Г а м л е т

Що такеє, королевій?

Король
Вмліла,
Кров уздрівши.

Королева
Ні... ні... Трунок. Трунок.
Гамлете, мій сину! Трунок, Трунок...
То отрута! (Падає)

Гамлет
О, злочинство, зрада
Двері всі замкніть! Де зрадник?

Лаерт (Показує на короля)
Ось він,
Гамлет, ти отруєний,—тебе вже
Не врятують жодні ліки в світі
І життя твого на півгодини:
Ти в руці жалó зрадецьке маєш,
Бо воно й отруєне і гостре.
Я погинув сам в своїм лукавстві...
Бачиш впад і вже не встану більше...
Королева випила трутизну...
Смерть... король... король усьому винний!

Гамлет
І жалó отруєне? Кінчай же
Річ свою, трутизно. (Коле короля)

Озрик і Придворці
Зрада! Зрада!

Король
Пробі! Пробі! Друзі—тільки рана,
Тільки ранив...

Гамлет
На ж тобі, проклятий
Душогубе, ласолюбє данський!

Допивай до дна свій трунок власний.

(Заливає його трутизною з чари)

А що є перлина там? Іди вслід

За моєю матір'ю.

(Король умирає)

Ла е р т

Дістав він

По заслuzі: сам зварив отруту.

Гамлете шляхетний: попрощаймось!

Хай тобі не упаде на душу

Смерть моя і мого батька, друже,

А мені—твоя.

(Умирає)

Г а м л е т

Хай бог прощає.

За тобою зараз я. Горадій...

Умираю... Королева бідна,

Прощавай!.. Ви сплотніли всі тут,

Темні свідки, страшної пригоди.

Тремтите?.. коли б хоч трохи часу,

Коли б смерть... ох, кат цей невблаганний,—

Не стояла наді мною нагло,

Розказав би вам я... але дарма...

Годі вже... Гораціо... вмираю...

Ти ще жити на цім світі будеш,

Розкажи ти все про мене щиро,

Виправдай мою вину незвісним.

Г о р а ц і о

Не надійтесь! Я романин більше,

Аніж данець: в чарі є ще трунку.

Г а м л е т

Дай сюди, коли ти маєш душу!

Кинь на-бога, я тебе благаю:

Боже мій! Яка по смерті, друже,

Буде пляма на моєму йменню,

Якщо все лишиться таїною,

І як ти любив мене хоч трошки,

Не хапайсь до пресвятого раю,
Постраждай ще в цім злиденнім світі,
Щоб про мене розказати правду.

(Здаля чути марш; постріли і гомін за лаштунками)
Де це гомін військовий?

О з р и к

Вернувся
Фортинбарс молодший переможцем
Просто з Польші і вояцьким громом
Англійських він посланців вітає.

Г а м л е т

Ох, кінець мій!.. Прощавай, Горацій!
Вже стиснула дух страшна отрута,
Не діждуся і новин я навіть
З Англії; але тобі віщую,
Що обр: ним Фортинбрас тут буде, —
За нього і мій вмирущий голос...
Розкажи йому про все по правді...
А, кінець—мовчання... (Умирає).

Г о р а ц і о

Так, розбилось
Благородне серце. На-добраніч,
Мій коханий, мій хороший принце!
Хай небесні янголині співи
Колисають сон твій тихий в небі...
Нащо б'ють це в казани та в бубни?
(Увіходять Фортинбрас, англійські посланці та інші).

Ф о р т и н б р а с

Де страхи ці?

Г о р а ц і о

Що вам треба бачить?
Жах і надзвичайні лиходійства,
Не шукайте ж далі.

Фортинбрас

Різанина! ¹⁵²

Гвалт кривавий. Люта, горда смерте!
Бенкет ти собі в безоднях вічних
Учинила добрий, що одразу
Стільки принців положила трупом.

1 посланець

О, криваве видовище. Пізно
Привезли ми з Англії листи ці:
Мертве ухо те, якому мали
Повістити все ми, вже не вчує,
Що вчинили королівську волю,
Й Розенкранц і Гільденштерн сконали;
Хто ж за це нам одповість «спасибі»?

Гораціо

Вже ж не він, хоч-би були ще здатні
Ці уста промовити: ніколи
Не бажав він смерти їх. Панове,
Через те, що по кривавім вчинку
Ви з'явились з Англії і Польщі
Так раптово,—накажіть ці трупи
Положити на високих марах
Всім на очі, а мені дозвольте
Розказати миру,—що не знає,—
Як те сталось. Доведеться вчути,
Про криваві, надприродні вчинки,
Про страшні пригоди і покуту,
Про безвинні, неумисні вбивства,
Про зрадливі й вимушені кари,
І нарешті про задуми люті,
Що злочинцям на чоло й упали.
Все те вам я розкажучу по правді.

Фортинбрас

Те почути ми бажаєм зараз
І скликаєм всіх вельмож до ради.

Щастя я своє з жалем стрічаю:
На корону цю права я маю
І про них вселюдно ознаймую.

Г о р а ц і о

Мушу й я про це переказати
Від тогó, чий голос перетягне
Всі другі. Але не гаймо часу:
Людський розум розпач скаламутив,
Щоб помилка, чи злоба лукава,
Не вчинили ще нового лиха.

Ф о р т и н б р а с

Хай чотири капитани з честю
Понесуть, як лицаря Гамлета
На амвона; коли б жив він тільки, —
Був би певно королем величнім.
Хай музика військова й гармати
Жалібний цей поїзд ушанують.
Трупи взяти! Їм у січі місце,
Але тут,—видовище це тяжке.
Накажіть з гармат ясу воздати!

(Жалібний марш. Виходять і виносять всі трупи; чути гук з гармат).

ЗАВІСА.

К І Н Е Ц Ь.

ПРИМІТКИ Й ДОДАТКИ

I.

Подаючи примітки й пояснення до тексту, я з пошани до традиції й колись уже зробленої роботи, залишаю деякі з приміток М. П. Старицького, кладучи під ними підпис *М. С.*, тільки дещо їх позмінюючи. Інші примітки, взяті з коментованих Шекспірових видань або ж здобуті власними пошукуваннями, поробив я для ліпшого розуміння тексту чи за-для яких інформаційних, мовних чи стилістичних причин. *А. Н.*

¹ Ельсинор, назва міста в Данії, що слід би звати Гельсиньор (бо Helsingör), де свіжо перед написанням трагедії було збудовано замок і досі схожий на описаний в «Гамлеті». Єсть здогади, що й сам драматург бував у тім замку, чи як лорд Ретленд, чи артистом в одній із труп, що відвідували Ельсинор (хоча у списках акторів, що тоді були в Гельсиньорі, імени Шекспірового нема).

² «В старих виданнях Шекспіра майже ніде не визначено місця, де діється дія, та і сама справа (драма) не ділиться на дії. Але сучасні перекладачі і видавці визначають місце по признаках і ділять на дії до потреби сцени: ми теж додержувались такої думки». *М. С.*

³ Сам перше озвися. Власне: «стій і признавайся, хто ти?» А Бернардо відповідає: «Нехай живе король», себ-то Франдиско, на варті стоячи, вимагає проказати пароль.

⁴ Щось на нього схоже — жарт Гораціо, як би у нас якийсь жартував:—«Іване!»—«Я за нього!». Взагалі Гораціо любить гратися словами.

⁵ Чи з'являлося ж і цю ніч теє? себ-то привид

Гамлета-батька. Страшне, за старими забобонами, не годиться взивати на ім'я—хворобу, смерть, чорта, привид, бо може стати перед очі. В українській демонології звичайно говориться «той», «той, що греблі рве», «не при ночі будь згаданий» і т. и. Деякі видання потують ці слова за Гораціо, але він офіцер і вчений, не вірить у нечисту силу, «не йме віри привидові тóму».

⁶ **А д ж е в ч е н и й.** Вірили за тих часів, що вчена людина з нечистою силою розмовляти може і вміє, бо по-латинському. Латинський кабалістичний вірш (паліндр)—*Signa te signa, temere me tangis et angis*, однаково читаний від початку до кінця і ззаду наперед, давав чарівникові силу над привидом.

⁷ **З Норвегом гордим.** З дальшого тексту видно, що мова йде про норвезького короля.

⁸ **Швиргонув з санок на лід Поляка.** Певне, якогось лицаря чи й короля польського, чи може й когось далі зо сходу, з Дніпра, бо дія в першоджерелі «Гамлета» відбувається, коли Русь мала стосунки з північними народами «варягами». Так само в IV дії бачимо дуже широкий географічний жест у локації походу молодого Фортинбраса, що йде забирати в поляків землі, їм навіть самим непотрібні; отже може бути, що тут мова йде про стару Русь, як про далекі околиці Польщі.

⁹ **Грізною лицарською ходою.** Наголос лишаємо незвичний для нас тепер. Докладніше про це див. в примітці 118.

¹⁰ **Пророкування про тяжкі нещастя у державі.** Кальфурнія в Шекспіровім «Юлії Цезарі» оповідає (Акт II, сд. 2) про всяке віщування перед небезпекою Цезареві: билося небесне воїнство, могили вивергали мерців, стояла віха, кітна левиця забігла на вулиці Риму. Шекспір міг це вичитати в Плутарховім життєписові Цезаря. Див. докладно в дальшому монологові Гораціо про Рим.

¹¹ **Гармати мідні.** Історична праця, відки Шекспір узяв, та й то не безпосередньо, основу своєї трагедії «Гамлет»—«Історія Данії» Саксона Граматика (помер 1203), датує події трагедії IX чи X століттям. Але Шекспір переніс деякі історичні ймення і всю справу на часи близькі йому. Отже «гармати мідні» не можна вважати за анахронізм,

бо за Шекспіра гармати вже були, тим часом як у X столітті пороху ще не видумали. Одначе, це не стоїть у згоді з дальшим і попереднім текстом (див. примітки 7 і 8), бо там ясно виступають мало не ідилічні часи, у всякім разі багато старіші від XVI ст., коли королі виходили самі на двобій або ж бехкали в запалі один одного об землю.

¹² Неділя кожному за будень. Хоче сказати, що працюють, не маючи ні на один день відпочинку.

¹³ Гамлет, мова про батька принцевого, Гамлета-батька. Наголос на цьому слові треба класти на «а». Росіяни клали наголос через усе XIX ст. наголос на кінці з-французька чи з-італійська, що невірно, так само, як і наголос на «і» в «Шекспір». М. Старицький пішов за російською традицією, тим часом як Куліш уживає обидва наголоси з потреби віршу. Ми мусіли скрізь переробити вірші з Гамлетом на Гамлет і радимо так казати й читачеві, хоч в оригіналі двостий наголос на цьому йменні. Те саме і з Шекспіром. (Так само Бекон, Байрон, Чайльд Гарольд, Чемберлен, Келог, Джонсон, Едвард, Ричард, Робін...—у Старицького Робене замість Робіне).

¹⁴ На пересторогу. Див. примітку 10.

¹⁵ В Нептуновім царстві. За часів Шекспіра розводили всякі теорії про діяння місяця на Нептунове царство, на воду, океани, дощі.

¹⁶ А йому я заступлю дорогу. Був такий забобон, що хто переходив дорогу привилові, духові, стягав на себе згубу.

¹⁷ Чи не кинуть келепом до нього? У М. Старицького було: «Чи не вдарить келепом у нього?» Більшість перекладачів віддає це місце через «бити», «вдарити». Не міг же Марцелло битися з привидом: не посмів би, і знає, що той—«невразливий мов та пара». В оригіналі: I strike at it with my partisan, що дає право перекласти—кину до нього, себ-то хочаби привернути увагу привида, що переходить коном, ніби не помічаючи вартових.

Що-до слова «partisan», чим має Марцелло кинути до привида, то його перекладають ріжно: спис, бартка, галябарда то-що. Куліш ужив—«партизан», хоч маємо нашу давню форму «протазан». «Келеп» у Старицького краще, бо

схожий він на топірець, тип полегченої зброї для сторожі (пор.: «Стоит стража, топорики держат»).

¹⁸ З б у д ж у є д е н н о г о б о г а з с о н у. Трошки сміливо для літературної мови, але певне Старицький знав і таку форму поруч із «сну». Цікаво, що словник Б. Грінченка нотує здрібнілі форми: с́оник, сонóк, соненько, сонькó, але нема сонько чи що, також родовий—сону від сон (зілля). Пор. рот, рота, лоб, лоба,—значить, можливе.

¹⁹ В с я н е ч и с т а с и л а... в р а з з н и к а є, як співають півні. Іван Франко в примітці до цього місця Кулішевого перекладу каже: «Основано на людівім віруванню про те, що піяння когута прогонює злих духів. Се вірування було таке загальне в середніх віках, що ввійшло в т. зв. пенітенціяли, тоб-то підручники для священників, як мають випитувати грішників на сповідь». Але церква боронила вірити в це. Театральна традиція викидала звичайно ремарку про півня, щоб не розбивати трагічного вражіння від мовчазного, значущого пропливання привида через кін.

²⁰ З н и м з а п е в н е р о з м о в л я т и с т а н е. Середньовічна магія й кабалістика вимагала від утаємничених певної аскези й моральної чистоти. Гораціо шанує в Гамлеті ученого й чисту духовно й фізично людини, тому він певен, що привид з ним буде розмовляти.

²¹ Р о д и ч і, н а ж а л ь, н е т е, щ о р і д н і. В оригіналі дуже замотане місце через плетиво близькозвучних слів, чого досі ніхто не віддав добре. Це відповідь на слова королеві: «Мова, Гамлете, тепер до тебе, близького нам родича і сина». Родич, а не небіж, як у Старицького (cousin), заводимо, бо члени королівських родин звали один одного кузенами, родаками, свояками. Гамлет грає словами kin (рід, рідня), і kind (порода, плем'я). Цю алітераційну гру ми спробували передати в своїй редакції, замість—«Більш ніж небіж, трохи менш від сина» у Старицького, чи—«Більш трошки від кузина, менш від сина» у Куліша.

На честь М. Старицькому слід сказати, що він не пішов тут за своїми російськими попередниками.

²² Ч о р н е в б р а н н я. У Кольєра: Cast thy nightlike colour off (в Оксфордському виданні: thy nighted...). Куліш так і віддав: «Покинь сей колір нічний!». Гамлет носить жалобу

по батькові, більшість виконавців виходять у чорному вбранні. Можна б тут і «колір чорний», як у Руданського: «Я співаю колір чорний, бо то—колір мій»,—на знак жалоби і смутку.

²³ Коханий родичу й си́ну. Вже вдруге король прихиляє до себе Гамлетове серце балачками про збільшену родинну близькість принца до престолу. Гамлет не підхоплює цієї квітки і ніде далі не нарікає, що в нього забрано корону,—король тоді у данців мав бути вибраний, що й прохоплюється в сцені із збунтованим Лаертом та з Фортинбрасом.

²⁴ Віттенберг, університетське місто у Німеччині, а Гамлет ніби там діставав вищу освіту (засновано в 1502 р.).

²⁵ Вісім тижнів. В оригіналі—два місяці. М. Старицький має рацію до такої одиниці, бо ж християни свіжо по смерті родича провадять рахунок на дні (9 днів) і тижні (6 тижнів).

²⁶ Аполон перед гидким сати́ром. В оригіналі:—«Гіперіон перед якимсь (тим) сати́ром». Гіперіон—батько Геліосів, бога сонця, а в Одисеї й само сонце, отже цілком підходить. У Куліша—«Геліос до Фавна» (подібний)—ще далі.

²⁷ Легкоду́хість — твоє ймення, жі́нко. Тяжке місце для перекладу та ще й обтяжене традицією. Усна традиція кохала рос. вислів, здається Полевого: «О, женщины! Ничтожество вам имя!» В оригіналі: «Frality, thy name is woman», себ-то нестійкість, крихкість—це жі́нчине ймення». Шлегель переклав: Gebrechlichkeit den nam ist Weib—ламкість і т. д., Куліш—«О, слабосте—ім'я твоє жіноцтво», росіяни різно: изменчивость—К. Р, ничтожность—Кронберг, суетность—Соколовський, непостоянство—Россов, бренность—Каншин. У М. Старицького, коли не бачити в легкодухості знака рівності до рос. легкомыслия, а просте значіння складових слів—зовсім добре.

²⁸ Черевиків не стоптала навіть, власне—не приносилися ще ті черевики... вислів, що пішов у побутові афоризми.

²⁹ В слъо́зах мов Ніобей. Тебанського царя Амфіона жінка Ніоба вихвалялася на святі своїми дітьми,—що богиня Лето має, хоч Аполона й Артеміду, тільки двох, а вона аж чотирнадцятеро. Олімпійські боги перебили їй всіх

дітей, а її обернули в плакущу скелю. Легенда ця славна співом Гомеровим (у 24 пісні), оповіданням Овідієвим (у *Метаморфозах*) та драмами Софокла й Есхіла, але найбільше відома скульптурною групою у Флоренції роботи Скопада, а може й самого Праксителя.

³⁰ Він людина був цілком у всьому. Місце афоризматичного значіння. В оригіналі:

He was a man, take him for all in all,

I shall not look upon his like again.

Себ-то—він був людина (муж) усім і у всьому; не побачити мені иншого, йому рівного (подібного). У Куліша: «Він муж був, і такий про все, у всьому, що рівного до-віку не побачу». Фраза ця вражала вже сучасників Шекспірових, бо вже Бен Джонсон у виданні *in folio* 1623 р. каже про самого Шекспіра близькими до цих словами: *He was not of age, but for all times—він був людина не одного століття, але всіх часів.*

³¹ «Багато критиків дорікало Шекспіру, що він такому прищелеповатому і смішному дідугану, як Полоній, якого Гамлет не раз узива і брехуном, і старим дурнем, надав у цім місці чимало практичного розуму; але це велика помилка критиків: Полоній—живий тип; він філософ, тільки за старістю змалює до дитини. Гуго (Гюго) навіть дума, що Полонія змалював Шекспір з живого чоловіка і є причина думати по деяким джерелам, що це, чи не Бурлейг, порадник-міністр, бувший правою рукою у Єлисавети?». *М. С.*

Нічого особливо мудрого, всупереч думці Кальдекота і Найта, в порадах Полонієвих нема: це казенна мораль, близька до тогочасних навчань лорда Берлея чи лорда Салісбері своїм синам, близька до рос. «Домостроя» та багато гірша й дрібніша проти «Поучення Володимира Мономаха». Навчання Полонієві, що йдуть впрост за навчаннями Лаєртовими, уже й тут виглядають на пародію,—які ж вони кудоглузді проти поглядів і думок Гамлетових! Зрештою Полоній—набридливий та метушливий більше, ніж дурний, і цілком міг спромогтися на цей увесь опортуністичний кодекс практичного розуму.

³² Прощайте ж! У Шекспіра тричі вжито слово *Farewell* (ф'єруел), двічі з малою павзою після нього, а

в-останнє—на закінчання; вперше під кінець мови Полонієвої («Ну, щасливо!»), вдруге в словах Лаертових до Офелії (Прощавай, сестрице...), втретє, до батька й сестри—«Прощавайте ж!» Чується якийсь особливий, значущий ритм у розміщенні цього Farewell, що його прийдешній майстерний переклад «Гамлета» віддасть як слід.

³³ І доводив про свою пошану. В Куліша й зовсім нічого не вийшло з цього місця:

Недавно він мені підносив многі
Любовні приноси, мій пане-отче!

Грання словами йде від tender—1) делікатний! 2) увага, цінуння, 3) шануватися, оглядатися. Ми зводимо це до слів «пошана» і, далі, «шануйся», що має, принаймні, як матеріал, показати цинізм Полоніїв.

³⁴ Що ж до принца, май собі на мислі. У М. Старицького—принця; Гамлет, Принць Данський (в заголовку трагедії), принцю,—непослідовно, так само, як і в Рос.-Укр. Словникові Ак. Наук дано мішану деклінацію: принц, родовий—принця. Може бути або принець, принця, принцю, чи -цеві, або: принц, -ца, -цу чи -цові. В російській народній мові: «Вот приедет прынец, привезет тебе гостинец». Звичайно що вважаючи на м'якість «ц» в українській мові довелось б, узяти тип «принець, принця», але що це слово не засвоїлося в народній мові, та що єсть у нас запозичені слова з твердим «ц» (бац, баца, Сл. Грінченка, 2-е вид.), дозволяємо собі скрізь писати твердого «принца», але й «принцем», як і Розенкранца.

³⁵ Йому на жарти орчик довший, ніж тобі. У Куліша: «Басує на довším, ніж тобі дали, припоні», себ-то—парубок більше має волі, ніж дівчина.

³⁶ «Такі непутства й пияцтва поправді велися у ті часи при дворі данським; Шекспір певно читав опис одного бенкету секретарем посланця лорда Лейчестера, що був виражений до Данії ушанувати Християна IV; той між иншим пише, що король на бенкеті сам вихилив заздравних тридцять п'ять кубків, аж поки його не винесли в креселку; що сливе цілу добу пили всі й непутствовали до непритомности. Але треба й те додати, що такі нетребства не в одній тільки Данії водились. але й в самій Англії, при

Якові I, коїлось бодай чи не гірше. Гаррингтон описує, що коли данський король приїхав до Англії навідати короля Якова I, то й там були такі пияцтва, що королі валялися п'яні по килимах долі, що на бенкетах тих вельможні леді не бувають, але зате красунь усяких сила. «Просто думаєш, що в Магометовім раю опинився: од дурману і заласся не знаєш, як і дух держиться в тілі. Ці,— додає далі він,—обичаї перейняли ми з Данії, і вони нас до добра не доведуть».

В другому місці той самий Гаррингтон описує одну учту, на якій давали якусь комедію «Царицю Сабу і Соломона», так там усі актори до того напились, що на ногах встояти не могли: цариця Саба несла Соломону дарунки, але донести їх не здолала і впустила додолю; цар устав, щоб підняти, та й сам гепнув... Другі теж не могли ходити: їх в облитих, обпльованих одежах виносили і клали нечувствених на ліжка.

А в одному місці той самий Гаррингтон пише про бенкет, який задав міністер Ценіль обом королям. Яків I так опився, що придворці винесли мертв'ячим на руках і одвезли до двірця, а короля данського несла була й рушити з місця: ледве-ледве його допхали до ліжка княгині Нотингамської, де й звалили його трупом. «Ми, каже, живемо просто на якійсь мині: того й дивись, або грець заб'є, або скоїться іще щось гірше».

Таке видовище уявляв Якова I двір, того самого Якова, кого прозивали Соломоном з півночі. Таким то родом, король сей, син Марії Стюарт, готував своєму сину Карлу I кару смертельну, після кари своєї матери. Так що у цих віршах річами Гамлета піїта (Шекспір) пророкував неминучі злигодні». *М. С.*

Думається, що цю велику примітку подав М. Старицький більше з охоти опасті мокрим рядом монархів взагалі, використавши нагоду «навздогад буряків» потоптатися по коронованих чупринах, ніж із чисто літературних мотивів, бо інші коментатори, що добачають у Гамлеті Якова I, сина Марії Стюарт, короля по Єлизаветі, шукають у цьому монологіві тільки приводів розкрити саму персону Гамлета. Одначе це місце має безперечно політичний інтерес, бо й Іван Франко до цього додав свою примітку, все на голову тих самих королів:

«Про пиятики данців, сучасних Шекспірові, маємо інте-

ресні свідощтва англїчан з початку XVII в. І так високий англїський урядник Уїльям Сїгер пише в своїм дневнику з 14 липця 1603 р.: «Сьогодні ввечері прибув данський король (Християн IV) на поклад англїського корабля і на горішній палубі, прислоненій льняним парусом, перетиканим срібними нитками, заставлено для цього бенкет. По кожнім тості давано 6, 8 до 10 вистрїлів з тяжких гармат, так що в часі побуту короля на кораблі дано 160 вистрїлів». І далі пише сей пан: «Було б зайвим оповідати всю ту зайвину, яка діялася там, і чоловік міг би розхоруватися, тільки слухаючи їх п'яних тостів. Обичай і звичай завели там таку моду, а мода зробилася привичкою, та нашої нації було б зовсім не до лиця наслідувати її». Ще де-що про це див. у передмові С. Родзевича до цього видання.

³⁷ Подивіться, ось воно вже, принце. Так і в оригіналі: Look, my lord, it comes. Справді:—«воно», як у нас про дитину або про щось, що не годиться називати, іменувати. Пор. примітку 5. У Куліша теж незгірше: «Дивіться, принце, вже воно надходить».

³⁸ Життя це я й на шпильку не цїную навіть. В оригіналі те саме: «rip». Життя мені ні за п'юних табаки—було б надто націоналізоване, тим більше, що далі Гамлет говорить про безсметря своєї душі.

³⁹ Надає потуги, що Немеїський лев лиш має. Немеїський чи Кітеронський лев—перша жертва фізичної сили молодого Геркулеса, Геракла. Молодий герой трохи не голими руками роздер страшного лева, що страхав мирні лави Арголіди—символ Гераклогового культуртрегерства, очищення хліборобських степів від дикого звіря. Шкуру цього лева Геракл убрав на себе, а пащека була за шолом.

⁴⁰ Щось не певне в королівстві данськїм. Вислів, що пішов у примівки. В оригіналі: «Something is rotten in state of Denmark». Куліш каже: «Щось загнилось у нашім царстві Данськїм». Скаля значїнь цього вислову може починатися від: «Не все гаразд у Данськїм королівстві» і йти аж до: «Щось смердить у Данськїм королівстві»,—себ-то: Горацио знов приходить до прикмет і віщування про занепад у державі.

⁴¹ Очі ці, що сяють наче зорі. Не зовсім точно,

але в суті правдиво, бо дає почуття любови батька Гамлетового до сина. Так само артист, що мав би промовляти до привида, повинен пам'ятати про певну сценічну традицію, перекладницьку також, але менше виявлену, що Гамлет весь напоєний коханням до батька і значить мішаного почуття любови, подиву і страху до його привида. Його звертання й орації до привида тяжко притишені надприродністю хвилини, але також сповнені паленючої пристрасти й цілого вихору бурхливих емоцій.

⁴² Т н б у в б и... щ е в'я лі щ и й з а р о г і з н е г і д н и й. В оригіналі: the fat weed. Словом «рогіз» М. Старицький хотів сказати те, що таки нещасливо висловив Куліш: «жирне зілля». Слід сказати—буйні бур'яни, рясний рогіз. Лета—підземна річка забуття, з темною, невідблискальною водою, останній поріг перед мітичним пеклом. У Котляревського рогіз іде за різотні ласощі: «Часник, рогіз, паслін, кислиці, козельці, терн, глід, полуниці, крутії яйця з сирівцем (Енеїда, III, СХVІІІ).

⁴³ Страшно, страшно, невимовно страшно, Звичайно перекладачі й більшість видань Шекспіра перебивають велику одномову привида таким Гамлетовим викликом,—отже актор може, слідом, наприклад, за славнозвісним Гарріком, вимовити це від Гамлета. Куліш виділив цю репліку. Але можна цей виклик лишити і за привидом.

⁴⁴ Прощавай і пам'ятай про мене. Ці слова Гамлета-батька поновляться в кінці ближчої одномови Гамлетасина. Вислів пішов у побут.

⁴⁵ Треба, треба записати. Те що Гамлет записує привидові такі прості слова — тільки пізніша ремарка. Весь же його монолог — це метафоричне записування в пам'яті значущих слів батька. Слова: «Де моя граматка?» (нотатник, записник) можна вважати за особливий патос, якийсь пересаджений сарказм над студентом, що звик записувати найважливіші вислови. Актор у цій сцені в моменті записування міг би тільки говорити про нотування у записнику, а міг би й справді писати, показавши у цьому процесі якусь кондексовану драматичність моменту.

⁴⁶ Клянусь святим Патриком. На ті часи, поки не розсілася католицька церква в Англії, Патрик був усе-

британським святим. Тепер його шанують тільки католики-ірландці, в котрих він править за покровителя Ірландії. Даруймо авторові й ту малу локальну щербинку, що данець-Гамлет клянеться, як англієць, англійським патроном. Та це дрібниця, бо нема сумніву, що Гамлет—англієць, а хто б не був сам Шекспір, то Гамлет—Шекспір. Іван Франко в передмові до Кулішевого перекладу про історичні факти й історичні непорозуміння в трагедії каже: «Гамлет є чим собі хочете, але не історичною трагедією з данської минувшини. Всі оті книжкові та історичні ремінісценції були для автора мов купа хворосту, з котрої тільки геній може зробити огнище, що горить і світить віки-віками».

⁴⁷ А, це ти, мій бідний небораче. В оригіналі: true-reppu, до слова: вірна копійка; пішло від шахтарів для означення щедрої руди; уживається фігурально для означення друзяка, любий чолов'яга.

Чудні прозивання, що дає Гамлет приви́дові батька: неборак, приятель із льоху (у Старицького було — гультяй, що він гуляє під землею; приятель—взято в Куліша), далі—старенький кроте, добрий грабар,—свідчать про якийсь експансивний, хмарний гумор: у нього достигає план акції, він чує в приви́дові свого спільника, доброго духа, але мало потребує його допомоги, бо вся справа помсти лягла на йому, на Гамлетові. Местника навіть бавить, що дух дбайливо пересувається під групою гамлетових друзів і гукає їм клястися. Відси весела істеричність гамлетових реплік та деяка фаміліярна ніжність.

⁴⁸ Тут і всюди? Ну, міняймо місце! Змовники за давніх часів, присягаючись, міняли скільки разів місце, і поновляли слова присяги. «Тут і всюди», в оригіналі — «Hic et ubique» (тут і скрізь) — слова з латинської формули присяги змовників і разом відповідь на вимогу духа додержати ритуалу.

⁴⁹ Є багато на землі й на небі ще такого, що й не снилось навіть нашій мудрості пізнати (There are more things in heaven and earth, Horatio, than are dreamt of in your philosophy). Відомий афоризм. У Куліша: «І на землі, Гораціо, й на небі багато є такого, що й не сниться у вашій філософії»; це ближче до оригіналу, але

звужує вислів до іронії над Горацієвою шкільною філософією.

⁵⁰ Але пальці завжди на устах — символ мовчання, таїни.

⁵¹ Доба недобра наша розчахнулася в скрепах. В оригіналі: Час вискочив із колії; лихо, що мені, з наказу клятої долі, судилося направляти його на своє місце. У Куліша: «Час вийшов із уторів. О, проклята судьба, що я родивсь його наладити!» Місце величне, але не чітке, абстрактне.

⁵² Рейнальдо, як Гораціо, Марцелло, Бернардо. Ці італійські ймення остаточно руйнують місцевий колорит у трагедії, і як імена, нічого в ній не важать. Тому лишаємо за Старицьким всякі варіанти цих імен: Гораціо—Горацій, Марцелло — Марцел (котрий з-італійська мав би бути тільки Марчелом), Бернардо і Бернард. Ближчий вокатив від «Рейнальдо» мав би бути також—Рейнальдо, але в Старицького—Рейнальде від Рейнальд. Нехай і буде.

⁵³ Запал... чи до чарки, чи до герців, чи до звад та лайки. Перекладачі та коментатори роблять до цього місця примітку про те, що за Шекспірових часів проміж молоддю була мода на кренке слово. Але ця мода ніколи не перепадала в англійським товаристві, як і саме тепер вона в симпатичній мірі існує. Якби й проміж нас повелася та кренка англійська лайка, це слід було би привітати, бо вона завжди безпредметова, абстрактна, енергійна, але не блюзнірська, як у нас — з-російська, з-татарська чи з-турецька,— та лайка грає високими матеріями на незнаний ужиток: божа кара, святе причастя, бабусін сивий волос, небо й земля, старі святощі, може бути й «чорна євангелія на золотім престолі» (сам чув якось у одеськім порті),—тут єсть якась артистична винахідливість та гостра енергія, але нема дикої азиятчини того російського й нашого матіркування.

⁵⁴ Чи сварився граючи в опуку. В оригіналі—«Tennis». Мабуть це не лаун-теніс, бо сказано про елементи газарду в грі. Всякі англійські гри в опуку — теніс, поло, футбол,—йдуть від дуже великої давнини; наприклад, за футболом налічується щось коло п'ятьсот років.

⁵⁵ Хлопець же нехай своєї грає. У Стариць-

кого: «та нехай не залиша музики». У Куліша: «Скажи, хай музику пильнує добре». Це нічим не характерне для арміїця-Лаерта. В оригіналі: And let him ply his music, що можна віддати і фразою: А зрештою дай йому своєї грати,—себ-то нехай робить свою справу, бо все вийде гаразд («А ти, Марку, грай!»).

⁵⁵ Все зорив за мною він очима. Було б дуже високою вимогою до перекладача, читача і глядача в театрі зажадати від них, щоб вони зрозуміли весь монолог Офелії з усіма його складними нюансами, себ-то, щоб через стривожене її оповідання проглядала й дуже складна психічна гра Гамлетова: його штучне наставлення на божевільного, його ніжна любов до Офелії, змагання показати їй усю свою ніжність і разом із тим неспроможність ясно висловитися. Справжній перекладач на це місце трагедії ще має прийти в українській мові. На підставі нього великий Кін провадив усю дальшу сцену з Офелією, де він їй каже: «Іди в черниці».

⁵⁶ Батька смерть і шлюб наш похопливий. У Куліша замість «шлюб»—весілля, негаразд. У Старицького—шлюб квапливий. Беремо з Куліша—похопливий, себ-то приспішний, сквапливий.

⁵⁷ Найзичливіші в ам привітання. Для прикладу зробили ми підрахунок віршованих рядків у кількох перекладників проти Шекспіра. В Шекспіра 2 сцена II-ої дії до цього місця бере 60 рядків, в Куліша—70, в Старицького—81, в Соколовського—87, у К.Р.—64, у Кронберга—67. Висновку з цього ніякого не можна зробити окрім того, що М. Старицький не наймногословніший, а Куліш купує число рядків чи якусь відносну лаконічність оригінальністю своїх власних висловів. Зрештою принцип рівного числа рядків у перекладі проти оригіналу навряд чи себе виправдає, коли над ним поставити принцип ясності й художності віддання тексту.

⁵⁸ Ваш велебний син—ізбожеволів. Тут і далі в оригіналі до-слово стоїть: «Ваш благородний син збожеволів. Просто кажу—«збожеволів», бо розводитися над тим, в чому божевілля, може тільки божевільний». Полонієві не легко викласти справу, тому його патякання являє мішанину дипломатичного крутійства із цинізмом лукавого царедворця.

⁵⁹ Бо ефект з дефекту впливає. У М. Старицького було: «Бо й з причинку того йде злочинок». У Куліша—ефект, як і в оригіналі (ефект—дефект).

⁶⁰ «На її білі, пишні груди». «За часів Єлисавети й пізніш у сукнях панянських, коло грудей саме, робилась маленька кешенька на гроші й на листи від коханців». М. С.

⁶¹ А то ж, досконально: ви—рибалка. В оригіналі: fishmonger—рибник. Може Гамлет хоче сказати, що від Полонія йде поганий дух, але він його може потішити принаймні тим, щоб він був хоч чесний. Це місце має аж надто премудрих коментарів, а особливо на трагічний кшталт. Проте Гамлет, удаючи божевільного, не одну дурницю повідає Полонієві, глузуючи з його. Одначе, всяке раціональне тлумачення цього місця забрало б від нього його специфічну грайливість, значущу несподіванку репліки Гамлета.

⁶² Слова... Слова... Слова! Знамените місце: самі пусті фрази! Далі — «шельма сатирик»; мабуть Ювенал, 10-а сатира.

⁶³ Хоч це і божевілля, але щось уже дуже систематичне. Гамлет топчеться по болючих мозолях Полонієвих, тому старий і каже про якусь непевну систематичність («метод» у Куліша і Шекспіра) його божевілля.

⁶⁴ Нас фортуна не прив'язала до свого шлика. У Куліша: «Ми не самий вершок на шапці у фортуни». Неясно; мабуть: нас фортуна не приєднала до найбагатших своїх дарів.

⁶⁵ В потайних справах? Попереду і тут-таки цинічна гра словами: придворці не на вершку фортуни, але і не в ногах її, значить десь у середині її, в її секретних розкошах, а це тому, що вона потіпаха, повія,—такий має бути зміст.

⁶⁶ Безмежне здібностями. У М. Старицького було «по кебеті». «Здібність» беремо в Куліша. Так само далі—«квінтесенція» — беремо в Куліша, бо так і в оригіналі.

⁶⁷ Хоча твоя усмішка каже про инше. Цей увесь і попередній монолог про більшу реальність жебраків над королями — дуже замотані для перекладу й толкування місця. Гамлет сам переживає дуже плутаний настрій, окрім

того йому треба вдавати божевільного, через це й виходить надзвичайна мішанина думок, а проте його думка невідпорно крутиться коло зненавидженого короля.

⁶⁸ Нові постанови. Накази лондонської муніципальної влади, що допускали тільки два постійних театри в Лондоні; інші актори могли наїздити тільки на час.

⁶⁹ Кубло дітлахів, просто писклят. «Річ про хлоп'ячий хор при церкві св. Павла, якому Єлисавета дозволила грати театральні справи. Вони представляли між иншим утвори піти Ліли і «Індиміоном» зажили собі великої слави. В 1591 р. за скандали їм заборонена була сцена; а в 1600 р.— знов дозволено». М. С. Ів. Франко трохи инакше коментує це місце: «В кінці XVI в. в Лондоні були дуже люблені театральні вистави, де всі ролі грали молоді хлопці. В 1601 р. по десятилітній перерві зорганізовано знов такі вистави з хлопців, що належали до хору костелу св. Павла. Сі хлоп'ячі вистави робили таку конкуренцію дружинам старших акторів, що тільки дві найзаможніші могли вдержатися в Лондоні».

Місце це свідчить про інтерес самого Шекспіра до театральних справ того часу, але ми намагалися переказати його загально, щоб можна було зрозуміти, що мова йде про якісь новини в театрі та про нарікання на якусь монопольну групу акторську. Слід пригадати аналогічні розмови в «Наталці Полтавці» Котляревського про п'єсу кн. Шаховського.

⁷⁰ «На вивісці театра «Globe» був Геркулес з земною кулею (globe) на плечах». М. С. Гадають, що Шекспір працював у цьому театрі.

⁷¹ Сокола від чаплі можу одрізнити. Образ узятий з сокольної охоти. Зміст такий, що тяжкі моральні бурі можуть мене пригнітити, але для вас у мене буденного розуму настачить.

⁷² Новина з того часу, як Росцій був у Римі актором. Франко робить таку примітку: що Росцій був актором у Римі, се тоді була найстарша відомість, яку мали про римський театр. Звертаючи раптом розмову на сю стару новину, Гамлет іронізує над Полонієм, що приносить йому також стару, йому вже звісну новину про приїзд акторів,

⁷³ Судіє ізраїльський Єфає! Скарб великий ти мав. Якась старовинна балада. Єфай—біблійський герой,

що обрік богові віддати перше, що йому по перемозі стрі-
неться,—це була його дочка.

⁷⁴ «З бідою як бородою». У Старицького було
«мене бородою подратувати». Але сюди треба будь-якої гри
словесної, бо «beard» значить борода і дратувати.

⁷⁵ К р а с а в а ш а н а ц і л и й в е н е ц ь к и й к а б л у к
підросла. Дуже високі каблукі, що збільшували постать, як
котурни. «Панночка», що так глузує з неї Гамлет, рівняє го-
лос до щербатого дуката — молодий актор, бо аж до кінця
XVII ст. жінок в англійському театрі грали молоді актори,
поки голос не пересядеться.

⁷⁶ Н е н а ї х н ю г у б у к а в ' я р . «Кав'яр тоді був най-
дорожчою стравою». *М. С.*

⁷⁷ О п о в і д а н н я Е н е є в е Д і д о н і . Не знати, що за
трагедію цитує Гамлет. Коментатори добачають тут якусь
пародію на вслемовні п'єси з передшекспірових часів. У кож-
нім разі певна стилізація тут єсть, і Старицький її віддав.

⁷⁸ З л е - л ю т и й П и р . Син Ахилесів — Неоптолем. Звір
Гірканський—Франко каже, що це—«лев убитий Геркулесом»
але той лев звався немейський чи кітерояський. Гірканія—
країна коло Каспійського моря, повна дикого звіря, особливо
вовків.

⁷⁹ Л а с о л ю б е , л е д а р ю з в о д л и в и й ! Було у Ста-
рицького — бахуре, що справді значить «розпусник», але в
західніх наших говірках. «Ледарю» взято в Куліша; значіння—
не тільки лінивий, але й морально-занепалий (пор. «Ледащиця»
та в Ор. Левицького з актів—«Муж мій нетяга і ледащо» =
нероба і розпусник).

⁸⁰ І п о с л у х а т ь т е а т р а л ь н у с п р а в у . Можна
замінити на—«дію». Справа—за передніших часів уживалося
в значінню «дійство», «дія».

⁸¹ Ж и т и ч и н е ж и т и ? О с ь щ о с т а л о р у б а .
В Куліша: «Чи бути, чи не бути, от питання!» М. Стариць-
кий зробив тут справедливу примітку: «У Шекспіра: To be,
or not to be, себ-то по-англійськи—бути, існувати, про-
бувати в житті. Я перевагу дав слову «жити», бо тут про
це саме йде річ». Замість дальшого—«ось в чім річ» у Ста-
рицького і «от, питання» у Куліша кладемо — «ось що стало
руба» на основі дальшого тексту (there's the rub, що Ста-

рицький віддав: Ось в чім клопіт). На цім місці з особливим натиском констатуємо, що в українській перекладній традиції Шекспіра нема і не було ніяких приводів для дурникуватого російського жарту, дуже поширеного проміж російською інтелігенцією, ніби славний монолог Гамлетів був десь і колись перекладений словами: «Чи бути, чи не бути, ось де заковика!» (див. напр. театральні спогади М. Садовського). Це така сама неталановита і некультурна вигадка, як Тургенівське: «грає-грає воропає» та «виськусство». Ординарна легенда проте трималася, і нам відомо, що чимало українських акторів вивчало цей монолог у перекладі Старицького, щоб при нагоді декламуючи показати, що ніякої «заковики» в українськiм перекладі нема. До речі тут буде згадати, що О. Гр. Кисіль, історик українського театру, вияснив мені, що мерзку легенду про «заковику» пустив ніхто інший, як прославлений земляк наш Данило Мордовець, котрий почувши про підважену роботу М. Старицького над перекладом «Гамлета» та й почав оповідати всіякі дурні про це нісенітниці аматорам «гязного малоросийського анекдота». В кожному разі вигадка послужливого земляка мала серед російської інтелігенції більший успіх, ніж реальний факт друкованого чорним по білому перекладу «Гамлета».

⁸² О, зірко! В молитвах своїх згадай за мене. В оригіналі—о, німфо (у Куліша теж). Гамлет уживає цього слова для назви нетутешньої краси. «Німфа» не пасувала б до дальших слів про молитви. З наказу Полонієвого Офелія виходить з книжкою, що Гамлетові видається може за молитовник.

⁸³ Чеснота ваша не повинна товарищувати з красою. Було «чесність»; «чеснота» взято в Куліша, що більш підходить, бо мова йде про дівочу честь, незайманість.

⁸⁴ Іди в черниці. Взято в Куліша. У Старицького було: «Іди в монастир». В оригіналі: «іди в жіночий монастир!». Гамлет поводить ся з Офелією в цій сцені надто немилосердно, може вгадуючи, що й вона бере участь у змові проти його, може умисно хочаби настрахати Офелію своїм уданим божевіллям, щоб кохання йому не ставало на дорозі до помсти, може й справді думаючи, що така ясна душа не повинна облипати брудом придворних інтриг. Про славного трагіка

Кіна оповідають, що різкість і злісність його тона в цій сцені невпинно підносилася, але враз перебивалася мимічною грою, коли він кидав на неї ніжний і теплий погляд, цілував їй руку і мовчки вибігав з кону, з гуркотом прибивши за собою двері.

⁸⁵ Хай живуть всі, крім одного. Певне, що патяк на короля.

⁸⁶ Я б такого канчуками, здається, провчив. В оригіналі: Я б просто таки наказав одшмагати такого свавольця за намагання перевершити лютістю Термаганта, що лютіший за Ірода. Термагант — герой народніх містерій, скажено-лютий; Ірод-цар, як і в наших шкільних драмах та в вертепі—моральна потвора. Старицький узагальнює це місце, а нам шкода було незнаним іменем звужувати принципіальні декларації Шекспірові про театр, ці золоті слова для кожного часу.

⁸⁷ Театр... повинен бути дзеркалом природі... Це, як кажуть коментатори, Шекспір мав узяти в Цицерона.

⁸⁸ Харчуюсь як хамелеон. Народні забобони оповідали, ніби хамелеон годувався самим повітрям. Якесь шпилька королеві за його пишні обідянки Гамлетові.

⁸⁹ Грав Юлія Цезаря; мене в Капітолії вбито. Цезаря вбито не в Капітолій, а в театрі Помпеєвім, коло його статуї, на Марсовім полі. Гамлет грається словами: Брут і брутальний, Капітолій і капітальний.

⁹⁰ Це думка хороша—лягти біля дівчини. Тут і дальші репліки Гамлетові під час гри мандрівних акторів змістом непристойні й брутальні. Передавати їх просто—було б негаразд, тому вони подаються у формі неясної гри словами. Гамлет провадить далі свою тактику що-до Офелії, але істерично настроєний перед гострим моментом, переборщує балаканини.

Що Гамлет розлягається просто на підлозі—в цьому для Шекспірового театру нема нічого дивного. Це тепер місця у партері — кращі місця, а тоді партер (до-слова—«по землі») був для демократії, а панство посідало ложі близько сцени, себ-то по теперішньому аван-ложі. Дуже часто великопанська молодь вилягалася перед своєю аван-ложею просто на сцені,

вступаючи в полеміку з артистом, що грав Пролог, чи впадаючи йому в слово для пишної козерії з публікою в ложі; партер на такі штуки здебільшого відповідав своїми репліками, жартами чи циканням,—отже за тих часів партер чи теперішній курник, галерійка, авансцена і кін жили єдиним спільним життям.

⁹¹ «У Шекспіра: «Його забудуть, як коника, про котрого співається: Ох і леле, леле! Коника забули! (Ур. із III дії 1-ої сц. ком. «Марна принука кохання»).—Я ж дозволив собі у тексті поставити порівняння народні» М. С. Редактор цього видання вважав, що можна привернути оригінальний Шекспірів вислов, бо Гамлет у цім місці взагалі висловлюється не просто, а дещо з-блазенська. Сюди б краще підійшло, коли б не було таке різко національне: «Що це лежить за покійник?» Коник тут згаданий—приспів з народньої пісні проти скасування ярмаркових розваг та крутілкових, карусельних коників.

⁹² П а н т о м і м а. (Німа гра). В давньому театрі давалася на початку драми пантоміма, щоб мала бути за вступ до п'єси. Логіка «Гамлета» не вимагає, щоб та сама сцена відбувалася двічі: раз пантомімою, далі з словами, бо незрозуміло, чом король піймався тільки при другому разі.

⁹³ Ч и ц е п р о л о г, ч и н а п и с н а п е р с т е н и к у? На перстениках штихували якійсь пам'ятливий короткий напис. Гамлет хоче сказати, що пролог такий коротенький, аж міг би зміститися й на перстні.

⁹⁴ В ж е т р и д ц я т ь р а з о г н и с т і к о н і Ф е б а. Вся вставна драма дуже пишним стилем писана, насичена всякими мітологічними фігурами, котурняним патосом. В цьому добачають Шекспірову пародію на театр передніших часів.

⁹⁵ П о - н а д в о д о ю і з е м л е ю. У Старицького було: «від Нептуна саги й до Телля», себ-то від царства Нептунового й до Землі (Тéлус, а не якийсь Тель). Ми дозволили собі замінити на простіший вислів, бо й так це місце насичене псевдокласичним туманом.

⁹⁶ П а с т к а н а м и ш і. У Старицького і Куліша: мишоловка. Ми дозволи собі висловитися ще дослівніше (mouse-trap), спокусившись словом—пастка, бо вставна п'єса і єсть психологічна пастка на короля.

⁹⁷ Н е х а й ш о л у д и в і ч у х а ю т ь с я, а н а м б а й-

д у ж е. «В пізніших виданнях Шекспіра остатня фраза змінена так: «нехай брикається обідрана шкапа, а в нас хребти не перепалі». Я лишив першу фразу, бо вона ближче до народного духу». *М. С.*

⁹⁸ Вам варто тільки раз застогнати і моя гострість притупиться. Знов цинічна гра словами, як і попереду: «Ви тільки не посоромтесь показати»... Ці місця не до перекладу та й тлумачення, і їх так і слід лишати невиразною грою слів, бо найважливіше в цих сценах: пильнування за королем, міміка самого короля та моральні терпіння Офелії.

⁹⁹ Як, злякався фальшивої блискавки? В оригіналі—false fire, фалшфайр, фалшивий огонь, фаєрверк. У Куліша—фальшивий огонь. Мабуть під час злочину за сценою громи й блискавиці, тому Старицький має рацію перекладати власне так.

¹⁰⁰ Коза пострілена і плаче. Якийсь натяк на помсту долі, на Немезиду, а разом з тим запальна радість, що він таки вловив короля.

¹⁰¹ На черевиках з височеними закаблукми. «Тогочасні актори узували на кону черевики з височезними закаблукми, на взір грецьких котурнів, і скрашали їх великими бантами». *М. С.*

¹⁰² Царю є чистий тут.. павич. Рима до «осель» має бути «осел», але Гамлет хоче вдати пошану до його царської величності, короля.

¹⁰³ З перепною, пане. Гамлет не раз згадує королів нахил до пиятики.

¹⁰⁴ Клянуся оцими злодіями і ханаками. «Це взяв Шекспір із аглицького катехізису, в якому стоїть: «бережи свої пальці від злодійства і халужества». *М. С.* Але може бути й зовсім інше розуміння цього місця, бо pickers and stealers може означати драчик, дряпіжка, копирсалка і злодій. Франко навіть думає, що Гамлет клянеться словами взятими із злодійського жаргону. Куліш гадає, що Гамлет присягається на перші хатні дрібниці, що впали в око: зубочистки й «злодії» (прилади до взування чобіт), щоб показати зневагу до Розенкранца. В кожному разі переклад М. Старицького віддає іронічний характер цієї присяги.

¹⁰⁵ Поки сонце зійде... В оригіналі близько до того, що поки трава виросте, коняка здохне.

¹⁰⁶ Бачите — ось дірочки. Сцена з флейтою має бути дуже роздільна: її розтягає сам Гамлет, щоби підготувати весь ефект свого короткого монолога, що не будучи майстром не можна братися на чужій душі грати.

¹⁰⁷ Неронове злочинство. Нерон імператор римський убив матір свою Агрипину.

¹⁰⁸ Я за килим стану. «У ті часи килимами скрашали стіни замість шпалер; килими вішались не коло самих стін, так що за них можна було добре сховатись». М. С.

¹⁰⁹ На самоті його прошколить. Було у Старидького: йому покаже отчеша, — показати (замість прочитати) отчеша і наголос замість «отчеша́» примусили нас взяти «прошколить» у Куліша.

¹¹⁰ Чигаймо на хвилину найстрашнішу. Моралізатори старих часів закидали Гамлетові гріховність і цинізм у цій сцені, — на їхню думку він мав або розм'якнути серцем або ж не блюзнірствувати над людиною в молитві. Але Шекспір — психолог і знавець звичаїв. Не треба забувати, що «Гамлет» — трагедія аж тих часів, коли помста за кров мала бути за всяку ціну виконана, хоч би месник і не мав люти в серці проти кривдника. Убивши Гамлет злочинця на молитві, — за вірою того часу, — чого доброго, вирядив би не до пекла, а до раю, тому принц відкладає карний удар аж до найслухнішої хвилини.

¹¹¹ Мати! мати! мати! Так і в оригіналі. Перекладають звичайно питанням Гамлетовим, чи можна ввійти. Але тоді не знати було звичаю стукати до дверей чи питатися про дозвіл зайти до хати. Отже тут уже єсть гострий патос, тим більше, що за першою реплікою він говорить про урази свому батькові від матери. Читач може збагнути гострість цього поклику «Мати, мати»; трудність упадає на актора, як він це зробить.

¹¹² А — пацюк! Здихай!.. Дукат, що мертвий. Зважливість активна у Гамлета єсть: коли прийшла безсумнівна хвилина для акції, він не вагаючись б'є у килим, певен будучи що там ховається король. Через це такі спокійні фрази про пацюка (пор. пастка на миші; звичайно перекладачі її

кажуть: а—миша!) й закладання на дукат, що удар був вірний. Пацюк—синонім шпига.

¹¹³ Я гадав, там більший хтось, хитріший, себ-то сам король. У Старицького: «я вважав, що ліпший то», у Куліша: «я мав тебе за луччого». Гамлет каже Полонієві; що йому здалося, ніби за килимом хтось більший, значніший, вищий,—себ-то король, а не ліпший хтось і не те, що сам Полоній луччий, ніж здавався.

¹¹⁴ Подивіться на оці малюнки,—то портрети двох братів. Коментатори чомусь заїдаються на цьому пункті: одні містять їх на стіні королевиного покою, інші—на грудях королеви, ще інші—один медальйон містять на грудях Гамлетові, з королем-батьком, а другий—на шию королевій. Видання Роу 1709 р. (Nicolas Rowe), себ-то з свіжою сценічною традицією, має ілюстрацію з двома портретами в головах королевиних; один прихований більше половини за великою портьєрою. До слова сказати, ця портьєра не при стіні, а просто передляє покій королеви, може бути, на світлицю і спальний ванькир чи якусь туалетову комірчину,—отже Полоній за тим «килимом» може бути й видний глядачам. Давніший великий Гаррік, і не с-так давні Ірвінг та італієць Сальвіні не допускали в дню сцену ніяких портретів, а грали так, ніби бачили обох королів перед собою й на очі королевій показували духовну різницю між обома. Текст Старицького дає спроможність виставляти дню сцену так і так.

¹¹⁵ Глянь сюди: це ваш живий господар. «Глянь» і «ваш»—непослідованість. Проте в сцені з Офелією, наприклад, він їй каже раз «ти», раз «ви». В англійській мові нема звертання на «ти»—лиш до бога та в особливо урочистій нагоді. У нас було б неможливо дотримати чогось одного. Старицький додержує, окрім малих виключень. милого українського звичаю говорити до батьків «ви».

¹¹⁶ Перетрюхе, братогубне зерно, що забило і дорідне, добре. Метафору взято з сонного видіння єгипетського фараона: ніби семеро корів худих пожерли сім гладких і сім сухих колосків поглинули сім повних,—сон Йосипом Прекрасним угаданий.

¹¹⁷ Від цього до цього (показує на портрети). Як

доводилося в примітці 114-ій портретів може й не бути, тому це місце можна читати: від тогó до дьóго.

¹¹⁸ За пару поділунків брúдних. В слові «брудний» лишаємо наголос на «у», хоч тепер вимовляється тільки брудній; так само у Старицького—гíдкий та інше лишаємо чи то як licentia poética чи як двоїстіть у самій мові; пор. довгій і дóвгий, новій і нóвий, міцній і мідний, тихій і тїхий, кріпкій і кріцкий, крихкій, і крі́хкий, грізній і грізний дрібній і дрібний. Сходять ці наголоси на першому складі мабуть від коротких форм прикметника: тих, стар, дрібен і т. д., бо нормальніші стали наголоси на другому складі. М. Старицький уживає часом зовсім поруч обидва наголоси: «Смúтне небо, ніч смутна́» (в пер. з Пушкіна).

¹¹⁹ Схований в певному місці. Мова про труп Полонієв. Що Гамлет ховає тіло Полонія, не хоче сказати, про місце схову придворцям і аж потім, довго виминаючись, свідчить самому королеві де труп, тільки тим і можна пояснити, що Гамлет хоче видати трупа королеві, як спільникові Полонієвому.

¹²⁰ Труп при королі, але король не при трупі. Коментарії до цього місця всякі. Може бути, Гамлет хоче сказати, що труп Полонієв (на галерії) близько короля, при королі, але, на жаль мовляв, король не лежить трупом поруч з Полонієм.

¹²¹ Якщо ваш посланець його там (на небі) не знайде, то ви самі вже пошукайте його в супротивному місці. Себ-то в пеклі, куди має короля справити Гамлет. Для цієї значущої розмови про хробаків і королів та про пекло, мабуть, Гамлет і ховав Полонія.

¹²² Чоловік та жінка—одна спілка. В оригіналі: чоловік та жінка—одне тіло, плоть. Певне стоїть в звязку з сарказмом попередньої репліки про небесну чулість («добрі заміри, видні херувимові») короля; слово «мати» до короля має вульгарно означати: просто рідна мама, а не король.

¹²³ У саме серце Польщі, чи де-інде в приграничне місце? Якесь місце, що було в непевній області польській,—див. примітку 8-му.

¹²⁴ Гораціо увіходить з Офелією. Малярська і сценічна традиція виводить Офелію простоволосою, вона

грає на лютні й співає, має віночка з квітів. Цього може й не бути, тоді вона в дальшій сцені роздає тільки уявлені квіти.

¹²⁵ Як пізнати твого коханця? Саме про це місце говорить М. Старицький у передмові до свого перекладу «Гамлета». (Див. в «Додатку»).

¹²⁶ Сова була колись пекаревою дочкою. «В Англії є народній переказ, що буцім Христос зайшов раз до пекарки і попросив хліба, а вона саме пекла; так дочка її пожалувала великого шматка тіста, а посадила манесенький, як посадила, а він почав рости на всю піч. От, дочка загеготіла з дива, та й по сей день гегоче совою». М. С.

¹³⁷ «Валентина» ниньки — знай! «14 лютого, на св. Валентина, був такий день, у який в давні часи всякий хлопець, зустрівши першу дівчину, мусів її брати за кохану, рівно й дівчина мусила першого стрічного хлопця взяти за дружину. Отож коханці й хапались на світанні побачитись найхутче. Тепера в цей день тільки закохані листи розсилає молодь». М. С. Перша половина цієї пісні одначе дуже нагадує пісню про Катерину в «Фаусті» Гете, теж очевидно народню,—співає, до-речи, Валентин. За Шекспірових часів цю пісню часто заводили до драм і комедій. Драматизм цієї сцени в тому, що Офелія невідома того, що вона співає власне цинічної пісні.

¹²⁸ Де гайдуки-швайцари? За старих часів брали швайцарів до високих персон за гайдуків. Відси всякого сторожа при дверях кликало швейцаром і швейцарами—всяку чужоземну сторожу проти вірнопідданчої людности.

¹²⁹ І як птиця Пелікан віддам їм кров свою. Легенда про птицю Пелікана, що пробиває собі груди, щоб годувати дітей своїх, була дуже поширена, а пішла від якогось поетичного порівняння: Христос кров'ю своєю рятує християн, як та птиця, що... і т. д. На Україні образи цього пелікана, як символа Христа, траплялися дуже часто.

¹³⁰ Офелія, прибрана в квітки і солому. Як казано, всі ремарки—праця пізніших часів. Вона далі роздає квіти—відти її ремарка про квіти на цьому місці. На ділі, вона може квітів і не роздавати і не мати, а тільки робити відповідні жести, роздаючи квіти уявні.

¹³¹ Я б дала вам і фіялок... «За часів Шекспіра квіткам надавали в Англії таке значення: розмайрин—визначав щирість і незабутність; кріп, що дає Офелія королю—облесливість і лукавство, а дзвоники—невдячність; рута, що дає Офелія королеві, провіщала горе і звалась ще зіллям божої ласки, бо вона ніби мала силу привернуть чоловіка до каяття і покути; стокротка визначала зрадливість, фіялка—вірність». *М. С.*

¹³² Робіне, ти мій коханий. Давня балада про Робіна Гуда, народнього героя. Далі теж якась давня пісня.

¹³³ Любов породження є часу. Зміст цієї туманної промови короля такий, що любов покірна часові, що в самім полум'ї любови єсть і чад, від котрого вона пригасає; ніщо не може бути досконалим, бо й досконале гине від надміру свого розросту; наша воля («хочу») мінлива, а тому те «хочу» повинно обернутися в «мушу», в акцію, вчинки, бо всякі обставини розмінюють наші змагання на нечинність, «зітханья», приємне змученій душі. Іншими словами тут повторюється в іншій формі проблема, що попереду мучила й Гамлета: рішення і чин, воля і вагання. Тому ми вважали за послідовне і в ближчу репліку загіпнотизованого королем Лаерта покласти також слово: «мушу» (його вбити хоч би й в церкві).

¹³⁴ Та й кінець ще умочу в отруту. Підказ, сугестія, Лаертові полягає в тім, що король навіть йому помалу, що треба помститися за всяку ціну, хоч би й порушуючи звичай («храм не захист»), ідучи навіть на підміну рапір, а тоді вже зачарований Лаерт приходить до думки про отруєння рапіри.

¹³⁵ Вівчарі бридкі їх звать негоже. «*Orchis morio mas*—простолод справді надав цій рослині чимало сороміцьких прізвищ». *М. С.* Інший коментатор каже, що це—*Testiculus morionis*. Куліш називає—червонозілля, Франко в примітці—червоні зозульки. Зрештою деякі критики висловлюються проти автентичности цього місця: справді, під таку хвилину, ботанічно-філологічний екскурс королеви виглядає не природньо.

¹³⁶ Могильники з рискалями. В оригіналі вони зуться кловнами, участі яких вимагала тодішня драма. Шекспір прислужився тодішнім вимогам виводити штукарів, блазнів,

але зробив їх могильниками-грабарями, сполучивши трагічні елементи з комічними в їхньому хмарному гуморі.

¹³⁷ Не втонула, а втопилася. Могильник весь час грає словами, між иншим юридичними термінами, сильно перекрученими. Куліш їх подає в цілості, Старицький обходить. Ми намагалися віддати ці претенсії могильника на високий штиль.

¹³⁸ Як же її копати без руки? «Слово *arms* визнача— і оруддя, і броню, і руки і герб. По аглицьки могильник одним словом на-двоє грає; а по нашому переказати це трудно». М. С. Ми змінили тут текст Старицького; перекладачі віддають це місце дуже довільно і різно. Зміст жартів могильника в тому, що шляхта пишалася старим родоводом, а демократія пародіюючи, провадила родоводи всіх людей аж до напівголого садівника Адама.

¹³⁹ Вліта красні парубочі. У могильника виходить ще недоладніше: «Як я кохався, женихався замолоду, здавалося, що нічого розумнішого нема на світі; та згодом показалося, що з того не буде нічого». Шекспір узяв цю пісню із збірника балад лорда Во (чи Вокса, *Vaux*) і подав її в спотвореній формі. Гете для 2-ої частини Фауста, де Лемури копають могилу, взяв ці куплети за тему.

¹⁴⁰ Бідний Йоріку! Я його знавав, Гораціо. Знаменитий вислів і місце для слабизування коментаторам. Попереду сказано, що труп його лежить в могилі 23 роки, до них додають ще яких сім, коли Гамлет був хлопцем. Виходить, що під час дії Гамлетові років із 30, і стає в згоді з дальшими словами королеви, що він дебелий і має задуху в грудях, Але ж кажуть коментатори, він через свою психіку молодої людини, нерішучість, вразливість, непоєднаність волі, може мати років 20—23, цей нескінчений Вітенберзький студент. Та проти цього можна нагадати слова Офелії про ясний розум Гамлетів, його красу, жвавність, молодість. Також з однаковим правом можна спитатися, чом же Гамлет не був би Гамлетом і в 30 років: хіба розлад волі, вагання, сумніви не приходять до людини у 30 років, хіба думки Гамлетові не досить дозрілі й для старшого віку? Але матір: вона ще гарна, її любить король, а з 30-тилітнім Гамлетом їй би було під п'ятдесят. Проте їй може бути й 46—чом би її не мав

любити король? Всі ці питання легко розв'язати, коли на їх не звертати уваги читачеві й глядачеві, бо вони дрібні і в психології героїв нічого не міняють. Зрештою дуже можливо, що попередню репліку могильникову треба так читати: «Чума на його голову! Раз оцей блазень виляв на мене цілу пляшку вина. (Викидаючи новий череп) (А) цей черепок, пане, належить Йорикові, що був за дурника в короля». Отож тоді мова йтиме не про 23 роки для Йорика, а просто про відомого королівського штукаря, про час смерти котрого всяке може знати. Легко тут видавці могли опустити ремарку, котрі й так розкладаються довільно. Адже на малюнку Делакруа бачимо Гамлета з Гораціо, а на землі коло них двох могильників, хоч другий могильник побіг за горілкою.

¹⁴¹ Могутній Цезар вмер і перетрух на глину. Не знати, чиї вірші. Один з коментаторів сердитий на Шекспіра за шуканину джерел до Гамлетових віршів і афоризмів, каже: «Шекспір взагалі наділив Гамлета властивою прикметою—проказувати погані вірші, коли йому доводиться говорити в загалі».

¹⁴² Чий це галас аж до зір лунає? Безперечно, в словах Гамлетових є гострий сарказм, бо скарги Лаертові дещо відгонять казенним голосінням. Горе Гамлетове таке велике, що всякий звичайний виляв жалю видається йому за непереносну ординарність.

¹⁴³ Слухай, пане! За які тивчицки негаразд поводишся зо мною? Ніби на відповідь материним словам Гамлет холоне і звертається до Лаерта коректно, навіть на «ви», але потім дає справі йти як вона йдеться: Що б Геркулес не діяв...

¹⁴⁴ Ця сьмо хороше сором мати. Гамлет висміює звичай високих персон уникати розбірного письма,—мовляли, каліграфічну руку мати годиться тільки писарям. Вада—властива всім часам і народам.

¹⁴⁵ А на ранок сталась тая січа. Себ-то Гамлет опинився в полоні у морських розбійників. Обоє посланці—Розенкранд і Гільденштерн подалися з підпечатаним пакетом до Англії, де їх на підроблений наказ і мають скарати. Гамлет за викуп повернувся до Данії.

¹⁴⁶ Наряди, принце,—де паси до меча. У Стари-

цького було «потяги»—малозрозуміле. Беремо «наряди» в Куліша (пісня—«Троє коней у наряді», у цілій збруї).

¹⁴⁷ Припоручаю прихильність свою вашій вельможній ласці. Все, що говорить Озрик,—наїжена дурниця. Гамлетові одповіді йому—пародія на його плутаний стиль.

¹⁴⁸ Досить, принце—вдовольнилось серце. Мир між Гамлетом і Лаертом стався, але двобій таки буде, бо тут ходить про майстерність на рапірах і розв'язання закладу на коней і мечі.

¹⁴⁹ П'ю я Гамлету на честь: твоя перлина. Тут король до Гамлетової чари вкидає отруту.

¹⁵⁰ Він гарячий і задуху має. Але в оригіналі товстий, дебелий (fat). Може друкарська помилка (замість hot стоїть fat), що розв'язала б усі суперечки над цим неприємним для героя трагедії місцем. Справді ж, він каже Горацієві, що багато вправлявся на рапірах,—відки ж дебелисть та задуха? Коли припустити одну з дуже числених друкарських помилок, то на цю хвилину легко зрозуміти слова: він розгарячився і задихався.

¹⁵¹ Лаерт ранить Гамлета. Яким способом вони міняються рапірами, вияснюють різно: або ж перебійдці стають відпочивати, кладуть зброю на стіл і Гамлет ненароком бере отруєну рапіру Лаертову, або ж Гамлет вибиває Лаертові рапіру з рук, гречно подає йому свою, сам підіймає отруєну, а Лаерт не зважається відмовитися від лицарського жесту,—щось таке.

¹⁵² Різанина! В Старицького було: Бійниця. Могло б бути: купа трунів! В оригіналі: This quarri cries on havoc, не до перекладу, бо означає—ця купа дичини, без потреби битої (власне—різанина)—виклик з мисливського жаргону, коли надто багато нищиться звіря.

II

ПЕРЕДМОВА М. СТАРИЦЬКОГО ДО ВИДАННЯ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ «ГАМЛЕТА» 1882 р.

Ще¹ в році 1873 надумався я перекласти на українську мову кращі Шекспірові твори, щоб популяризувати великого драматурга й психолога, а також і удосконалити рідну мову на вищих класичних зразках. У цьому сміливому завданні мене підбадьорювало те, що образна й могутня мова в самого Шекспіра разом із тим надзвичайно демократична, иноді аж до вульгарних грубощів, бо ж тогочасні драматичні твори не мали місця в літературі, а вживалися тільки для видовищ, для розваги всякої масти публіки. Для першої спроби я взяв одну з найкращих трагедій, «Гамлета», хоча й найтруднішу що-до мови: в особі її героя скупчено надзвичайно високе моральне й філософське значіння людини, людини з організацією тонкою, чутливою до рефлексів, людини з роздвоєною душею, хисткої, але здатної діяти безоглядно, аж до жорстокости. Мова Гамлетова сповнена і бурхливих пориваннів пристрасти і тонкого аналізу найменшого руху душі; коли додати до цього мову Офелії, повну поетичних образів та краси, кучеряву мову її батька Полонія, витончені звороти придворних облесників й поважність королівського слова—то тільки тоді й можна зрозуміти надзвичайні труднощі того завдання, що стояло перед мене. Хоча мені доводилося орудувати з мовою лексично вельми багатою, здатною виявити і бурю пристрасти і ніжну пісню кохання, та все це була мова самих розлогих степів та луків, а не мова королівських палаців, мова далека бундючних пишнот придворного етикету, далека штучних, витончених метафор та інших риторичних

¹ У виданні 1882 р. цю передмову М. П. Старицького до Гамлета подано, з причин зрозумілих, російською мовою; ми подаємо її тепер в перекладі на українську.

прикрас. Через те, що ми відвикли вживати рідного слова для виразу вищих розумінь, кожна така Шекспіровська фраза могла лунати в українському перекладі неприродньо й примушено й вимагала неймовірних зусиль, щоб, не ухиляючись від оригіналу, надати їй можливо найбільше українського колориту.

Я завзявся не ухилитися в перекладі а ні на ко́му від оригіналу, беручись з сердечним острахом до змагання з найхудожнійшим витвором найбільшого генія, зберігаючи цілком навіть зовнішні способи оригіналу, тоб-то і прозу, і білі і римовані вірші, і навіть розміри. В тоні мови я намагався дійти як найбільшо́ї простоти та нарядности зворотів, використовуючи лексичний матеріал, вже патентований етнографією та літературою, за незначним винятком загально-вживаних слів, як ось «форма», «парадокс», «тераса», «сцена», що їх я позалишав без зміни, або таких слів, що замість точно перекладати їх, я вжив наші однозначні слова, а саме: замість «сандалії»—постоли, замість «жезл»—патериця, то-що. У квітчастих красномовних фразах Полонія та Озрика я зоставив пишну штучність, що підкреслив і сам Шекспір, а у віршах, що їх виголошують актори, з оригіналом згідно, певну схоластичну дубоватість. Доводилось мені знову й знову перероблювати все спочатку та перевіряти мій переклад; доводилося ще студіювати Шекспіра з праць найталановитіших перекладачів, як чужомовних, так і слов'янських, для чого я окрім оригіналів (видання Кембриджського, що його видрукували Клари та Райт, та кольєровського) користувався я такими перекладами: прекрасним і найточнішим французьким F. W. Hugo¹, німецьким віршованим Heise і слов'янськими—польським Raszkowskiego і російським Кетчеровим, виданим хоча й важкою прозою, проте дуже близькою до оригіналу. Що-ж до російського перекладу Кронберга, то він, не зважаючи на блискучий урочистий вірш, має менше спільного з оригіналом; а тому не міг стати мені в пригоді². За пе-

¹ Син славнозвісного Віктора Гюґо, зробив справді видатний переклад творів Шекспірових з намови й благословенства свого батька.

² За кращий переклад на російське тепер вважається робота Соколовського. Одначе в брокгаузівському вид. під ред. С. Венгерова перевагу віддано Кронбергу.

реклад Полевого, що досі не сходить з російської сцени,—я не кажу, бо він надто самостійний: досить звернути увагу на пісню Офелії, що починається в Шекспіра достотно такими строфами:

«По яких ознаках можу я впізнати твого коханця?».

«По шапочці в мушлях, по патериці та по сандаліях».

Цю пісню Полевой переклав так:

Моего-ль вы знали друга?
Онъ былъ бравый молодец;
Въ белыхъ, перьяхъ, статный воин,
Первый в Дании боец!»

Не можу не висловити до цього своєї подяки деяким глибокошановним особам, що так щиро поставилися до моєї праці і що допомагали мені, чи то вказівками, чи то порадами, чи то глибоким знанням рідної мови — а саме: О. П. Косачевій (О. Пчілці) та М. Ф. Комарову, а що-до студіювання та перевірки з оригіналом, знавцям англійської мови — О. П. Цвітковській, та А. П. Гешвенд.

Нещодавно П. О. Куліш, славетній ратай нашого слова, славнозвісний перекладач псалмів Давидових, книги Іова та Св. Письма взявся до друкування закордоном у своєму перекладі на українську мову всього Шекспіра; проте я вважав за доцільне надрукувати й свій переклад «Гамлета», бо що більше буде праць в такому роді, то й більше наслідків дасть сучасний рух що-до розроблення нашої мови. Коли переклад мій буде й не цілком доскональний, хай дарують мені мої любі земляки; нехай пам'ятають про надзвичайні труднощі передачі художніх, тонко оброблених оригіналів на нашу хоча й багату, але дуже мало літературно-розроблену мову. Я буду щасливий, коли знайду товаришів, що бажатимуть працювати на одному зо мною полі; і навіть, коли мої помилки будуть їм корисні,—сказав би, негативним прикладом,—я й тим буду щасливий.

З М І С Т.

«Гамлет» та Гамлетова проблема.	
Стаття <i>С. Родзевича</i>	V—XXVI
Український переклад «Гамлета».	
Стаття <i>А. Ніковською</i>	XXVII—XXXVII
Гамлет, принц Данський.	
Трагедія на 5 дій	1—192
Примітки та додатки	I—XXXIII
